

УДК 008:001.89КП _____

Реєстраційний № 0119U100008

Інв. № _____

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УНІВЕРСИТЕТ МИТНОЇ СПРАВИ ТА ФІНАНСІВ**

УНІВЕРСИТЕТ МИТНОЇ СПРАВИ ТА ФІНАНСІВ
49000, м.Дніпро, вул. Володимира Вернадського 2/4
тел. (056) 745-55-96

Ректор

Д. Бочаров

20

2021 р.

**ЗВІТ
ПРО НАУКОВО-ДОСЛІДНУ РОБОТУ**

*Гуманітарні науки та психологія у контексті сучасних викликів
(заключний)*

Керівник НДР

*Завідувач кафедри гуманітарної підготовки,
філософії та митної ідентифікації
культурних цінностей,
д.філол.н., проф.*

О. Калашнікова

Запропоновано алгоритми протидії сучасним соціокультурним викликам у гуманітарній та поведінковій сферах; визначено шляхи удосконалення системи каталогізації культурних цінностей України з урахуванням міжнародних стандартів; розроблено та апробовано нові програми викладання гуманітарних та психологічних дисциплін з урахуванням накопиченого міжнародного та вітчизняного досвіду у контексті формування знань і навичок щодо відповідей на соціокультурні виклики у гуманітарній та поведінковій сферах функціонування сучасного суспільства.

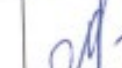
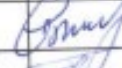
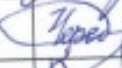
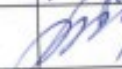
Рукопис закінчено "15" 12 2021 р.

Результати цієї роботи розглянуто вченої радою УМСФ
протокол № 9 від "10" 12 2021 р.

2021

СПИСОК ВИКОНАВЦІВ

№ п/п	Посада, вчене звання, науковий ступінь	Підпис	Дата	Ініціали, прізвище
1.	Завідувач кафедри гуманітарної підготовки, філософії та митної ідентифікації культурних цінностей, д.філол.н., професор (керівник)		15.12.23	Калашнікова О.Л.
2.	Професор кафедри гуманітарної підготовки, філософії та митної ідентифікації культурних цінностей, д.філос.н., професор		15.12.23	Корх О. М.
3.	Доцент кафедри гуманітарної підготовки, філософії та митної ідентифікації культурних цінностей, к.і.н., доцент		15.12.23	Літвінов В.В.
4.	Доцент кафедри гуманітарної підготовки, філософії та митної ідентифікації культурних цінностей, к.філол.н., доцент		15.12.23	Тараненко К.В.
5.	Доцент кафедри гуманітарної підготовки, філософії та митної ідентифікації культурних цінностей, к.філол.н., доцент		15.12.23	Дашко Н.С.
6.	Доцент кафедри гуманітарної підготовки, філософії та митної ідентифікації культурних цінностей, к.філос.н., доцент		15.12.23	Антонова В. Ю.
7.	Доцент кафедри гуманітарної підготовки, філософії та митної ідентифікації культурних цінностей, к.філос.н.		15.12.23	Солоділова О. В.
8.	Доцент кафедри гуманітарної підготовки,		15.12.23	Мамчич І. П.

	філософії та митної ідентифікації культурних цінностей, к.філол.н.			
9.	Доцент кафедри гуманітарної підготовки, філософії та митної ідентифікації культурних цінностей, к.філол.н.		15.12.23	Гапонова Л. Є.
10.	Завідувач навчальної лабораторії митної ідентифікації культурних цінностей		15.12.23	Захарова Л.В.
11.	Професор кафедри психології, д.психол.н., професор		15.12.23	Батраченко І.Г.
12.	Професор кафедри психології, д. економ. н.		15.12.23	Чириченко Ю. В.
13.	Доцент кафедри психології, к.психол.н., доцент (відповідальний виконавець)		15.12.23	Панфілова Г.Б.
14.	Доцент кафедри психології, к. психол. н.		15.12.23	Камінська А. М.
15.	Доцент кафедри психології		15.12.23	Приймаченко О. М.
16.	Доцент кафедри психології, . канд.психол.н.		15.12.23	Сурякова М.В
17.	Доцент кафедри психології, . канд.психол.н.		15.12.23	Скляньська О.В.
18.	Професор кафедри психології (за сумісництвом), д.біол.н.		15.12.23	Лихолат О.А.
19.	Студ. гр. РС-18-2		15.12.23	Щербаченко А.
20.	Студ. гр. ГРС-20-3		15.12.23	Фесик А.
21.	Студ. гр. ПС-18-2		15.12.23	Строчигова Ю.
22.	Студ. гр. ПС19-1		15.12.23	Поваренко О.
23.	Студ. гр. ЖР-18-1		15.12.23	Коваленко В.
24.	Студ. гр. ФЛ-21-1		15.12.23	Чередник М.
25.	Студ. гр. ФЛ-21-1		15.12.23	Кулібаба В.
26.	Студ. гр. ГРС-20-2		15.12.23	Володіна А.
27.	Студ. гр. ГРС-20-2		15.12.23	Татаренко Д.

РЕФЕРАТ

Звіт про НДР: 116 с., 1 рис., 2 табл., 74 джерел.

Об'єкт дослідження – гуманітарний та психологічний аспекти викликів у сучасному глобалізованому суспільстві, способи подолання проблем інтеграції до європейського культурного та освітнього простору, мовні виклики, а також форми художньої реалізації світогляду та пошуків ідентичності людиною інформаційної епохи, механізми збереження культурної спадщини в умовах цивілізаційних протистоянь.

Мета роботи – ідентифікація соціокультурних викликів у гуманітарній та поведінковій сферах функціонування сучасного суспільства; розробка теоретико-методологічних засад та практичних рекомендацій з прогнозування та протидії деструктивним стратегіям у сферах суспільного формування особистості, спілкування, визначення національної ідентичності, осмислення сучасного світу у художній культурі; врахування міжнародних стандартів у процесі збереження та юридичного захисту культурної спадщини України; пошук шляхів психологічної корекції технокультурних деформацій, а то й психопатологій вищих психічних функцій постмодерної особистості; створення нових програм викладання гуманітарних дисциплін та психології у вишах з урахуванням накопиченого міжнародного та вітчизняного досвіду та нових викликів постмодерну; розробка, теоретичне обґрунтування та апробація методики викладання української мови іноземним студентам на крос-культурній основі.

Метод дослідження – у дослідженні активно використовується програмно-цільовий метод, базисом якого є загальна методологія вирішення задач системного характеру та можливий інструментарій для їх вирішення, а також можливості добору комбінацій методик при дотриманні основоположних принципів рішення задач в цілому. При вирішенні цих задач обов'язковим елементом є експертні аналіз і оцінка.

У дослідженні започатковано новий напрямок філософської рефлексії та наукових пошуків у гуманітарній та поведінковій сферах функціонування сучасного суспільства.

Уперше: проаналізовано феномен так званого «Self-made-man», що дозволяє здійснити історико-філософську реконструкцію генезису сутності самої ідеї, показано генетичний зв'язок ідеї «Self-made-man» з формуванням принципу індивідуалізму, смисловим ядром якого є визнання права людини на незалежне самовизначення, покладання на свої власні сили та персональну відповідальність за свою долю;

- у контексті визначення принципів екологічності чи неекологічності мови медіа через аналіз мови засобів масової комунікації під час епідемії COVID-19 – проведено дослідження принципів екологічної медіакомунікації під час пандемії;

- визначено шляхи та форми удосконалення системи реєстрації та каталогізації культурних цінностей України з урахуванням міжнародних стандартів, за якими оформлено колекцію зброї у Музеї митної справи Університету митної справи та фінансів;

- виявлено ознаки парадигми сучасної літератури як форми художнього пошуку відповідей на виклики нашого часу: основні концепти, наративні стратегії, коло проблем, що зумовлюють наближення літератури до філософії, соціології, психології як сфер гуманітарного знання, які першими реагують на зміни статусу людини у цифровізованому світі;

- започатковано новий напрямок наукових пошуків з надання психологічної допомоги у глибинно-корекційному процесі за методом активного соціально-психологічного пізнання.

Узагальнено та окреслено проблемне поле еколінгвістики та виділено такі напрями: дослідження мовної картини світу, визначення зв'язків мовних і немовних компонентів, їхнього спів функціонування; дослідження мовного середовища та його впливу на суспільне життя; вивчення причин мовного розмаїття, його типології й функціональності; аналіз факторів, що впливають на

зникнення мов; систематизація екологічних і неекологічних елементів мовних систем; формування екологічної комунікації та лінгвістичної культури спілкування; уніфікація термінології наукової і фахової комунікації з урахуванням змін у глобалізованому суспільстві та свідомості людей; дослідження екодискурсів, а також текстів навчальної спрямованості, націлених на виховання екограмотності, розгляд співвідношення екограмотності та мовної грамотності в контексті боротьби за чистоту мови.

Удосконалено: - уявлення про гендерні проблеми в історико-філософському, культурологічному та соціологічному аспектах в контексті сучасних соціальних трансформацій;

- розуміння специфіки психологічного супроводження осіб середнього віку, що перебувають у стані життєвої кризи;
- концепції специфіки булінгу у підлітковому віці;
- визначено чинники психологічної та економічної привабливості продуктів харчування у споживачів;
- моделі навчальної гри як імітаційні, операційні, рольові, сюжетні, ігри-змагання
- форми навчального процесу підготовчого відділення для іноземців, а також їх основні завдання та функції у вищих навчальних закладах освіти, визначено переваги і недоліки самостійного вивчення української мови іноземцями

Досліджено механізми психологічного захисту особистості; роль проєктивних методів як важливого інструменту вивчення особистості; психологічні реакції на пандемію COVID-19; види та форми агресії та її прояви у студентському віці; структуру, функції, гендерні особливості емоційного інтелекту (EI); природу життєвих домагань особистості.

Дістали подальшого розвитку: методологічні засади феномену етнічного, що дозволяє сформулювати найбільш загальні уявлення про природу етносу, а також розкрити основні форми його буття та єдності;

- методики каталогізації та реєстрації колекцій культурних цінностей та окремих пам'яток культури.

Запропоновано:

- *концепцію* формування світоглядних переконань людини у праві на незалежне самовизначення, у покладанні на свої власні сили та персональну відповідальність за свою долю, усвідомлення молоддю значення основних морально-етичних, естетичних, духовно-культурних цінностей як ключових засад буття;

- *методику* обговорення даних результатів досліджень, у формі проведення практичних занять, диспутів, філософського брейн-рингу, круглих столів на тему «Людина, культура та світ сучасних технологій», з метою висвітлення проблеми трансгуманізму як одного з викликів сучасного світу;

- *методику* опису та каталогізації культурних цінностей з урахуванням міжнародних стандартів.

- *алгоритм* подальших досліджень, які будуть пов'язані із філософією глобальних проблем сучасності, зокрема, зосередження уваги на аналізі основних глобальних питань сучасної цивілізації, таких як «сучасний світ і процеси глобалізації», «проблема війни і миру в сучасному світі», «міжнародна злочинність як глобальна проблема сучасності», «міжнародний тероризм як глобальна планетарна проблема», «демографічні проблеми сучасності», «екологічні проблеми планетарного розвитку», «подолання відсталості та убогості і вирішення глобальної продовольчої проблеми у сучасному світі»; а також, подальше дослідження ідеї «Self-made-man»

Результати дослідження впроваджено: методика реєстрації та ідентифікації культурних цінностей, розроблена в рамках НДР, використовується в практичній діяльності Державної митної служби України, СБУ та МВС у контексті уніфікації принципів опису пам'яток культури у базах даних різних міністерств та відомств, що причетні до процесу збереження, контролю за переміщенням, розшуку та повернення викрадених, незаконно вивезених чи анексованих об'єктів культури.

Результати дослідження впроваджено у діяльності установ Державної кримінально виконавчої служби України (акт впровадження Управління ресоціалізації та соціальної реабілітації Державної кримінально виконавчої служби України від 07.08.2020р.); практичну діяльність психологів соціально-виховної та психологічної служби державної установи «Кременчуцька виховна колонія» (акт впровадження від 28.10.2020р.); практичну діяльність психологів відділу соціально-виховної роботи та забезпечення прав засуджених Північно-Східного міжрегіонального управління з питань виконання кримінальних покарань Міністерства юстиції України (акт впровадження від 25.08.2020р.); навчальний процес Університету митної справи та фінансів (акт впровадження від 16.07.2020 р.); освітній процес Харківського національного університету внутрішніх справ (акт впровадження від 19.08.2020р.); науково-дослідну діяльність Університету митної справи та фінансів (акт впровадження від 12.08.2020 р.).

Результати дослідження *впроваджені* в Університеті митної справи та фінансів, зокрема в навчальний процес у вигляді авторських курсів («Основи мистецтвознавчої експертизи та вартісної оцінки культурних цінностей» (для здобувачів спеціальності 081 Право, проф. Калашнікова О. Л., 2019/20, 2020/21 н.р.); спецкурсів «Психологічний спецпрактикум» (для здобувачів спеціальності 053 Психологія, доц. Камінська А. М., 2020-21 н. р.), «Техніки соціально-психологічного тренінгу» (для здобувачів спеціальності 053 Психологія, доц. Панфілова Г.Б., 2020-21 н. р.). Результати НДР використовуються в навчальних курсах, що викладаються в УМСФ виконавцями НДР: *Прикладна культурологія, Українська мова за професійним спрямуванням, Етика та естетика, Основи мистецтвознавчої експертизи та вартісної оцінки культурних цінностей, Ораторське мистецтво, Теорія та практика комунікацій, Психологія культури, Філософія, Соціальна психологія, Диференційна психологія, Психологія особистості, Експериментальна психологія, Психологія управління, Вікова та педагогічна психологія, Арт-*

терапія, Криміналістика, а також у процесі розробки навчальних посібників та НМКД зазначених дисциплін.

Галузь застосування - 03 «ГУМАНІТАРНІ НАУКИ», 05 «СОЦІАЛЬНІ ТА ПОВЕДІНКОВІ НАУКИ».

Прогнозні припущення про розвиток об'єкта дослідження. Визначені у НДР нові вектори дослідження основних сучасних викликів у сфері гуманітарних наук та психології дозволяють позначити тенденції подальших актуальних наукових розвідок на цьому полі. Розроблені виконавцями теми нові алгоритми, концепції, методики є актуальними для вітчизняної та світової науки. Запропонований алгоритми протидії сучасним соціокультурним викликам у гуманітарній та поведінковій сферах, окреслення шляхів удосконалення системи каталогізації культурних цінностей України з урахуванням міжнародних стандартів, розробка та апробація нових програм викладання гуманітарних та психологічних дисциплін з урахуванням накопиченого міжнародного та вітчизняного досвіду у контексті формування знань і навичок щодо відповідей на соціокультурні виклики у гуманітарній та поведінковій сферах функціонування сучасного суспільства сприятимуть подальшим науковим пошукам у напрямку формування умов, що допомогли б суспільству бути готовим до нових соціокультурних викликів та гідно відповідати на них .

Ключові слова: гуманітарні проблеми, «Self-made-man», експертиза культурних цінностей, екологічність мови, наративні стратегії в літературних творах, психологія, юридична психологія, боулінг, емоційний інтелект неповнолітніх.

ЗМІСТ

	ВСТУП.....	12
1.	СВІТОГЛЯДНІ ОБРІЇ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ	15
	1.1. Смысловое ядро сучасного концепту «Self-made-man».....	15
	1.2. Трансформації в сфері гендеру як соціального процесу.....	16
	1.3. Методологічний аспект аналізу етнічного, як невід’ємна складова пізнання природи етносу та основних форм його буття та єдності.....	19
	1.4. Світовий та вітчизняний медіапростір як особливий соціокультурний механізм формування аксіологічних орієнтацій у бутті сучасної молоді.....	20
	1.5. Моделі соціальної комунікації як особливі морально-етичні конструкції ціннісних орієнтацій сучасної молоді.....	24
2.	МОВНІ ВИКЛИКИ У СУЧАСНОМУ СВІТІ	30
	2.1. Мовний контроль та екологічність спілкування.....	30
	2.2. Антропоцентричні аспекти сучасного мовознавства.....	33
	2.3. Лінгводидактичні аспекти викладання української мови як іноземної.....	38
3.	ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ПРОЦЕСУ ЗАХИСТУ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ УКРАЇНИ З УРАХУВАННЯМ МІЖНАРОДНІХ СТАНДАРТІВ	42
	3.1. Стандартизація електронних баз даних культурних цінностей України – проблема державного значення.....	42
	3.2. Методика опису музейної колекції зброї в музеї Історії митної справи Університета митної справи та фінансів.....	46
4.	СУЧАСНА ЛІТЕРАТУРА НА ШЛЯХУ ПОШУКУ ВІДПОВІДЕЙ НА СОЦІОКУЛЬТУРНІ ВИКЛИКИ	51
	4.1. Особливості художньої реалізації світогляду та пошуків ідентичності людиною епохи мультикультуралізму та транскультуралізму у мистецтві та літературі як важливих чинниках формування особистості в умовах постмодерного світу.....	51
	4.2. «Новий гуманізм»: дослідницький пафос сучасної літератури.....	58

5.	АКАДЕМІЧНА ТА ПРАКТИЧНА ПСИХОЛОГІЯ У КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ	67
	5.1. Надання психологічної допомоги у період кризи середнього віку у з використанням методу активного соціально-психологічного пізнання.....	67
	5.2. Психологічні чинники схильності до шкільного булінгу у підлітковому віці	71
	5.3. Вивчення механізмів психологічного захисту в студентському віці.....	81
	5.4. Дослідження психологічних аспектів інтернет-залежності сучасної молоді.....	82
	5.5. Дослідження емоційного інтелекту нормативної поведінки неповнолітніх засуджених осіб чоловічої статі.....	84
	5.6. Психологічні аспекти програм комплексної реабілітації для дітей раннього віку з порушеннями розвитку та їх родин.....	86
	5.7. Використання інтродукованих малопоширених плодових рослин як парадигма функціонального харчування: психологічна привабливість для споживачів.....	92
	ВИСНОВКИ.....	101
	ПЕРЕЛІК ПОСИЛАНЬ.....	106

ВСТУП

Гуманітарні науки та психологія в наш непростий час мають бути спрямовані на дослідження гуманітарних та поведінкових викликів у сучасному глобалізованому суспільстві, на пошук способів подолання проблем інтеграції до європейського культурного та освітнього простору, на вивчення мовних викликів, а також форм і ролі художньої реалізації світогляду та пошуків ідентичності людиною інформаційної епохи, на удосконалення процедур і психотехнічних прийомів арт-терапії, що сприяє адаптації особистості до сучасних соціокультурних та політичних викликів, на осмислення гуманітарних та поведінкових аспектів феномену «нестабільної ідентичності» в контексті мультикультуралізму та транскультуралізму, на розробку механізмів збереження культурної спадщини в умовах цивілізаційних протистоянь, на дослідження процесів психологічної та соціокультурної адаптації особистості до нових соціально-економічних, політичних умов. Кожна складова цього наукового завдання являє собою важливу актуальну проблему, без розв'язання якої неможливий подальший розвиток суспільства у сучасному світі.

Актуальність НДР. Постійні та різноманітні виклики, що постають перед сучасним мультикультурним, транскультурним суспільством, потребують наукового дослідження і розробки нових технологій соціального проектування та конструювання. Гуманітарний та психологічний аспекти цих викликів чи не найважливіші, бо саме вони пов'язані із формуванням людини як творця нових форм розвитку суспільства. У контексті глобалізації як маркера нинішнього світу актуальними є: сама постановка проблеми пошуку відповідей на виклики сучасності, виокремлення ключових викликів, вивчення їхньої природи та закономірностей розвитку, визначення шляхів гармонізації новітніх технологій та суспільної свідомості.

Для досягнення поставленої мети було ідентифіковано основні соціокультурні виклики у гуманітарній та поведінковій сферах функціонування сучасного суспільства; досліджено їхню природу та закономірності розвитку;

позначено можливості корекції ситуації шляхом формування відповідних знань через систему фахової та загальноосвітньої підготовки студентів.

Дослідження основних соціокультурних викликів у гуманітарній та поведінковій сферах функціонування сучасного суспільства здійснювалася за наступними напрямками:

- проведено філософський аналіз таких моделей соціальної комунікації, які обумовлюють та визначають ціннісні орієнтації сучасної молоді, а також визначено роль молоді як активного і пасивного суб'єкту соціальних комунікацій;

- у філософському, соціологічному аспектах осмислено проблему гендера в Україні та феномен так званого «Self-made-man»;

- досліджено роль ефективного механізму впливу світового та вітчизняного медіа простору у формуванні високих морально-етичних та ціннісних орієнтирів в житті сучасної молоді;

- визначено основні напрями у пошуку художньою літературою відповідей на соціокультурні виклики сучасності, що постають перед людиною нинішнього мультикультурного світу;

- виявлено особливості художньої реалізації світогляду та пошуків ідентичності людиною епохи мультикультуралізму та транскультуралізму у мистецтві та літературі як важливих чинниках формування особистості в умовах постмодерного світу;

- висвітлено місце та роль української культури у світовому культурному просторі;

- опрацьовано зміст міжнародних стандартів із збереження, охорони, контролю за переміщенням та реституції культурних цінностей та надано пропозиції щодо адаптації міжнародних стандартів в Україні;

- вивчено можливості юридичного захисту культурної спадщини України з урахуванням використання єдиного стандарту опису та реєстрації культурних цінностей і створення єдиної електронної мережі обліку пам'яток культури України;

- у контексті визначення принципів екологічності чи неекологічності мови медіа через аналіз мови засобів масової комунікації під час епідемії COVID-19 – проведено дослідження принципів екологічної медіакомунікації під час пандемії;

- проаналізовано психологічні фактори незвичайної поведінки людей, пов'язані із спалахом COVID-19 та зумовленими ним різні політичні та поведінкові обмеження;

- виявлено роль проєктивних методів як важливого інструменту вивчення особистості;

- висвітлено основні зміни в технологічному опосередкуванні психічних та соціальних функцій, які істотно трансформують характер культурно-історичної детермінації розвитку психічного і впливають на зміну запитів до психологічної науки та практики в інформаційному та постінформаційному суспільстві

- окреслено шляхи врахування принципів природовідповідності та технологічної доцільності у сфері аналізу причин психологічних проблем постмодерної особистості;

- проаналізовано стан очікувань потенційних споживачів та надавачів психологічних послуг, затребуваної ними популярної психологічної літератури та психологічного контенту в інтернеті;

- окреслено шляхи та умови запровадження в Україні європейських стандартів підготовки фахівців із вищою освітою у гуманітарній та поведінковій сферах;

- удосконалено існуючі програми гуманітарних та психологічних дисциплін у системі фахової та загальноосвітньої підготовки студентів з урахуванням трансферу виховних та освітніх моделей з Західної Європи в Україну;

- висвітлено психологічні чинники та лінгводидактичні аспекти викладання української мови як іноземної та розробити методичні принципи її викладання на крос-культурній основі.

1. СВІТОГЛЯДНІ ОБРІЇ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ

1.1. Смысловое ядро сучасного концепту «Self-made-man».

Поширення в сучасному світі людини нового типу – так званого «Self-made-man» – актуалізує різноманітні напрямки його осмислення в науковому і ненауковому дискурсі. Необхідним таке осмислення є і в філософському, зокрема історико-філософському контексті, оскільки дозволяє переосмислити традиційний погляд на хронологічні та соціокультурні координати, в яких відбувається генезис ідеї «Self-made-man», а також уточнити її смыслову навантаження. Відтак головна мета даного дослідження полягає в історико-філософській реконструкції генезису ідеї «Self-made-man».

У ході дослідження¹ показано, що генетично ідея «Self-made-man» нерозривно пов'язана з формуванням принципу індивідуалізму, смысловим ядром якого є визнання права людини на незалежне самовизначення, покладання на свої власні сили та персональну відповідальність за свою долю.

Встановлено, що вже антична культура, попри наскрізну домінанту ідеї долі (логосу, року, необхідності тощо), демонструє доволі виразну, хоча і вкрай суперечливу інтенцію на обґрунтування такого права. Вказана інтенція доволі чітко фіксується і в героїчному епосі, і в філософських та правових метаморфозах античної культури. Сутність цих метаморфоз полягає в тому, що самодостатність, яка за традицією вважалась виключним атрибутом полісу (або Єдиного), поступово стає і атрибутом індивідуума, визнаним як факт (зокрема в римському праві) або ж постульованим як ідеал (насамперед в філософії доби еллінізму).

В будь-якому випадку явно чи імпліцитно визнавалось, що справжня гідність і щастя людини визначальною мірою залежать не від примх невблаганної долі, а передусім від здатності людини бути незалежною від зовнішнього світу і власних пристрастей, покладатися на свої власні сили і брати на себе відповідальність за свою власну долю. І саме ці ідеї у ході

¹ Корх О.М. ІДЕЯ «SELF-MADE-MAN»: ПРОБЛЕМА ГЕНЕЗИСУ // Філософія та політологія в контексті сучасної культури». – Дніпро: ДНУ. – 2020. - Т. 12. - Вип. 1(25). – С.57-66.

подальшої еволюції утворюють смислове ядро сучасного концепту «Self-made-man».

Проведений аналіз, у іншому дослідженні², дозволяє зробити висновок, що, попри до цього часу існуючий погляд на Середньовіччя як своєрідний ідейний розрив у становленні ідеї особистості, що самовизначається, християнська філософія зазначеного періоду не лише не відкидає але й надає по суті універсального характеру античній інтенції на визнання права індивіда на самовизначення та самоврядування.

1.2. Трансформації в сфері гендеру як соціального процесу

В умовах антропогенних змін в сучасному суспільстві – суспільстві інформації та знань і культури, відбуваються трансформації в сфері гендеру як соціального процесу, що в ньому задіяні сутнісні константи буття людського і суспільного. В історії культури – від стародавніх цивілізацій до сьогодення, сталися перетворення, що впливають на стан дихотомії «чоловіче-жіноче». Така бінарність як цілісність розглядається у міждисциплінарному контексті в системі гуманітарних наук; де наш основний акцент робиться на естетиці. В добу Постмодерну, в XIX – XX ст., розгорнулися хвилі фемінізму. Актуальність гендерних досліджень в цьому потоці викликана зрушеннями в свідомості особистості другої половини XX ст., коли мистецтво і література поп-арту як фронтальної частини авангарду, зайняли вагому нішу в всесвітньому культурному процесі. Молодіжні рухи в суспільстві Заходу, сексуальна революція, гендерні процеси в мистецтві і літературі інтенсифували взаємодію нашої дихотомії. У час віртуалізації і глобалізації культури такі напрями набувають особливого значення. Опрацьована вітчизняна і західна література дає змогу розвинути дослідницький інтерес в цій галузі. Особливо це стосується нашого жіноцтва, яке опинилося в коліщатах криз і викликів сучасності. Наданий матеріал розкриває простір подальших теоретичних і практичних досліджень гендеру як соціального і полікультурного явища.

² Становлення ідеї «SELF-MADE-MAN» в контексті християнського Середньовіччя / В.Ю. Антонова, О.М. Корх // Антропологічні виміри філософських досліджень. Вип. 19, 2021.С.117-126.

Проаналізувавши суспільно-соціальну систему, суспільну, з точки зору взаємодії політики, культури, соціального життя; соціальної, з точки зору системи соціальних відносин: в побуті, праці, сімейних стосунках, дозвіллі, акціях всіх рівнів: В даному контексті гендер розглядається як соціальний процес, що в ньому відбуваються загальносвітові перетворення. Глобальна політика через кризи, революції, війни, інші виклики суспільного характеру новітнім чином структурує традиційну систему стосунків «чоловік-жінка». На жаль, доля обернула жіноче обличчя України у бік війни, суспільних і соціальних викликів. В нашому випадку гендер слугує в якості суспільно-соціальної системи забезпечення рівними правами громадян; піднесення прав жінки у вирішенні найважливіших соціально-політичних питань. Сюди відносяться: боротьба з насильством, гендерними стереотипами; встановлення адекватних можливостей для жінок у всіх сферах. Феміністичні кампанії суспільного спрямування є рушійною силою сучасних соціальних змін. В умовах України жінка виконує функції захисниці Вітчизни; жінки захищають Батьківщину зі зброєю в руках, демонструють жіночість і відданість у волонтерстві, доброчинстві, взагалі, в житті і, зокрема, в соціальній роботі. Стосовно нашого дослідження зараз особливо вирізняється мілітарна естетика – одягу, конструкцій масових зібрань, оформлення медіа простору, мистецтва і літератури ³

В культурній сфері гендерний підхід до об'єктів соціальної діяльності означає звернення до глибинних витоків духовного життя в умовах загальної кризи культури. Його трендами тут є: 1. Характеристика генези духовного (життя культури в цілому) часо-простору через огляд його гендерних форм, зокрема в стилістиці Постмодерну: мистецтво і література у соціально-філософському контексті; 2. Абрисного аналізу основних тенденцій естетики гендеру, що знаходиться в перехідному стані – від традиційних форм до сучасних. Дискусія у світі наповнення контенту освіти, наукових досліджень,

³ Солоділова О.В. Естетика гендеру як об'єкту оцінки соціальної дійсності: історико-культурний аспект (XIX – XX ст.) // Гілея: науковий вісник. – К. : «Видавництво «Гілея», 2020. – Вип. 152 (№ 1). – С. 208-213.

особливо гуманітарних, набуває стратегічного характеру в умовах гібридної війни. При цьому, на думку В. Гайдено, «...філософія гендеру в дослідженнях українських науковців абсолютно доказово пов'язується зі зміною загальної парадигми пізнання та зміною реальності;...інтерес до вивчення феміністської епістемології зумовлений...зміною глобального цивілізаційного імперативу; ...відношення людина-світ більше не можуть описуватися в термінах панування і підпорядкування...соціокультурна дійсність як гетерогенна, мінлива, різноманітна, плюральна, викликає до життя...нетрадиційні, альтернативні...підходи, що дозволяють відійти від однозначного визначення реальності і людини, відмовитися від понять дійсності і редукціонізму на користь гармонії, цілісності, багатоманітності...»⁴. Практичні висновки з цього матеріалу можуть бути використані як поле подальших напрацювань в річищі співвіднесення традиційної класики і новацій, полі культурності і моно ідеології, що живиться ідеологемами різного характеру, в тому числі, антилюдського.

Доведено, що гендер з історико-філософської, соціологічної точки зору виступає в якості комплексу часо-просторових характеристик системи взаємовідносин «чоловік-жінка».

Отже, у XIX-XX ст. жінки Європи – у найбільш її передових країнах – Великобританії, Франції, пізніше в США, розпочали суфражистський і феміністський рух. Це було зумовлене суспільно-політичними, економічними, соціальними причинами. Ренесанс капіталізму в розвинених країнах у післявоєнний час викликав активність жінок як розвинених країн, так і пост колоніальних, у 60-70-х рр. XX ст. проводяться масові акції, видається література наукового, науково-популярного, художнього характеру. У цей період на Заході розвивалася контркультура. В мистецтві гендерні форми були виражені в: поп-музиці (радикальний рок, соул), архітектурі, образотворчому мистецтві, кіномистецтві, дизайні, дозвіллі, моді (фешн-стилі) та ін. В 90-і роки

⁴ Гайдено В.О. Феміністська епістемологія як постнекласичний феномен / В. О. Гайдено. – Автореф. дис. на здоб. н. ст. канд. філос. н. – К., 2000. – С. 3

XX ст. – на початку XXI ст. ці проблеми зайняли важливе місце в медіа-просторі, а соціальні мережі поширюють нові тренди в цій галузі.

1.3. Методологічний аспект аналізу етнічного, як невід’ємна складова пізнання природи етносу та основних форм його буття та єдності.

Глобалізаційні процеси, що стали визначальним трендом сучасного світу, супроводжуються активізацією різноманітних етно-регіональних рухів. Це викликає зрозумілу увагу до етносоціальної проблематики⁵. Цілком природним при цьому є звернення до питань методологічного характеру. Попри значну кількість досліджень в межах даного проблемного поля, консенсусу щодо розуміння етнічного та концептуальних засад його осмислення на даний час не спостерігається. Окреслення методологічних засад аналізу феномену етнічного – сприятиме максимально адекватній експлікації різних аспектів відповідного проблемного поля. Важливу роль в даній експлікації відіграють діалектичні принципи, насамперед всезагального зв’язку, розвитку та діалектичних суперечностей як головного його джерела. Саме використання цих принципів дозволяє сформулювати найбільш загальні уявлення про природу етносу та етнічного, створити реальну «метаоснову» для використання принципу єдності історичного та логічного, методу сходження від абстрактного до конкретного, використання системного методу, який пов’язаний з структурно-функціональним ракурсом осмислення етнічного. Для осмислення етнічного вкрай продуктивним є компаративний метод, який дозволяє порівняти специфіку паралельно співіснуючих етносів, а також своєрідність різних етапів їх історичного розвитку. Герменевтичний метод дозволяє реконструювати розуміння етнічного у визначеному культурно-історичному контексті шляхом тлумачення відповідних текстів. Аналіз наявних в науковому дискурсі філософських, культурологічних, етнологічних тощо інтерпретацій поняття етнічного, створив підстави для авторської його інтерпретації як відносно сталої сукупності лінгвістичних, релігійних, психологічних,

⁵ Методологічний аспект аналізу етнічного / В.Ю. Антонова, О.М. Корх // Епістемологічні дослідження в філософії, соціальних та політичних науках. Вип. Т.3, № 2. 2020. С.3-9.

культурних, територіально-історичних тощо характеристик та самоідентифікацій, що слугують смисловим ядром консолідації того чи іншого етносу та, водночас, виокремлення його з-поміж інших. Таке розуміння не претендує на універсальність та завершеність і виступає лише засобом подальшого аналізу етнічного шляхом співвіднесення дійсності з цією раціональною моделлю. В одних випадках зазначені в ній характеристики можуть домінувати. В інших – виступати в латентній або й взагалі деформованій формі, що й створює підстави для суттєво відмінних інтерпретацій феномена етнічного, які здійснюються до того ж з різних методологічних позицій. Останні, з огляду на багатогранність проблеми етнічного та принципове різноманіття способів пізнання, цілком природні. Однак найбільша користь від їхнього використання можлива лише вразі його комплексного характеру.

1.4. Світ світового та вітчизняного медіапростору як особливий соціокультурний механізм формування аксіологічних орієнтацій у бутті сучасної молоді.

У науковому дискурсі існує переконання, що «комунікація», як своєрідний механізм управління багатьма комунікативними процесами, потребує вдосконалення через стрімкий розвиток новітніх комунікативних технологій. В контексті аналізу даної проблеми, було проведено дослідження⁶, в результаті якого було висвітлено ефективні методики та практики вдосконалення управлінської функції комунікації. Визначено, що феномен комунікативного простору набуває особливого значення і є перспективним напрямом комунікаційного менеджменту загалом, що дозволяє застосовувати та впроваджувати новітні методи організації комунікаційного процесу в різних цілях і сферах суспільної діяльності; відповідним чином керувати комунікативними потоками (тобто технологія організації комунікативного простору може бути застосована у сферах політики, економіки, державного

⁶ Особливості реалізації масових комунікацій у сучасному медіапросторі / В.Ю. Антонова, Г.А. Сенкевич, Г.В. Чечельницька // Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика. Вип. Том 32 (71), № 5, частина 2, 2021. С.249-253.

управління, комерційної діяльності тощо). До того ж комунікація – явище досить складне і багатоаспектне, тому має сенс вивчати його як цілісну систему різноманітних взаємозв'язків, явищ і процесів.

Встановлено, що саме аналіз поняття комунікації, як складової частини сучасного комунікативного простору, є важливим елементом наукового дослідження природи ціннісно-смислового буття людини.

Однією з визначальних граней такого ціннісно-смислового буття є сучасна «телевізійна» модель світу, про що йде мова у наступному дослідженні⁷. Попри значну кількість ідейних переконань у межах цього проблемного поля, практично недослідженими залишаються питання щодо механізмів впливу архетипів аудиторії на формування образів ведучих розважальних програм та етичного регулювання діяльності телеведучих як специфічної категорії працівників телебачення. Висвітлення сутності соціокультурного механізму формування образів ведучих телевізійних розважальних програм через призму архетипіки та етики на основі матриці базових архетипів, дозволяє сформувати власні уявлення про образи ведучих таких телепрограм. Аналіз наукового дискурсу щодо сутності та функцій архетипу у соціальних комунікаціях став підґрунтям авторської розробки щодо структурування образів ведучих на основі відповідних архетипів. Такий підхід дозволив поєднати ці образи з певними моделями світосприйняття, пояснити характер, поведінку, моральні орієнтири не просто конкретного ведучого, а соціокультурну сутність образу, якому ведучий як особа має чи прагне відповідати. Запропонована у дослідженні матриця є рамковою і не передбачає повною мірою можливих інваріантів образів ведучих розважальних програм, однак, основні мотиви, спонуки глядацької аудиторії, внесені до цієї матриці, в основному збігаються з переліком цінностей та моделей поведінки, що пропагує українське розважальне телебачення. Таке розуміння також є основою для подальшого вивчення етичних меж, у яких мають діяти автори і ведучі

⁷Образ ведучого телевізійної розважальної програми у світлі архетипіки й етики / В.Ю. Антонова, В.М. Дрешпак //Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика. Вип.Том 32 (71), № 4, частина 3,2021. С.147-154.

розважальних телепрограм. Здійснене у дослідженні структурування типів ведучих на основі архетипічного підходу з урахуванням етичних засад, дозволить більш повно розкрити соціокультурний механізм вибору глядацькою аудиторією відповідного типу ведення таких програм. Запропонована матриця може бути застосована у творчому процесі сценаристів і ведучих розважальних програм, а також в інших сферах соціокомунікативної діяльності, зокрема спічрайтерами та іміджмейкерами.

Іншою гранню ціннісно-смиислового буття сучасної молоді є «інформаційна» модель світу. Сьогодні знання та інформаційно-комунікаційні технології є основою суспільного розвитку. Загалом, величезна кількість телевізійних каналів, відео - та аудіо - продукції, газет, журналів, сайтів в Інтернеті - все це невід'ємна частина сучасного суспільства. Кожен день світ медіа створює навколо кожної людини особливу – медійну реальність, під впливом якої формуються світогляд людини, його освіта, культура, життєві цінності.

В одному із досліджень⁸ розкривається роль тих медіатехнологій у вищій школі, які не лише забезпечують інформатизацію навчально-виховного процесу, але й мотивують студентську молодь до навчання та формують особливу «медійну реальність». В останні роки наголошується на ефективності застосування медіаосвітніх технологій у навчально-виховному процесі у вищих навчальних закладах. Сьогоднішнє покоління студентів є технічно більш передовим ніж студенти десятки років тому. Інтерес молоді до всього, що пов'язано з технічним прогресом, величезний. Ця зацікавленість може минути, але наразі вона допомагає викладачам. Тому, якщо не запровадити медіатехнології у навчальний процес зараз, то в майбутньому це вже не матиме такого значного ефекту. Застосування досягнень новітніх медіатехнологій відкриває перед викладачами та студентами нові можливості, значно розширює та урізноманітнює зміст навчання, методи та організаційні форми навчально-

⁸Антонова В.Ю. Smart-технології як джерело формування нової «медійної реальності». The 2nd International scientific and practical conference “Results of modern scientific research and development” (May 2-4, 2021) Barca Academy Publishing, Madrid, Spain. 2021. С. 420-426.

виховного процесу, забезпечує високий науковий і методичний рівень викладання. Медіаосвітні технології якнайкраще відповідають принципам особистісного підходу. Їх застосування підвищує ефективність подання нового матеріалу, розвиває їх розумові та творчі здібності. Медіатехнології – це потужна мотивація студентів до навчання.

Отже, використання різних засобів інформацій у навчально-виховному процесі, а саме писемних, друкованих, електричних, телевізійних, цифрових і є медіаосвітні технології. Різноманітні комбінації окремих видів медіатехнологій можна віднести до так званих “мікс-медіаосвітніх технологій”. Таким чином, на одному занятті ми можемо використовувати друковані та телевізійні технології, на іншому – цифрові (напр. звукозаписи) і т.д. Таке чергування щодо застосування медіатехнологій буде мати ефективний вплив на навчальний процес, підвищить мотивацію, інтерес студентів до навчання, спонукатиме до творчої діяльності. Це допомагатиме викладачам, які зможуть обирати такі комбінації медіатехнологій, що більше підходять до того чи іншого заняття з врахуванням теми, цілей, завдань заняття, засобів подання матеріалу, тощо у підготовці та проведенні занять.

Таким чином, застосування медіаосвітніх технологій у навчально-виховному процесі вищих технічних навчальних закладів є не лише доцільним, а й необхідним.

Застосування медіатехнологій у навчальному процесі надає викладачеві можливість урізноманітнювати завдання та форми подання інформації; використовувати комп’ютерні програми, які включають різноманітний набір вправ: навчальних (для презентації матеріалу), тренувальних (для відпрацювання навичок і вмінь), текстуальних (для перевірки знань). Вони дають можливість моделювати ситуації, які максимально наближені до умов професійної діяльності; активізувати навчальну діяльність студентів, посилювати їх самостійну роботу (можливість обирати інформацію, що безпосередньо стосується їхньої професійної діяльності, працювати у темпі, відповідно до рівня знань студента) ; розвивати критичне мислення студентів.

1.5. Моделі соціальної комунікації як особливі морально-етичні конструкції ціннісних орієнтацій сучасної молоді.

На сучасному етапі розвитку особливої увагу заслуговує питання філософського аналізу таких моделей соціальної комунікації, які обумовлюють та визначають ціннісні орієнтації сучасної молоді⁹. Тим, хто працює з молоддю, формує молодіжну політику, доцільно розуміти, яким є ставлення молодих людей до навколишнього світу, суспільних процесів і явищ, до себе, в чому вони вбачають для себе сенс життя і життєві пріоритети. Наприклад, за результатами дослідження «Молода Європа 2017», присвяченого європейській молоді та її ставлення до об'єднаної Європи, визначено такі маркери найбільш значущих цінностей: особиста свобода, стабільність та надійність, скептичне ставлення до особистої життєвої перспективи, песимістична оцінка економічного становища, розчарованість національним урядом. Молодь завжди змінює контури традиційних суспільних цінностей. І саме тому важливо розуміти, в чому полягають соціальнозначущі уявлення молоді про те, що таке добро, справедливість, патріотизм, любов, дружба. Сучасний науковий дискурс відображає багатогранність комунікативної проблематики в сучасному світі, а саме: структуру суспільства (Т. Парсонс); економічні обміни (Ж. Бодрійяр); трансляцію міфів (К. Леві-Стросс, Р. Барт); обмін поглядами у вуличній сцені (Е. Гідденс); діалог між двома (М. Бубер); пам'ятники й тексти культури (Ю. Лотман)¹⁰.

Ера появи масових комунікацій і згодом інформаційно-комунікативних технологій назавжди змінила вектори цивілізаційного розвитку людства та його культури. Про це свідчать численні наукові дослідження, аналіз яких дозволив висвітлити наступні питання. Відомий американський дослідник з Каліфорнійського університету Л. Суарес-Вілла, здійснюючи теоретичний аналіз сучасного постіндустріалізму, вважає, що у новій суспільній парадигмі,

⁹ Антонова В.Ю. Modern Ukrainen Youth and Historico-Axiological Features of Social Communication // "[Modern Approaches to Knowledge Management Development](#)" / Chechelnytska, H., Antonova, V. – Колективна монографія. - Collective monograph. - Slovenia. Publishing Ljubljana School of Bussines, 2020. - С. 299-333.

¹⁰ Див.: Назарчук А. В. Идея коммуникации и новые философские понятия XX века / А. В. Назарчук // Вопросы философии. - 2011. - № 5. - С. 157-165.

яка матиме далекосяжні наслідки в ХХІ ст., основними цінностями будуть – виробництво інтелектуальної власності, знання, творчість. Питання аксіологічної складової у функціонуванні інформаційно-комунікативного середовища та взаємодії засобів мас-медіа з ціннісною системою соціуму знайшло відображення в працях вчених Ю. Габермаса, С. Коена, Н. Лумана, С. Холла, К. Тестера, Н. Стівенсона, А. Капто, а також, А. Башука, В. Владимірова, О. Гриценко, Н. Зражевської, В. Іванова, С. Квіт, В. Корнєєва, Н. Костенко, О. Кузнецової та інших. Заслужують уваги дослідження, що стосуються аксіологічної проблематики в засобах масової комунікації. Це насамперед праці таких західноєвропейських учених, як С. Коена, С. Холла, К. Тестера, Ю. Хабермаса, Н. Стівенсона, які розглядають проблему взаємозв'язків моральних цінностей та мас-медіа. У російській комунікативістиці до аксіологічних питань у засобах масової комунікації звертаються І. Анненкова, В. Березін, І. Єрофєєва, Ю. Мірошников, Т. Науменко, О. Полікарпова, Л. Світич, В. Сидоров, Г. Солганик, Є. Пронін, О. Проніна, О. Устимова, В. Ученова, Д. Ховаліг, зосереджуючи увагу на аксіологічній функції засобів масової комунікації, вияві національних цінностей російської культури в медіатексті, світоглядних принципах журналістів. Цікавими є праці сучасних дослідників, які вивчають окремі аспекти аксіології мас-медіа, серед яких – А. Башук, В. Владиміров, О. Гриценко, Н. Зражевська, В. Іванов, С. Квіт, В. Корнєєв, Н. Костенко, О. Кузнецова, В. Лизанчук, Й. Лось, Б. Потятиник, Т. Приступенко, В. Різун, К. Серажим, О. Сербенська, Ю. Фінклер, Н. Шумарова. Вони розглядають проблеми репрезентації цінностей у масовій комунікації, ціннісно-етичного регулювання журналістської діяльності, емоційно-експресивного насичення медійних матеріалів¹¹.

¹¹ Антонова В.Ю. Modern Ukrainen Youth and Historico-Axiological Features of Social Communication // "Modern Approaches to Knowledge Management Development" / Chechelnytska, H., Antonova, V. – Колективна монографія. - Collective monograph. - Slovenia. Publishing Ljubljana School of Bussines, 2020. - С. 299-313 -1,2 др.арк. - Режим доступу: <https://plus.si.cobiss.net/opac7/bib/186524>

У нашому дослідженні ми цікавились молоддю як активним і пасивним суб'єктом соціальних комунікацій. На сучасному етапі розвитку зростає значення засобів масової інформації, сила їх впливу збільшується. У цьому контексті ми розкрили питання про роль соціальної реклами та театралізованих заходів в PR-діяльності. Завдяки своєму видовищу та емоційності вони активізують молодь брати участь у них. У той же час вони служать ефективними механізм впливу та взаємодії.

В ході дослідження були використані різні ситуативні приклади¹². Окрема увага була зосереджена і на питанні, про те, що якість життя суспільства, яке перейшло на новий рівень історичного розвитку, значною мірою визначається якістю інформаційного середовища, в яке сьогодні занурена фактично кожна людина. XXI століття з його політичними та соціально-економічними катаклізмами поступово витісняє загальноприйняті в усіх культурах вічні цінності буття. Люди перестають сприймати ДОБРО, СОВІСТЬ, СПРАВЕДЛИВІСТЬ як ціннісні домінанти. Рідкістю стала орієнтація на безкорисливість, гідність, розумність, на відвагу, патріотизм, вартісність особи, одержимість віри. Особлива увага даного дослідження прикута до ролі сучасних мас-медіа, основне соціальне призначення яких - зміна ціннісних орієнтацій суспільства¹³.

Проблема професійного вибору та відповідальності журналіста, його обов'язку перед людьми, суспільством та державою, була і залишається актуальною¹⁴.

Основні ідеї соціальної відповідальності мас-медіа представлені у працях Д.Мак-Квейла, Т.Пітерсона, Ф.Сіберта, У.Шрамма, Г.Бакулева, С.Квіта,

¹² Антонова В.Ю. Історико-аксіологічні аспекти соціальних комунікацій із молоддю //XXII міжнародна науково-практична конференція "Theoretical foundations for the implementation and adaptation of scientific achievements in practice", 22-23 червня 2020 р., Гельсінкі, Фінляндія /Чечельницька Г.В., Антонова В., Бондик О.П. – С. 295-300. - Режим доступу:<https://isg-konf.com>.

¹³ Саєнкова Л. П. СМІ в контексте поняття «масовая культура» / Л. П. Саєнкова // Журналистика в переходной период : тезисы междуна. науч. конф. (Москва, 23—25 октября 1997) : в 5 ч. — М., 1997. — Ч. 2. — С. 12..

¹⁴ Антонова В.Ю. Морально-етичні аспекти професійного вибору та відповідальності журналіста // XXIII Міжнародна науково-практична конференція "Theoretical and practical foundations of social process management", 29-30 червня 2020 р., Сан-Франциско, США /Антонова В.Ю., Скрипник С.В. – С.136-140. - Режим доступу: <https://isg-konf.com>.

В.Різуна, В.Теплюка та ін. До даного питання зверталися П.Бурдьє, М.Вебер, Е.Гідденс, а також, В.Канке, О.Плахотний, В.Сперанський. Вивченню професійних стандартів у роботі мас-медіа присвятили роботи такі дослідники медійної етики, як В.Іванов, С.Корконосенко, О.Кузнєцова, Г.Лазутіна та ін.

Сенс журналістського буття - існувати заради інтересів суспільства, формувати певну систему моральних цінностей, впливати на суспільну думку та усталення патріотичних почуттів у підростаючого покоління, «служити» найвищому благу.

Актуальною на сьогодні є проблема формування нової системи духовних і моральних цінностей у всіх сферах життєдіяльності сучасного суспільства¹⁵. Оскільки предметом нашого зацікавлення є саме морально-етичний вимір журналістського буття, то метою даного дослідження є аналіз моральної самосвідомості як необхідного духовного джерела, природа якого обумовлює формування відповідального ставлення суб'єктів мас-медіа до усіх складових журналістської діяльності. Проблема професійного вибору та відповідальності журналіста, його обов'язку перед людьми, суспільством та державою, була і залишається актуальною.

У центрі уваги ряду дослідників постає питання моралі, моральності та свободи. Свобода є найважливішою смисложиттєвою цінністю, без якої життя людини втрачає сенс. Особистість, позбавлена свободи, не має цілей і не бачить перспектив свого подальшого існування. Втрата свободи перетворює людину на засіб або спонукатиме до боротьби за свободу, навіть якщо її ціною буде життя. Для засновника німецької класичної філософії І. Канта свобода була постулатом моральності або волі, яка має бути підкореною причинному зв'язку і характеризується прагненням до щастя. Людина досягає світ розумом, але живе почуттями. І саме там вона вільна. На його погляд, смисл життя іманентний особистості, а вище благо не поза, а в самій особистості, що підтверджує

¹⁵ Антонова В.Ю. Моральна самосвідомість та відповідальність журналіста. The 6 th International scientific and practical conference "European scientific discussions" (April 25-27, 2021) Potere della ragione Editore, Rome, Italy. 2021. С. 379-385.

категоричний імператив, згідно з яким людина є найвищою цінністю, яка може бути лише метою, але не засобом. Виходячи з цього, життя, як смисложиттєва цінність становить собою шлях, який оберає особистість, щоб стати більш гідною, отримати свободу та незалежність, розгорнути свій характер. Наступна категорія моральної свідомості – обов'язок. За Кантом «людина живе тільки через відчуття обов'язку, а не тому, що знаходить якесь задоволення в житті. Людина має обов'язок перед усім людством (причому тут потрібно орієнтуватися не на те, щоб усі були задоволені твоїм вчинком, а на те, щоб «максима моєї поведінки... [була] здатна охопити усіх людей, не будучи пов'язаною із інтересами кожного з них окремо») У зв'язку з цим з'являється категорія доброї волі, яка існує поряд з обов'язком, що, здавалося б, є суперечливим моментом. Як вважає Кант, людині мало лише дотримуватися моралі, вона має бути при цьому щасливою. Принцип доброї волі полягає у тому, що, ми з доброї волі беремо на себе моральний обов'язок: «закони моралі — закони свободи, тому що я як розумна істота роблю їх своїми законами, незалежно від якогось зовнішнього впливу» [там само]. Звідси випливає, що моральний вчинок не може залежати ні від якої форми винагороди.

До чого веде людину моральна діяльність? Тут ми маємо ввести ще одну категорію – вище благо. За Кантом вище благо — повний збіг переконань людини з моральним законом або ж щастя із мораллю, між світом природи та світом свободи у собі. У кожному своєму вчинку ми маємо наближатися до найвищого блага. Все наше життя має бути звільненням від світу природи і наближенням до вищого блага. Зрозуміло, що повний збіг між світом природи та світом свободи — ідеал, якого досягти неможливо.

Свобода у ставленні до інших людей передбачає автономію інших людей та визнання їх цінності і гідності, у ставленні до себе – це незалежність волі від почуттів. Інтерес для нашого дослідження становлять погляди Ж.-П. Сартра, зокрема його «філософія свободи», згідно з якою людина є ніщо або свобода, а її життя – можливість. За Ж.-П.Сартром, людина «приречена бути вільною». Свобода не передбачає необхідності, а є вибором свого буття. Людина є такою,

якою себе вільно обирає. Людина вільна незалежно від втілення і реалізації своїх прагнень, оскільки саме визначення цілей, завдань є достатнім підґрунтям для свободи. Свободою є не лише вибір власних можливостей, а й ставлення людини до тієї чи іншої ситуації. Навіть невільник чи раб вільні визначити власне ставлення до свого становища. Категоричний імператив стверджує: користуйся своєю свободою, будь самим собою. Свобода як смисложиттєва цінність передбачає внутрішню свободу вибору і велику відповідальність людини за свій вибір власне життя, за все людство.

На думку філософа-екзистенціаліста К. Ясперса, ідея свободи є об'єднуючою для всіх народів у всі часи. Він дає філософське обґрунтування цього феномену у своїй концепції світового порядку. Мислитель правильно характеризує свободу у моральному і правовому полі, окреслюючи значення законів та їх функціонування у правовій державі, пояснюючи це тим, що особистісна свобода може існувати лише за умови свободи інших людей. «Однак у моральній площині свобода виявляється саме у відкритості взаємного спілкування, яке розкривається без примусу на основі любові і розуму». У цьому випадку кожна людина прагне захисту від насилля та визнання своїх поглядів і свободи волі, які забезпечують правова держава і демократія.

Сучасному людині свобода необхідна для професійного розвитку, гідного життя та збереження індивідуальності. Як універсальна характеристика людського буття, свобода стосується здатності людини обирати своє буття та керувати ним. Так і особистість творча та неординарна, зможе стати щасливою лише вільно обираючи та вільно приймаючи будь-які рішення¹⁶. Людина є відповідальною, коли поважає чужу особистість, прагне допомогти не тільки коли їй про це просять. Самодостатність також є важливою рисою і результатом високого рівня моральної самосвідомості людини, який ставить за мету досягти професійних вершин. У даному дослідженні підкреслюється особлива роль

¹⁶ Антонова В.Ю. Моральність як ідеальний образ журналістського буття. The 8 th International scientific and practical conference "Science and education: problems, prospects and innovations" (April 28-30, 2021) CPN Publishing Group, Kyoto, Japan. 2021. С. 202-209.

свободи та справедливості, сенсу добра та зла, а також, необхідності у досягненні кожною людиною високого рівня культури, відповідальності та моральної самосвідомості.

2. МОВНІ ВИКЛИКИ У СУЧАСНОМУ СВІТІ

2.1. Мовний контроль та екологічність спілкування.

На сучасному етапі розвитку інформаційного суспільства особливого значення набуває потреба в екоконтролі, що охоплює не лише природоохоронну діяльність, а й стосується всіх сфер життєдіяльності людства. Пріоритетним завданням сучасних гуманітарних наук стало врегулювання комунікативної взаємодії та забезпечення екологічності спілкування, що не матиме шкідливого впливу на здоров'я людини та її психоемоційний стан. Особливої гостроти набувають проблеми екологічної комунікації в умовах зростання невизначеності перспектив взаємодії людини і природи (зміни клімату, стихійних лих, епідемій тощо). Сучасна світова лінгвістика значну увагу приділяє екологічним проблемам мови та мовлення. Набули актуальності мовознавчі студії щодо взаємодії мови і середовища, які сформували новий науковий напрям – еколінгвістику, спрямовану на розгляд мови як складника системи існування людини, суспільства і природи.

Здійснено аналітичний огляд витоків, етапів становлення та тенденцій розвитку світової еколінгвістичної думки¹⁷. Увагу сфокусовано на наукових напрацюваннях зарубіжних та вітчизняних лінгвістів, виокремлено спільні та відмінні вектори їх наукових пошуків. Доведено, що особливістю зарубіжних досліджень з еколінгвістики є зацікавленість не стільки екологією мови, скільки розробленням загальної теорії та методології дослідження мови з огляду на нову еколінгвістичну парадигму. Висвітлено різні підходи до розуміння мовної екології та екології мови, тлумачення предмета та завдань еколінгвістики. Узагальнено та окреслено проблемне поле еколінгвістики та виділено такі

¹⁷ Тараненко К. Розбудова проблемного поля еколінгвістики: аналітичний огляд. *Українське слово в гуманітарних дискурсах деіндустріальної епохи*. Monografia zbiorowa. Siedlce, 2020. P. 123–132.

напрями: дослідження мовної картини світу, визначення зв'язків мовних і немовних компонентів, взаємofункціонування їх, дослідження мовного середовища та його впливу, вивчення причин мовного розмаїття, його типології й функційності, аналіз чинників, що впливають на зникнення мов, систематизація екологічних і неекологічних елементів мовних систем, формування екологічної комунікації та лінгвістичної культури спілкування, уніфікація термінології наукової і фахової комунікації з урахуванням змін у глобалізованому суспільстві та свідомості людей, аналіз текстів з проблем охорони навколишнього середовища, дослідження екодискурсів, а також текстів навчальної спрямованості, націлених на виховання екограмотності, розгляд співвідношення екограмотності та мовної грамотності в контексті боротьби за чистоту мови¹⁸. Визначено теоретичні та методологічні підходи в дослідженні мови як динамічної системи у взаємодії зі середовищем.

Узявши за мету – вивчення стану наукової розбудови проблеми екологічної медіакомунікації, визначення принципів екологічності чи неекологічності мови медіа через аналіз мови засобів масової комунікації під час епідемії COVID-19 – проведено дослідження принципів екологічної медіакомунікації під час пандемії. У результаті дослідження¹⁹ систематизовано наукові напрацювання зарубіжних та вітчизняних лінгвістів з питань екологічності комунікативної взаємодії в усіх сферах життєдіяльності людини, а особливо екологічній спрямованості медіа. Екологічну комунікацію розуміють як спілкування, що не завдає шкідливого впливу на здоров'я в цілому, не зачіпає не лише фізично, а й не вчиняє насильницьких дій щодо емоційної, когнітивної, поведінкової та комунікативної сфер особистості, тобто будь-які вербальні чи невербальні засоби, стратегії чи тактики комунікативної взаємодії медіа, що суперечать комунікативно-прагматичним та етико-мовленнєвим нормам і негативно впливають на психічне здоров'я людини, можуть бути

¹⁸ Тараненко К. Тенденції розвитку світової та вітчизняної лінгвістики. *Вчені записки Таврійського національного університету ім. В. Вернадського: Сер. Філологія. Соціальні комунікації*. Том 31 (70), № 2, 2020. С. 67–72.

¹⁹ Тараненко К. Принципи екологічної медіакомунікації під час пандемії. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Вип 33, том 2, 2020. С. 168–173.

кваліфіковані як неекологічні. За цими критеріями екологічності та неекологічності комунікації здійснено аналіз мови українських медіа під час епідемії COVID-19²⁰. Доведено, що комунікативні тактики залякування, спекулювання почуттям провини, використання провокативних та неінформативних заголовків, уживання дисфемізмів, пейоративних виразів, гаслових слів, маніпулятивних технік та негативних емоційно-експресивних одиниць, спричиняють «екологічну катастрофу» в інформаційному середовищі. Проведений аналіз розширив наукові знання про екологію мови, критерії екологічного спілкування, принципи діяльності екологічних медіа та випадки порушення комунікативної взаємодії.

Сучасна світова лінгвістика приділяє більше уваги екологічним проблемам мови та мовлення. Такий підвищений інтерес до гармонійної комунікативної поведінки пов'язаний з бурхливим розвитком агресії та ворожості як суспільства загалом, так і окремих його представників. Сучасна наука потребує розширення загальних понять, інтеграції самостійних дисциплін у конкретні наукові галузі. Потреба в екологічному спілкуванні призвела до розширення поняття екології, а саме переходу його до лінгвістичної галузі його дослідження. Результатом перенесення поняття екології як вчення про довкілля в лінгвістичну сферу стала поява міждисциплінарної науки еколінгвістики, яка вивчає мову як екологічну систему, досліджує способи захисту мови від руйнування, пошкодження, шкоди на всіх рівнях.

Еколінгвістичні дослідження виявляють чимало прямих та прихованих ознак того, що мова, якою ми користуємося, не є статеві нейтральною. За допомогою слів, що називають поняття, ми засвоюємо знання про структуру навколишнього світу та стосунки, що в ньому панують. Сучасна мовна система все ще відбиває підлегле, другорядне становище жінки у суспільстві, ігнорує рівність прав людей різної статі та не відповідає уявленням жінки про себе. Уважається, що про лінгвістичний сексизм (статеву дискримінацію у мові)

²⁰ Інститут масової інформації. Як онлайн-медіа висвітлюють COVID-19. Моніторинг ІМІ. URL: <https://imi.org.ua/monitorings/yak-onlajn-media-vysvitlyuyut-covid-19-monitoryng-imi-i32341> (дата звернення: 18.08.2020).

найчастіше йдеться тоді, коли мова номінує жінок як меншість та окреслює їх як істот, відмінних від чоловіків; змальовує жінок як таких, що залежні та підпорядковуються чоловікові; ігнорує досягнення жінок, унаслідок чого їм відмовляють у зацікавленнях та можливостях, поведінці, що виходять за межі стереотипів; виключає з мовного дискурсу відображення специфічно жіночого досвіду²¹. У результаті дослідження²² функціонування сексизмів у рекламному, публіцистичному та Інтернет-дискурсі проаналізовано ситуації прояву сексизму в мові як свого роду порушення етики та мовленнєвих норм. Дослідження проводилося в аспекті еколінгвістики на межі багатьох гуманітарних наук. Українське суспільство щодня стикається з повсякденним сексизмом – у рекламі, засобах масової інформації, особистому спілкуванні, жартах у соціальних мережах. Увагу автора зосереджено на внутрішньомовному аспекті еколінгвістики та природи, природі мовних одиниць, що применшують честь та гідність людини за статтю.

Ефект від вживання сексизмів у мові вкрай негативний, вони впливають не лише на окремих мовців, а й є ознаками ціннісної девальвації суспільства. Вияви сексизму в мові з позицій еколінгвістики відбивають абсолютну неекологічність міжособистісної взаємодії, утверджують процеси нівелювання рівності статевих, загальнолюдських чи особистісних прав.

2.2 Антропоцентричні аспекти сучасного мовознавства.

Поряд з еколінгвістикою в сучасному мовознавстві відновлюються продуктивні антропоцентричні підходи під час дослідження тих чи тих мовних явищ. Вони формують новітні термінологічні поняття – «мовна картина світу», «дискурс», «ідіостиль», «культурний концепт», «інтелектуалізація мови», які так чи так пов'язуються з антропоцентричністю, подієвістю епічного тексту. Художня творчість окремого майстра слова репрезентує загальнонародну мову

²¹ Ажнюк Л. Лінгвістична параметризація мовного злочину: методологічні підходи. *Мова і суспільство*. 2017. № 8. С. 33–46.

²² Тараненко К. В. Вияви сексизму в мові з позицій еколінгвістики. *Мова і міжкультурна комунікація*. Полтава, 2019. Вип. 2. С. 106–114.

в аспекті розвитку її творчих можливостей, зокрема її експресивно-стилістичного та естетичного потенціалу. Водночас постає важливе завдання – вивчення ідіостилю письменника, дослідження впливу ситуативного і соціально-культурного контексту на зміст художнього слова та його функційне навантаження в тексті.

В основі мовної майстерності відомого письменника діаспори, нашого земляка, Василя Чапленка лежать такі лінгвопсихологічні засади:

- добре знання народної мови, особливостей нижньонадніпрянських говірок;
- мовна компетенція фахівця-філолога;
- тонке чуття мови, а звідси цілеспрямоване вживання в художніх творах виражальних засобів різних мовних рівнів;
- професійна мовна практика в художньому й науковому стилі.

Свої теоретичні положення В. Чапленко підтверджував власною мовною практикою. Слово в мовно-художньому тексті В. Чапленка, крім номінативної, виконує оцінно-експресивну функцію. Ним автор оцінює відповідне явище дійсності, сигналізує про нейтральне, підкреслено-позитивне або негативне ставлення мовця до того, про що повідомляється²³. Окрім власне лексичних ознак, просторіччю властива й синтаксична специфіка в реалізації комунікативного процесу: невимушеність, спонтанність спілкування, ситуативна зумовленість, що утворюється через визначеність родових характеристик учасників спілкування; діалогічна форма обміну інформацією.

У контексті завдань НДР щодо виявлення психологічних чинників та лінгводидактичних аспектів викладання української мови як іноземної та розроблення методичних принципів її викладання на крос-культурній основі було також проаналізовано чинники комунікативної взаємодії учасників спілкування. Таке завдання зумовило вибір лінгвопрагматичного аспекту

²³ Мамчич І. П. Мовно-художня практика Василя Чапленка. *Палітра слова й тексту Січеславщини*: Колективна монографія / За ред. В. П. Біляцької. Дніпро: Ліра, 2021. Вип. 2. С. 190–209.

дослідження парадигматичних відношень між словами. Фактичний матеріал добирався з ретродетективів А. Кокотюхи «Автомобіль із Пекарської» та «Адвокат із Личаківської».

Синоніми як об'єкт лінгвопрагматичних студій розглядають з позиції їх функціонування під час комунікації з інтерактивністю учасників цього процесу (адресанта та адресата), у якому акцентовано увагу на мовних засобах з проєктуванням їх на особистісні чинники спілкування та складники комунікативної ситуації. Соціокультурні, ситуативно-поведінкові, статусні тощо чинники комунікативної взаємодії суб'єктів зумовлюють когнітивне ставлення до мовно-знакових засобів у межах прагматичної ситуації. У лінгвопрагматичному дискурсі синоніми, зокрема контекстуальні, розглядають як одні з найважливіших засобів успішної, ефективної комунікації суб'єктів, відображеної в художньо-літературному мікроконтексті.

Строкату мовну палітру романів витворюють також номінативи кримінального світу, жаргонізми декласованих елементів, діалектизми міських жителів, єврейські, німецькі, польські слова і фрази тощо²⁴. Оскільки серія творів орієнтована на пересічного читача, лексико-семантичне значення малознайомих слів «витлумачується» в їх синонімічних відношеннях з нейтральними та загальновживаними одиницями. Цікаво, що поповнювати синонімічні ряди можуть не зовсім близькі за семантикою слова, адже на рівні прагматичного мікроконтексту вони «нашаровують» власно-суб'єктну оцінку письменника. Зокрема спосіб авторської інтенції постійно підтримує рівень комунікативної взаємодії «адресант – адресат», що є витворює ідіостиль А. Кокотюхи.

У межах іменникових синонімів у ретродетективах «Автомобіль із Пекарської» та «Адвокат із Личаківської» домінують тематичні групи на позначення об'єктів простору та речей, а також соціального статусу і професії. Відтворюючи історичний простір і час провінції Австро-Угорської імперії,

²⁴ Мамчич І. П. Потенціал синонімічних парадигм у ретророманах Андрія Кокотюхи. *Закарпатські філологічні студії*. Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2021. Вип. 18. С. 41–46.

Андрій Кокотюха застосовує семантико-стилістичні синоніми як засоби оприявлення європейської традиції мовної картини львів'ян.

Результати компонентного аналізу синонімічних рядів романів свідчать про домінування слів із розмовно-стилістичним маркуванням, що функціонують як засіб увиразнення мови, її наближення до природних комунікативних ситуацій, експресивізації²⁵. Як представник масової літератури, А. Кокотюха постійно актуалізує завдання створити ефект емоційного враження від прочитаного.

На підставі компонентного аналізу опрацьовано явище антонімії в мові сучасної української жіночої прози, зокрема в творах Марини Гримич «Фріда», Оксани Забужко «Польові дослідження з українського сексу», Марії Матіос «Солодка Даруся». Потрібно зазначити, що кількість антонімічних рядів в аналізованих творах різна: найширше вони представлені в романі Марини Гримич (121 одиниця), у Марії Матіос (101 одиниця) і найменше – у «Польових дослідженнях з українського сексу» Оксани Забужко (58 фіксацій).

За вихідне в нашому дослідженні ми брали визначення антонімів як регулярно протиставлюваних у мові й мовленні лексем, які позначають взаємно протилежні (наявність контрарних сем) співвідносні (наявність спільної семи) предмети, властивості й процеси об'єктивної дійсності. за допомогою контрастного зіставлення фактів найяскравіше вимальовується їхня глибина, бо на темному тлі найчіткіше видніється ясне, звучання чудово сприймається в тиші, знайшовши кінець чомусь підсвідомо шукаємо його початок. Регулярне протиставлення антонімів один одному спричиняє те, що кожен з них викликає в нашій свідомості уявлення про свою протилежність. Утім, поняття антонімів може розширюватися за рахунок контекстуальних одиниць.

Антоніми є лінгвістичною універсалією, котра породжена суб'єктивними мовотворчими зусиллями мовця в його пошуках експресивних засобів вислову.

²⁵ Мамчич І. П. Компонентний аналіз дієслівних синонімів (на матеріалі ретророманів Андрія Кокотюхи). *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих учених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка* / Редактори-упорядники М. Пантюк, А. Душний, І. Зимомря. Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика», 2021. Вип. 42. Т. 2. С.87–92.

Ми дійшли висновку, що в аналізованих творах антоніми виконують функції антитези, градації та оксюморона (солодкий страх). Зауважимо, що в основі композиції романів «Фріда» Марини Гримич та «Солодка Даруся» М. Матіос лежить саме антитеза²⁶, що зумовлено психологічними особливостями сприйняття світу письменницями.

Дослідження паремій з топонімічним компонентом уможливило висновки про те, що найуживанішими у їх складі є топоніми у формі називного та місцевого відмінків, ймовірно, через те, що потрібно було назвати місцевість (Наш Луг батько, а Січ – мати – от де треба помирати) та вказати на неї (Або будем на Русі, або пропадемо усі). Топоніми у складі прислів'їв і приказок здебільшого стосуються назв українських міст і територій (Київ, Крим, Русь), менш уживаними є іншомовні назви (Краків, Рим). Лише в поодиноких пареміях спостережено гідроніми, найчастіше потамонім Дунай, що виявилось неочікуваним результатом, бо водойми відіграють важливе значення в українській дійсності. Також з'ясовано, що значення всієї паремії може залежати від прямого значення топоніму, що входить до їх складу, або від історичного контексту, у якому цей топонім зазвичай уживають (Добувся, як швед під Полтавою), побіжно зазначимо, що топонім може відбивати як реальний географічний об'єкт (Полтава, Теплинський ліс), так і вигаданий (Брехунівка)²⁷. Також на загальну семантику паремії впливають ті відтінки значення, якими народ самостійно наділяє ті чи ті топоніми. Прислів'я і приказки з топономастичним компонентом, як й інші паремії, мають римовану структуру, витворювану іменником і дієсловом або поєднанням іменника з іншими частинами мови, що служить легшому запам'ятовуванню і

²⁶ Мамчич І. П. Порівняльний аналіз антонімічного протиставлення у творах Марини Гримич, Оксани Забужко, Марії Матіос. *Сучасна філологічна наука: актуальні питання та вектори розвитку*: Колективна монографія / За ред. М. В. Мамич. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2021. С.106-132.

²⁷ Мамчич І. П. Структурно-семантичні особливості українських паремій з топономастичним компонентом. *Нова філологія*: збірник наукових праць. Запоріжжя: Видавничий дім «Гельветика», 2021. Вип. 84. С.

відтворюванню. З погляду синтаксичної будови паремії з компонентами-топонімами становлять різноманітні види речень.

Тож вибір мовних засобів (синонімічних рядів або антонімічного протиставлення, паремій тощо), залежить від мовно-психологічних передумов автора тексту.

2.3 Лінгводидактичні аспекти викладання української мови як іноземної

Поставивши за мету теоретично обґрунтувати та апробувати методику викладання української мови іноземним студентам на крос-культурній основі, дійшли таких висновків.

Сьогодні у вищих навчальних закладах країни однією з нагальних проблем є розроблення і впровадження ефективних методик навчання іноземних студентів української мови, оскільки формування й удосконалення мовних навичок в іноземних студентів вимагає постійної й різноаспектної роботи викладача, який повсякчас перебуває в пошуку практичних навчальних технологій викладання мови як іноземної, які б активно сприяли розвитку всіх видів мовленнєвої діяльності студентів-іноземців.

У дослідженні проаналізовано і рекомендовано використовувати моделі навчальної гри як імітаційні, операційні, рольові, сюжетні, ігри-змагання.

Зокрема в імітаційних іграх під час заняття імітується діяльність організацій, подій, конкретна робота поодиноких людей або робота в парі (студент і викладач, покупець і продавець, гід і турист тощо), місце, час і умови, в яких відбувається подія. Сценарій імітаційної гри містить сюжет події, опис структури та призначення імітованих об'єктів.

Операційні ігри допомагають відпрацювати виконання конкретних специфічних операцій (методику проведення дискусії, конференції, бесіди, диспуту). В операційних іграх моделюється процес мовної діяльності. Вони імітують умови реальної ситуації (надзвичайні ситуації: виклик швидкої медичної допомоги, пожежної охорони та поліції, розслідування тощо).

У рольових іграх може відпрацьовуватися тематика висловлювань, сталих зворотів, стандартних фраз-кліше тощо. Між учасниками розподіляються ролі з обов'язковим змістом відповідно до проблемної ситуації, винесеної на обговорення.

Усі навчальні ігри, активізуючи увагу, підвищуючи інтерес до вивчення будь-якої дисципліни, мають спільні вимоги до проведення: не змінювати правила під час гри (можна лише корегувати дії учасників, якщо вони змінюють мету гри), наприкінці кожної необхідно зробити аналіз та обговорення дій учасників, а також оцінити результати.

Під час дослідження проаналізовано також методику викладання фонетики української мови як іноземної, а також основні засоби навчання української мови як іноземної, зокрема вимоги до засобів навчання; класифікацію засобів; навчально-методичний комплекс тощо. Простежено також особливості і супровідних методів навчання: фонетичної корекції в навчальній літературі, наприклад, підручниках, навчальних посібниках, методичних вказівках тощо з української мови для іноземців. Висвітлено специфіку та структуру занять з української мови як іноземної. Проаналізовано принципи формування та добору фонетичного мінімуму для іноземних здобувачів освіти. Розглянуто артикуляційно-акустичні характеристики інтонації українського речення, а також «інтонаційної конструкції» (ІК); складові ІК: інтонаційний центр, доцентрова, поцентрова частини та їхнє співвідношення²⁸.

У результаті дослідження було виявлено традиційні й новаторські освітні технології у викладанні української мови як іноземної, зокрема використання ресурсів мережі Інтернет під час навчання української мови як іноземної, популярні додатки для смартфонів для вивчення української мови як іноземної, індивідуальне тестування в навчанні мови як іноземної тощо, а також окреслено

²⁸ Гапонова Л. Є. Українська мова як іноземна: специфіка викладання фонетики. *Закарпатські філологічні студії*. 2021. Вип. 19. Режим доступу: <http://zfs-journal.uzhnu.uz.ua/index.php/pro-zhurnal>.

шляхи подальших наукових розвідок щодо удосконалення методики викладання української мови як іноземної.

Зазначено, що сучасні мобільні пристрої пропонують надзвичайно широкі можливості не лише для розваг чи спілкування, а й для навчання, тому сьогодні вони також використовуються в розвинутих країнах в освіті, управлінні, організації викладання для фахівців-практиків, а також як технічні засоби підтримки навчання для учнів, студентів і молодих науковців. Розглянуто програми, що допоможуть студентам опановувати мову на початковому етапі, а також програми, які стануть в нагоді під час закріплення вже вивченого матеріалу на заняттях з викладачем. Зазначено можливість застосування цих додатків під час дистанційного навчання. У разі дистанційної форми навчання студентів-іноземців такі програми слугуватимуть додатковим засобом ефективного засвоєння української мови як іноземної, зокрема використання веб-версій для консультування студентів чи проведення онлайн-занять. Наголошено на індивідуальному доборі програм для окремих груп студентів-іноземців, з урахуванням різного рівня знань володіння українською мовою. Проаналізовано переваги і недоліки додатків смартфонів для вивчення української мови як іноземної.

Серед переваг зазначено безкоштовне завантаження програм, а також широкий вибір і зручність використання додатків для смартфона, що відповідає рівню володіння українською мовою не лише окремої групи студентів, а й індивідуально кожного студента. Є додатки для початківців, що допомагають вивчити абетку, базову кількість слів і стандартних фраз за допомогою аудіосупроводу, зображень тощо. Є додатки, розроблені для допомоги користувачам, що вже мають певний рівень знань з української мови. Є додатки універсальні, розроблені для допомоги користувачам з різними рівнями володіння українською мовою. Серед недоліків зазначено оплату цілком або

частини програми, а також реклама, що періодично закриває зображення і заважає під час навчання²⁹.

У продовження дослідження постало завдання висвітлення основних видів самостійної позааудиторної роботи іноземців-слухачів підготовчих відділень як невід'ємної частини навчальної діяльності під час вивчення української мови як іноземної. Для результативної самостійної роботи студентів під час вивчення української мови як іноземної у вищих навчальних закладах, необхідно використовувати такі види самостійної роботи як аудіювання, позааудиторне читання, а також вправи і тестові завдання різного рівня складності, який викладач має визначити для кожного іноземця-слухача підготовчого відділення індивідуально, виходячи з виявлених слабо засвоєних тем під час аудиторних занять через виконання завдань, що визначають рівень засвоєння окремих тем дисципліни. Це допоможе додатково активізувати увагу на складних для студента питаннях з конкретних тем.

Висвітлено форми навчального процесу підготовчого відділення для іноземців, а також їх основні завдання та функції у вищих навчальних закладах освіти. Визначено переваги і недоліки самостійного вивчення української мови іноземцями. Зазначено особливості застосування самостійної роботи в умовах дистанційного навчання. Запропоновано подальші шляхи удосконалення самостійного опрацювання мовних тем з урахуванням індивідуального добору програм навчання для іноземців-слухачів підготовчих відділень вищих навчальних закладів освіти³⁰.

Результатом досліджень стали пропозиції щодо шляхів та умов запровадження в Україні європейських стандартів підготовки фахівців із вищою освітою в гуманітарній та поведінковій сферах.

²⁹ Гапонова Л. Є. Використання прикладних програм смартфонів для вивчення української мови як іноземної. *Молодий вчений*. Херсон, 2020. № 5 (81) травень. С. 457–460. / ISSN (Print): 2304-5809, ISSN (Online): 2313-2167; [ScholarGoogle](#), [OAJI](#), [Research Bible](#), [Index Copernicus](#). Режим доступу: <https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/1115>

³⁰ Гапонова Л.Є. Самостійна робота слухачів підготовчих відділень під час вивчення української мови як іноземної. *Молодий вчений*. Херсон, 2021. № 10 (98) жовтень / ISSN (Print): 2304-5809, ISSN (Online): 2313-2167.

3. ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ПРОЦЕСУ ЗАХИСТУ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ УКРАЇНИ З УРАХУВАННЯМ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ

3.1. Стандартизація електронних баз даних культурних цінностей України – проблема державного значення

Активізація організованої злочинності у сфері незаконного обігу культурних цінностей спонукала ЮНЕСКО на Третій нараді держав-учасниць *Конвенції ЮНЕСКО про заходи, спрямовані на заборону і запобігання незаконному ввезенню, вивезенню та передачі права власності на культурні цінності* (Париж, 18-20 травня 2015 р.) у Звіті Секретаріату про термінові заходи (документ C70/15/3.MSP/8, п. 5с.) вимагати «створити актуальну і точну національну систему реєстрів культурних цінностей» кожної з країн-учасниць³¹.

Створення актуальної і точної бази даних про національні пам'ятки культури передбачає формування національних систем обліку об'єктів культури на основі єдиного для всіх країн-учасниць стандарту опису та каталогізації пам'яток культури.

Створення такої бази передбачає формування національних систем обліку об'єктів культури на основі єдиного для всіх країн-учасниць стандарту опису та реєстрації пам'яток культури. Роль єдиного міжнародного стандарту з 1997 р. виконує розроблена Міжнародною радою музеїв (ICOM) Ідентифікаційна облікова картка (Object ID)³² на базі якої ЮНЕСКО разом з ВМО розробило і затвердило на нараді 2015 р. обліковий документ Model export certificate cultural objects³³, що має «служити інструментом моніторингу інформації про походження культурних цінностей..., дає змогу краще розрізняти законно та

³¹ Document C70/15/3.MSP/8 Meeting of States Parties to the UNESCO Convention on the Means of Prohibiting and Preventing the Illicit Import, Export and Transfer of Ownership of Cultural Property (UNESCO, Paris, 1970) Third Meeting. – Paris, UNESCO Headquarters, Room II18-20 May 2015. URL:

http://www.unesco.org/new/fileadmin/MULTIMEDIA/HQ/CLT/pdf/10_CreationFund_130515_final_EN.pdf. – с. 10.

³² Object ID: an international standard for describing art. URL: <http://archives.icom.museum/object-id/>

³³ UNESCO - WCO Model export certificate for cultural objects URL.: <http://unesdoc.unesco.org/images/0013/001396/139620E.pdf>

незаконно вивезені культурні об'єкти»³⁴ [2, 7]. Цей стандарт враховано і в Експортній ліцензії ЄС (Standard export license), документі, що забезпечує митний контроль за вивезенням культурних цінностей з ЄС у треті країни³⁵.

Україна як держава-учасник *Convention on the Means of Prohibiting and Preventing the Illicit Import, Export and Transfer of Ownership of Cultural Property (UNESCO, Paris, 1970)* несе відповідальність за своєчасне, скоординоване з міжнародними принципами втілення основних положень цієї Конвенції та всіх нормотворчих ініціатив, запропонованих Сектором культури ЮНЕСКО в рамках виконання даної конвенції.

Аналіз принципів ведення каталогів у музеях Дніпра та матеріалів *Каталогу культурних цінностей, викрадених з державних музеїв, заповідників, установ та приватних колекцій (1999 – 2009 рр.)* щодо відповідності єдиному міжнародному стандарту, здійснений співробітниками кафедри гуманітарної підготовки, філософії та митної ідентифікації культурних цінностей Університету митної справи та фінансів в рамках НДР, доводить, що ситуація з каталогізацією як у державних, так і у музеях іншої форми власності в Україні поки що є далекою від сучасних міжнародних вимог та стандартів³⁶.

Нормативно-правові акти, прийняті останнім часом, також не вирішують проблему. Так, в одному з базових нормативних актів у цьому питанні Наказі Міністерства культури України «Про затвердження форм та порядків ведення реєстрів культурних цінностей», що містить форми різних реєстрів культурних цінностей визначає порядок ведення відповідних реєстрів³⁷, принципи опису об'єктів культури у реєстрах і має на меті створення електронних баз даних культурних цінностей по зазначеним напрямам, не повною мірою відповідають існуючим міжнародним стандартам. Не зважаючи на те, що у формах з'явилася

³⁴ Document C70/15/3.MSP/8. – С.7.

³⁵ Commission Regulation (EC) No 752/93 URL: http://www.unesco.org/culture/natlaws/media/pdf/gb/gb_eec75293_engorof.pdf

³⁶ Калашникова О. Л. Стандартизація каталогізації артефактів як засіб збереження культурної спадщини в умовах збройного конфлікту/ О. Л. Калашникова //Правова позиція.– 2016. – №1(16). – Дніпропетровськ: УМСФ, 2016. – С. 14-23.

³⁷ Наказ Міністерства культури України від 03 вересня 2013 року № 819 «Про затвердження форм та порядків ведення реєстрів культурних цінностей». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z1879-13>

інформація про фізичні властивості об'єктів культури, сам зміст цих відомостей та порядок їх фіксації відрізняється від прийнятого міжнародного стандарту особливо у частині визначення місця і ролі опису формальних ознак об'єкту культури, на яких зроблено наголос у міжнародному стандарті, бо саме вони сприяють якнайкращій ідентифікації об'єкту.

Несуттєво покращує ситуацію і нова Інструкція з організації обліку музейних предметів, затверджена Наказом Міністерства культури України від 27.07.2016 № 580, що визначає порядок і форми реєстрації та обліку предметів музейного фонду, бо вона формулює не принципи опису (топографічного опису) предметів, а, у першу чергу, порядок маркування, нумерації та кількості сторінок облікових книг, форми їх ведення (рукописну, друковану, електронну)³⁸.

Урахування міжнародних стандартів вимагає й Закон «Про внесення змін до Митного кодексу України та деяких інших законів України щодо запровадження механізму "єдиного вікна" та оптимізації здійснення контрольних процедур при переміщенні товарів через митний кордон України» № 2530-VIII (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2018, № 41, ст.320), що набрав чинності 04.10.2018, згідно з яким через цей портал має здійснюватися і контроль за переміщенням культурних цінностей. Для створення єдиного державного веб-порталу "Єдине вікно для міжнародної торгівлі" необхідно уніфікувати систему реєстрації, опису та обліку культурних цінностей, без чого неможливо «функціонування єдиної автоматизованої інформаційної системи органів доходів і зборів України, автоматизованої системи управління ризиками, автоматизованої системи митного оформлення»³⁹, які передбачено цим законом.

Подібне завдання зумовлює і необхідність удосконалення самого дозвільного документу – *Свідоцтва* та приведення його до відповідності

³⁸ Наказ Міністерства культури України від 27.07.2016 № 580 «Про затвердження Інструкції з організації обліку музейних предметів». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z1129-16>

³⁹ «Про внесення змін до Митного кодексу України та деяких інших законів України щодо запровадження механізму "єдиного вікна" та оптимізації здійснення контрольних процедур при переміщенні товарів через митний кордон України» № 2530-VIII. URL: zakon.rada.gov.ua/go/2530-19

міжнародним стандартам, а також уніфікації документів опису та обліку на всіх етапах збереження, контролю за переміщенням, охорони та повернення в Україну незаконно вивезених чи анексованих об'єктів культури.

На цьому шляху виконання рекомендацій ЮНЕСКО та ВМО щодо розробки єдиного для різних служб держав-учасниць Конвенції стандарту опису та реєстрації культурних цінностей є нагальною проблемою для України задля успішного функціонування нашої системи збереження та охорони культурної спадщини на міжнародному рівні.

Україна має побудувати таку систему обліку пам'яток культури, яка б дозволила об'єднати у єдиний процес збереження, користування, переміщення через кордон, та розшук об'єктів культури, що належать до національної культурної спадщини. Для цього потрібно, по перше, врахувати розроблені ЮНЕСКО, Інтерполом, ВМО стандарти опису та обліку пам'яток культури. А по-друге, на їх основі скоординувати систему обліку пам'яток культури у електронних базах даних всіх українських міністерств та відомств, причетних до збереження, охорони, обліку, контролю за переміщенням через кордон, розшуку та реституції пам'яток культури⁴⁰.

Відсутність стандартів унеможливорює створення в Україні єдиної системи обліку об'єктів культури, яка б забезпечувала можливість отримання всебічної інформації про всі пам'ятки культури, що належать державі, незалежно від того, в якій частині країни або навіть на анексованих чи окупованих територіях вони перебувають. Тільки тоді можна довести право власності України на незаконно (або навіть законно) вивезені культурні цінності, що, за різних причин, не повернулися в Україну. Тільки створення на основі міжнародних стандартів електронних баз даних культурних цінностей та поєднання таких різновідомчих баз даних у єдину державну систему допоможе Україні зберегти свою національну спадщину в умовах нових цивілізаційних викликів.

⁴⁰ Калашникова О. Стандартизація електронних баз даних культурних цінностей України – проблема державного значення// «Цифрові гуманітарні дослідження та цифрові трансформації у сфері культури» . Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Київ, 24 червня 2021. – С.36-39.

3.2. Методика опису музейної колекції зброї в музеї Історії митної справи Університета митної справи та фінансів

Коли мова заходить про ХХІ століття, ми повинні враховувати не тільки активну маніпуляцію людською свідомістю за допомогою ЗМІ та Інтернету, але і падіння загального рівня гуманітарної освіти переважної більшості наших сучасників.

Нажаль, ХХІ століття виявилось далеко не таким, як його уявляли собі фантасти та романтики минулого. Замість омріяної ідилії людство опинилося в своєрідному фільмі жахів і не тільки в якості глядачів. Так вже сталося, що більшість наших сучасників позбавлені критичного мислення та аналізу ризиків, що не заважає їм дивуватись, а як же воно так сталося. Тобто, люди не помічають як ними все активніше маніпулюють протягом останніх десятиліть. Якщо відкинути присутній багатьом снобізм та пригадати з чого все розпочалося, ми побачимо глобальну реалізацію концепції Джозефа Овертона, яка відома під назвою вікно дискурсу або Овертона. Ця концепція пояснює як за допомогою дискусії змінюються критерії суспільної моралі коли те, що декілька років було неприпустимим, зараз перетворилось на норму, за порушення якої держава і «громадські активісти» застосовують різноманітні санкції по відношенню до осіб, які вважають за краще жити своїм розумом у відповідності до законів Божих, викладених у нормах іудаїзму, християнства та ісламу, та тих хто не піддається «новим віянням громадської думки». Ключовим завданням сучасних ляльководів стало, запроваджуючи подвійні стандарти, знецінити людське життя, перетворивши не тільки смерть однієї людини, але і війну та військові злочини на шоу, яке не буде викликати осуд у його глядачів, поки вони не перетворяться в його учасників.

У 2018 році Парламент України та ЗМІ почали заявляти про своє занепокоєння ростом насильства у школі, забувши, які рейтинги мала програма «Элка и кореша» Олега Филимонова наприкінці 1990-х і яку демонстрував один з центральних українських каналів. Тобто ще раз підтвердились слова Христа:

«Какою мерою меряете, такой отмерят и вам». Заяви що це була лише пародія з українським колоритом на французький серіал для молоді, не мають вводити в оману. По-перше, одеські автори цього телевізійного продукту і досі не відчують своєї відповідальності за систематичну та багаторічну дискредитацію образу шкільних вчителів. По-друге, неодноразово автор був свідком, як вже в той час, учні загальноосвітніх середніх шкіл на практиці застосовували «поради», які давали з екрану. В наш час в школах навчаються діти тих, кого «виховала» ця програма, тому і наслідки більш трагічні.

Дегуманізація в своєму розвитку призводить до громадянського протистояння, але це словосполучення перебуває під заборonoю. Щоб не перевантажувати цей звіт конкретними прикладами і фактами пропоную бажаючим звернутись до раніше написаних творів⁴¹.

Але поки що у XXI-го століття напевно є всі шанси увійти в історію, як «час реваншу», тому що лише протягом його перших двадцяти років і в Старому і в Новому Світі все активніше проявляють себе колишні маргінальні сили, які зараз прагнуть не тільки переписати підручники з історії, трансформувати світове мистецтво, але і «відновити історичну справедливість», шляхом внесення змін не тільки в закони та державний устрій, але і в кордони держав у відповідності до своїх уявлень. Ці уявлення вступають в протиріччя не тільки з національним, але і міжнародним законодавством. Наслідки

⁴¹ Литвинов В.В. Гражданская война в России и генерал С.Л. Марков. // Культура народов Причерноморья. Симферополь, 2011. – № 214. С. 109-120.; Литвинов В.В. Дети и гражданская война в России. // Культура народов Причерноморья. Симферополь, 2012. – № 228. С. 78-87; Литвинов В.В. Национальный фактор и защита пограничных регионов. // Культура народов Причерноморья. Симферополь, 2013. – № 248. – С. 107-120.; Литвинов В. В. Перспективы существования молодых государств в зоне пересечения стратегических и геополитических интересов на примере существования Дальневосточной Республики (1920-1922 гг.) // Культура народов Причерноморья. Симферополь, 2013. – № 261. – С. 85-95; Литвинов В.В. Проблема захисту культурної спадщини та ЗМІ. Українська реальність // Фінансово-економічна стратегія розвитку України в умовах сучасних геополітичних викликів (економіко-управлінські, правові, інформаційно-технічні, гуманітарні аспекти): матер. міжнар. наук.-практ. конф. – Д.: Університет митної справи та фінансів. 2015. – С. 17-18.; Литвинов В.В. Образ Владимира и Рогнеды в изобразительном искусстве. // Білорусь – Україна: Діалог культур: матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції (29.03.2018, 24.05.2018). – Д., С. 19-37.; Литвинов В.В. Взгляд на рефлексии общества через произведения искусства. // Таможенная политика России на Дальнем Востоке. Владивосток, 2018. – № 3 (84). – С. 77-93; Литвинов В.В. Образ Сибирского тракта в воспоминаниях и художественной литературе, как элемент подготовки офицеров таможенной службы и историков. Д.: Середняк Т.К., 2018. – С. 126-138.

реваншизму, який офіційна влада багатьох країн поки що прагне «не помічати», загрожує не тільки чисельними людськими⁴² та економічними втратами, але кардинальним перевлаштуванням світу.

Однією з суттєвих причин успіху реваншистських сил на цьому етапі є слабка гуманітарна підготовка пасивної більшості наших сучасників, яким представники агресивної меншини повідомляють завідомо неправдиву інформацію, знаючи, що не почують заперечень у відповідь, а інформаційна політика більшості ЗМІ не тільки сприяє поширенню будь якої «сенсації» та робить неможливим її спростування. Це і є самим головним викликом нашого часу. Тема «Гуманітарні науки та психологія у контексті сучасних викликів», яка досліджується нашою групою передбачає, що будь-який виклик з тих, що в наш час все більше поділяють сучасників на «своїх» та «чужих», мають бути розв'язані саме гуманітаріями, які здатні, «піднявшись над прірвою непорозуміння», «навести мости діалогу» між представниками різних релігій, культур та мов. Таким чином, слова британського поета, письменника та військового журналіста Редьярда Кіплінга (1865-1936) знову набувають своєї страшної актуальності:

*«Oh, East is East, and West is West, and never the twain shall meet,
Till Earth and Sky stand presently at God's great Judgment Seat;
But there is neither East nor West, Border, nor Breed, nor Birth,
When two strong men stand face to face,
tho' they come from the ends of the earth!»*

Rudyard Kipling
(The ballad of East and West).

Рік тому були зібрані враження, від європейської та колоніальної кухонь в портових містах, які існували у Петербурзі та Владивостоці в XIX - на початку XX століть. Здійснено порівняння спогадів офіцерів Російського Імператорського Флоту та пасажирів з літературними та образотворчими

⁴² Як загиблими та померлими від голоду та хвороб так і за рахунок емігрантів, які будуть шукати більш спокійні куточки світу.

творами, що були створені представниками британської та іспанської культур. Цей прийом не тільки дозволив виявити схожі риси зовні відмінних культур, носії яких мають чисельні претензії один до одного, але і застерегти від прикрих і фатальних помилок тих, хто займається організацією міжнародних зустрічей.

Маніпуляції з літературою та творами образотворчого мистецтва шляхом внесення їх державними органами (разом з авторами) до «чорних списків» призводить до того, що в освітньому процесі школярів та студентів зникає не тільки орієнтація на прищеплення молоді гарного смаку, але і тих непохитних констант, які здатні були виховати людину та громадянина, який не тільки орієнтується в своїй культурі, але і здатний встановлювати та підтримувати діалог з представниками інших культур.

Протягом останнього року, в рамках цієї теми була оформлена експозиція конфіскованої зброї в музеї Митної Справи, який було відкрито в Університеті митної справи та фінансів, як ілюстрація діалогу культур,

Ось чому, діалог культур – важливий компонент державної політики, яка має різні форми. Гуманітарна підготовка, неформально проведена фахівцем, дозволяє зняти бар'єри в спілкуванні народів. Зброя як один з характерних для різних часів та культур вид культурних цінностей, хоч і представлений (прямо чи опосередковано) в усіх музеях світу, знаходиться на периферії інтересів наукових співробітників, які бачать в них лише знаряддя вбивства, ігноруючи гуманітарну складову, пов'язану з честю, гідністю, звичаями різних народів та окремих верств населення. Стаючи (таким чином) учасниками дегуманізації своїх співгромадян. По-друге, в музеях України зберігаються великі та унікальні колекції холодної та вогнепальної зброї, яка періодично потрапляє в документи на розшук, який здійснюють правоохоронні органами, що в умовах кризи та зубожіння населення, відбувається все частіше. Ця обставина, як не дивно, піднімає не одну, а декілька проблем. Не будемо зупинятись на всіх, включаючи умови зберігання експонатів в державних та приватних колекціях, проблему чорного ринку, та інше... Розглянемо лише особливості атрибуції

зброї в трьох музеях України, як одну з основних умов повернення незаконно вилучених експонатів на їх законне місце перебування.

Виданий в березні 2010 р. «Каталог культурних цінностей, викрадених з державних музеїв, заповідників, установ та приватних колекцій» містить 58 повідомлень про викрадені предмети холодної та вогнепальної зброї. Подібна публікація повинна не просто заспокоювати керівництво та співробітників постраждалих музеїв, але і переконувати їх в швидкому та невідворотному тріумфі справедливості. Але, познайомившись з наведеними там даними, не можна не згадати випадок з порцеляновим сервізом, який належав професору Миколаю Єгоровичу Жуковському (1847-1921) і був вилучений у власника під час чергового «обшуку» зимою 1917-1918 року. Після черги візитів «революційних активістів» професор звернувся з листом до нової влади. Як результат йому на квартиру було доставлено порцеляновий сервіз, але не той, хоча і на ту саму кількість персон, що і «вилучений». Складається враження, що інформація поданих до розшуку викрадених предметів оформлюється на підставі етикеток, які супроводжують експонати в постійній експозиції. Враховуючи дивовижно системне небажання керівництва та співробітників Дніпропетровського історичного музею імені Д.І. Яворницького співпрацювати з нами в цьому питанні, ми вимушені були вивчати етикетки, які розміщені поруч з експонатами в основній експозиції. Аналогічна робота була проведена у львівському Арсеналі та київському музеї Великої Вітчизняної війни і під час трьох тематичних виставок, які проходили у Дніпропетровську. В результаті наших спостережень можна відзначити загальний, системний підхід в складанні супровідних даних, які дивним чином співпадають з даними в орієнтуванні на розшук.

Щоб запобігти цим та іншим процесам на базі музею Митної справи Університету митної справи та фінансів було створено експозицію «Зброя, як діалог культур Сходу і Заходу», що дозволило певною мірою спростувати відомий вислів Дж. Р. Кіплінга про неможливість діалогу двох систем, але і наповнити гуманітарну підготовку студентів університету та відвідувачів

музею практичними знаннями, поєднуючи різні аспекти культури (літературу, образотворче мистецтво, історію, етнографію, етику) з розповіддю про зброю, яку було вилучено українськими митниками.

Крім того, був підготовлений опис експонатів, за розробленою в рамках НДР новітньою методикою, щоб уникнути неприємностей у випадку «несанкціонованого» переміщення артефактів.

На практиці, крім оформлення музейної експозиції та створенні паспортів, результати цього розділу НДР були описані в монографії, статтях та тезах конференції.

4. СУЧАСНА ЛІТЕРАТУРА НА ШЛЯХУ ПОШУКУ ВІДПОВІДЕЙ НА СОЦІОКУЛЬТУРНІ ВИКЛИКИ

4.1 Особливості художньої реалізації світогляду та пошуків ідентичності людиною епохи мультикультуралізму та транскультуралізму у мистецтві та літературі як важливих чинниках формування особистості в умовах постмодерного світу

Дослідження проблематики та поетики сучасної української та зарубіжної літератури, здійснене у контексті НДР, дозволило визначити основні напрями пошуків художньою літературою відповідей на соціокультурні виклики сучасності, що постають перед людиною нинішнього мультикультурного світу.

Однією з відчутних тенденцій розвитку сучасної літератури стає поєднання філософської та художньої парадигм, що обумовлює незвичайні нові жанрові форми і позначає особливу роль літератури, яка живить не лише розум, а й серце та душу сучасної людини.

У пошуку відповідей на соціокультурні виклики постмодерного світу сучасна українська література не залишається осторонь. Аналіз творів, здійснений у контексті НДР, засвідчив, що **актуальними проблемами, яких торкаються сучасні українські письменники, є осмислення світу та місця людини в ньому, формування особистості та виявлення особливостей художньої**

реалізації її світогляду, пошук ідентичності та збереження історичної, національної та культурної пам'яті.

У сучасній українській літературі одним із провідних жанрів є новела. Це пояснюється тим, що новела, як ніякий інший жанр, реагує на сучасність і на ті зміни, що відбуваються в суспільстві й свідомості людей, дозволяє максимально заглибитися у внутрішній світ героїв.⁴³

Проблеми пошуку себе, своєї ідентичності (зокрема національної), свого місця в суспільстві глибоко осмислені в сучасній українській новелістиці. Крім того, набуває актуальності **проблема роздвоєності людини в сучасному світі**. Особливо показовою в цьому аспекті є жіноча проза, феміністичний і гендерний дискурси, коли «замість чоловічого (традиційного) уявлення про жінку оформляється власне уявлення жінки про саму себе, про своє призначення». Зокрема, у центрі письменницьких роздумів Л. Таран (збірка «Артеміда з ланню») мікрокосм її героїнь, які часто виявляються позбавленими внутрішньої цілісності, постають амбівалентними, бо сприймають навколишній світ неоднозначно (а ще частіше – самих себе або частину власного внутрішнього світу), тому сумніваються, шукають себе (що актуалізує екзистенційні й психологічні проблеми), а внутрішня роздвоєність, боротьба між різними «Я» стає їх суттєвою рисою.

Авторка заглиблюється у внутрішній світ своїх героїнь і крізь призму їхнього світогляду моделює їх психологічний простір, вдаючись при цьому до використання різноманітних засобів і прийомів. Ключовими є прийомів сну й дзеркала, образів-символів ящірки, сіамських близнюків, дзеркального лабіринту, художніх деталей (відсутність обличчя, відірваність душі від тіла, чужинка та ін.) і семантичних опозицій «Я – Інший», «свій – чужий», що увиразнюють психологічні характеристики героїв, їх переживання⁴⁴. Такий підхід до моделювання внутрішнього простору людини демонструє

⁴³ Дашко Н. Новелістика Василя Габора: традиції й новаторство // STUDIA UKRAINICA POSNANIENSIA. – Tom 8 Nr 1. – 2020. – S. 217 – 227 [Index Copernicus, ERIH+].

⁴⁴ Дашко Н. Мікрокосм жінки в новелістиці Л.Таран: філософсько-психологічний вимір (на матеріалі збірки «Артеміда з ланню») // Проблеми сучасного літературознавства. – Одеса, 2019. – С.104-111.

поглиблений психологізм кожної новели й наявний у сучасній українській новелістиці в цілому, коли зображення світу проєктується на психологічну площину героїв.

Розкриттю внутрішніх станів героїв в ряді новел сучасних українських письменників часто підпорядковуються різні образи, зокрема образ моря («Море» й «Венеція» С. Грабаря, «Острів Брач» Л. Таран, «Невловима» І. Роздобудько, «Не хочу на море» С. Осоки та «Море нас поглинуло» К. Калитко). При цьому окреслений образ у названих творах репрезентований різнопланово: не лише психологічній, а й у філософській та міфологічній площинах, проте домінує психологічний аспект.

Психологізм кожної новели досягається завдяки використанню художніх деталей, образів-символів (наприклад, хвилі, що інтерпретується в прямому й метафоричному значенні – як внутрішній стан людини («Острів Брач» Л. Таран) й сама людина, часом подібна до хвилі («Невловима» І. Роздобудько)) та міфологем. Саме море, уособлюючи бурхливу некеровану стихію («Море» С. Грабаря), часто постає образом-символом, спроектованим на людину («Чому я не хочу на море» С. Осоки). Особлива увага приділяється художнім деталям, які увиразнюють психологічні характеристики героїв, їхні внутрішні переживання. Значним символічним змістом наповнена міфологема води, що позначена амбівалентністю: вода – як символ життя, жіночого начала, відродження й водночас вода – символ смерті, спокою, що співвідноситься зі смертю, і вода як посередник між світом живих і мертвих. Відтак і образ моря є амбівалентним і стає ключовим у створенні концептуальної картини світу, в основі якої бінарна опозиція «життя-смерть» («Море нас поглинуло» К. Калитко). Важливим елементом, пов'язаним із міфологемою води, є образ річки, який набуває архетипного значення, символізуючиплинність часу й сакральне місце в житті героїв (новели «Ятері» і «Нічні купання в серпні» С. Осоки)⁴⁵.

⁴⁵ Дашко Н. Образ моря в сучасній українській новелістиці // Наукові записки Бердянського державного університету. Серія: Філологічні науки. – Бердянськ, 2019. – Вип. XIX. – С.59-66.

У контексті викликів сучасного інформаційного суспільства в сучасній українській новелістиці особливо актуально звучить **проблема трагічності світу й людського життя в ньому**. Такими зокрема є твори Б. Мельничука (збірка «Суд без суду»). Серед основних ознак трагічного – наявність трагічного конфлікту, що має непередбачуваний фінал (найчастіше несподівана, іноді безглузда смерть); наявність трагічних образів героїв, внутрішній світ яких під впливом зовнішніх обставин зазнає деформації й розщеплення; розгортання мотивів трагічної помилки й провини й безпосередньо пов'язаного з ними мотиву трагічної кари, екзистенційних мотивів, в основі яких бінарна опозиція «життя-смерть», коли смерть постає як кара, фатум, звідси мотив трагічної приреченості людини й невідворотності її долі. Особлива увага приділяється художнім деталям (зоровим і звуковим), що увиразнюють трагічне світовідчуття героїв, їхні внутрішні переживання⁴⁶.

Серед інших ключових проблем, що маркують сучасний світ, є **екзистенційні проблеми самотності, приреченості, моральної порожнечі, психічної безпритульності, страху перед майбутнім, абсурдності світу й людського буття в ньому, ворожості світу й смерті**, які стають семантичним стрижнем авторської концепції світу й людини в збірці Василя Ґабора «Книга екзотичних снів та реальних подій». Проблеми самотності (новела «Самотні жінки») і морального вакууму (однойменна новела «Вакуум») виступають основними репрезентантами абсурдного світу, життя в якому часто перетворюється на ілюзію. При цьому актуалізується теза «світ – театр», реалізована через мотиви гри, маски. Використання семантично неоднозначних художніх деталей, їх філософська й асоціативна заглибленість сприяють розкриттю внутрішнього «Я» героїв, окреслюють різні виміри їх буття, що відбивають реальність, пропущену крізь призму авторської уяви письменника⁴⁷.

⁴⁶ Дашко Н. Новели Богдана Мельничука: грані трагічного // Наукові записки Бердянського державного університету. Серія: Філологічні науки. – Бердянськ, 2018. – Вип. XIX. – С.50-59.

⁴⁷ Дашко Н. Філософські аспекти новелістики Василя Ґабора // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства: зб.наук.праць. – Ужгород, 2018. – Вип.23. – С.100-104.

Акцентуючи багатогранність картини світу, автори часто виділяють опозиції «жіночий світ» – «чоловічий світ», «малий світ» – «великий світ» (новела «Випередила», «Три світи» Є.Кононенко), що відображають **актуальні проблеми морально-етичного, гендерного, екзистенційно-філософського спрямування. У центрі уваги проблеми кризи сучасної сім'ї, зміна гендерних ролей, пошуку себе й гармонії у світі.** При цьому простежується глибоке занурення у внутрішній світ ⁴⁸.

Як правило, у новелах, написаних жінками, основна увага завжди приділяється екзистенції жінки в сучасному суспільстві, художньому відображенню гендерних відносин (такою, зокрема, є новелістика не лише Є. Кононенко, а й Л. Пономаренко, І. Роздобудько, Л. Таран та ін.). В. Зотова з цього приводу зазначає: «Жіноча проза глибоко, серйозно, але й вишукано розкриває перед читачем архісучасні й водночас одвічні проблеми буття, акцентує складні питання взаємозв'язку фемінного й маскулінного начал, торкається тонких душевних станів, психологічної кризи, деструктивних станів, самотності людини в суспільстві помежів'я ХХ–ХХІ ст.»⁴⁹

Одним із найбільш уживаних в українському літературному просторі, що багатоаспектно репрезентується у творах сучасних авторів (новелістів зокрема) є **концепт пам'яті, який постає як невід'ємна складова художньої картини світу, світогляду сучасної людини та пошуку її ідентичності.** Концепт характеризується семантичною неоднозначністю, асоціативною заглибленістю й множинністю інтерпретацій, утворюючи різноманітні контекстуальні поля. Сучасні українські новелісти по-різному репрезентують концепт пам'яті у творах: як пам'ять індивідуальну автобіографічну, епізодичну, асоціативну, генетичну – і в кожному конкретному випадку він має свою специфіку художнього зображення, але переважно простежується осмислення

⁴⁸ Дашко Н. Концепція світу в новелах Євгенії Кононенко (на матеріалі збірки «Три світи») // Таїни художнього світу. (до проблеми поетики):зб. наук. праць./ Ред. кол. Заверталюк Н.І. (гол.ред.) та ін. Дніпро: Ліра, 2020. Вип.25. С.11-17.

⁴⁹ Дашко Н. Художні особливості новелістики Галини Пагутяк та Ірен Роздобудько: проблемно-тематичний і стильовий аспекти. Українське слово в гуманітарних дискурсах деіндустріальної епохи: Monografia zbiorowa. Wydawnictwo Naukowe IKR[i]BL. Siedlce, 2020. S.143-156.

індивідуальної пам'яті людини як найважливішого онтологічного виміру її буття й складової її світогляду.

Концепт пам'яті фіксується не лише в знаковій формі (якою є слово *пам'ять* зокрема), але реалізується і в асоціаціях та варіантах інтерпретацій, утворюючи різні змістові моделі: пам'ять – спогад, пам'ять – будинок, пам'ять – життя, пам'ять – час, пам'ять – вічність тощо, а також опозиції пам'ять – „непам'ять”, забуття, амнезія. Концепти саду (у В. Габора), будинку (у В. Назаренка) набувають значення місць пам'яті, що пов'язані з індивідуальною та автобіографічною пам'яттю героїв-оповідачів.⁵⁰

У сучасній новелістиці концепт пам'яті часто пов'язаний з такими архетипними образами, як концепт саду, що символізує зв'язок між минулим і сучасним, і концептом будинку (новели В. Габора «Будинок самотньої людини сьогодні» та В. Назаренка «Дзеркало»), що окреслює етико-естетичні домінанти етнічної свідомості і є найбільш значимим екзистенціалом, пов'язаним із життям головних героїв. Ставлення героїв до будинку ґрунтується на генетичному мисленні, що бере початок від культу предків. Будинок для них – це особливий сакральний простір, центр духовного життя. У художній інтерпретації В. Назаренка вибудовується багатокомпонентний асоціативно-семантичний ланцюжок дім – життя – час – людина – пам'ять: був будинок – було справжнє життя; життя без будинку – «життя в деформованому часі», «постійний рух по кривих площинах, постійна готовність і напруга». Із зруйнуванням будинку головний герой відчуває духовну порожнечу й руйнацію ніби самого себе, що акцентовано в словах: „Руйнуючи матеріальне поза мною, руйнують одночасно духовне в мені” (В. Назаренко). Таким чином, окреслюється екзистенційні проблеми людини в сучасному світі.

Мотив незнищенності пам'яті є наскрізним у новелах збірки А. Содомори «Усміх речей». Пам'ять постає надійним сховком спогадів про минуле. Ключова роль при цьому відводиться художнім деталям – зоровим і звуковим, які водночас є основними складовими психологічної характеристики героїв, бо

⁵⁰ Дашко Н. Концепт пам'яті в художньому дискурсі сучасної української новелістики // Slavica Wratislaviensia. – Wrocław, 2021. – S.265-275 [Index Copernicus, ERIH+].

акцентують їхні емоційні стани й душевні порухи. У новелі *Танець* це колористичні речові образи (білий кожушок, червона хустина, крайка), завдяки яким у пам'яті героїні назавжди закарбувалася історія про втрачене кохання. Ці речі стають дуже важливими в особистісному, емоційному та меморіальному аспектах. Вони втілюють у собі буття героїні, постають не лише знаком, але й текстом культури, вмістом духовного життя народу. У новелі «Забута пісня» пам'ять протиставляється забуттю: саме в пам'яті можуть бути зафіксовані й збережені традиції. Автор наголошує на важливості збереження пам'яті для майбутніх поколінь, бо з втратою пам'яті «обривається традиція – те, що передається з рук в руки, з уст в уста».

У новелі Г. Пагутяк «Втрата пам'яті» простежується осмислення концепту пам'яті, властиве для літератури останніх десятиліть, – екзистенційне. Утрата пам'яті головним героєм, з одного боку – шлях у небуття, а з іншого – **порятунок від абсурдного світу, існування людини в якому позначене сірістю, самотністю й моральною порожнечою, приреченістю, психічною безпритульністю – ключові проблеми, що маркують сучасний світ.**

У новелістиці С. Грабаря на перший план письменницьких роздумів виходить художнє осмислення світу, що звучить, як трагічне передчуття приреченості, Апокаліпсису. Герой не знає, як він живе в такому світі – світі безпам'ятства, світі, що перетворився на білу пустелю, де не існує часу (бо зникає пам'ять), де немає жодної живої істоти – і «за всіма логічними розкладами мав би вже давно померти», проте він продовжує жити.

Слід зазначити, до **проблеми збереження національної пам'яті**, що сьогодні набуває надзвичайної актуальності звертаються автори й інших жанрів, як наприклад, В.Дрозд у романі «Листя землі». Національно-мовна картина світу у творі реалізується як світобачення кожного з героїв зокрема й етносу в цілому. Вона постає як результат сприйняття та осмислення навколишнього світу й людини в ньому, відображених у мові. Завдяки своєрідній структурі оповіді з одночасним включенням багатьох рівноправних, непідпорядкованих одна одній, точок зору, що зумовлює явище багатоголосся,

діалог різних світоглядних позицій, національно-мовна картина світу у творі позначена багатогранністю. Її основними репрезентантами є забарвлені суб'єктивною експресією дієслова, дієслівні метафори з домінуванням концептів «серце», «душа», що притаманні українській мовній картині світу; порівняння, що передають національний колорит, відображають український характер; поліська говірка, прислів'я та приказки, фразеологізми як засіб зберігання та трансляції знань, уявлень, образів українського народу, стереотипів його етносвідомості, передачі системи ціннісної орієнтації ⁵¹.

У сучасній українській новелістиці особливе місце займають філософсько-інтелектуальні твори В.Назаренка, що позначені неоднозначністю сприйняття й інтерпретацій, оскільки характеризуються поліфонічністю стилю, проте всі вони звернені до актуальних проблем сучасності, ключовою серед яких є **людина в сучасному світі**, життя якої часто позначене атмосферою незрозумілого страху й тривоги, що підсилюється наявністю знакової символіки: образ зруйнованого будинку, образи героїнь, окутані містикою, сутінки, дощ, вітер, переплетіння реального світу з потойбічним. Герої часто замкнені на собі, дистанційовані від соціуму, споглядають мінливий часопростір і розмірковують над онтологічними, екзистенційними проблемами, що ведуть до філософських узагальнень ⁵².

4.2. «Новий гуманізм»: дослідницький пафос сучасної літератури

Сучасний французький роман видається тим дослідним полем, на якому йде розвідка і розшукування рецептів виходу людства з того тупіка, у який воно потрапляє завдяки політикам, які часто не з'єднують культури та народи, а створюють зайві розмежування, акцентуючи не спільне, а відмінне. Література активно включається у процес **пошуку виходу з ситуації протистояння**,

⁵¹ Дашко Н.С. Особливості національно-мовної картини світу в романі «Листя землі» В. Дрозда // Південний архів (філологічні науки). Херсон. 2020. №84. С.14-20

⁵² Дашко Н. Стильовий поліфонізм новелістики Володимира Назаренка // STUDIA UKRAINICA POSNANIENSIA. – Tom 9 Nr 1. – 2021. – S. 157 – 164 [Index Copernicus, ERIH+].

виділяючи такі домінанти, що є загальнолюдськими і що дозволять людству врешті решт знайти спільні платформи для плідного спііснування.

Дійти таких висновків дозволяє аналіз не дослідженого в Україні і мало дослідженого навіть на батьківщині авторки у Франції роману Мюріель Барбері «L'Élégance du hérisson» (2006 р), який став феноменально успішним у різних країнах. Філософією просякнута вся оповідна тканина твору, що не є несподіваним для професора філософії М. Барбері. Однак призма світобачення в «Елегантності їжачка» виявляє і інші, не зазначені дослідниками роману грані «чарівного кристала», який дозволяє М. Барбері створити свою картину людського буття і побуту.

Незважаючи на велику кількість і різноманітність форм «присутності» філософської стихії в «L'Élégance du hérisson», призма світобачення автора роману виявляє і інші, не зазначені дослідниками грані «чарівного кристала», що дозволяє М. Барбері створити свою картину людського буття і побуту. Роль літератури як другої, не менш важливої, ніж філософія, призми світосприйняття позначена в романі недвозначно: у назві другої частини Вступу «Les miracles de l'Art»; у сюжетній інтризі майже «Попелюшної» історії кохання консьєржки Рене і японського мільйонера Какуро Озу, захоплених романами Л.Толстого; літературними претекстами підказані назви глав роману; літературні асоціації розшифровують суть характеру оточуючих і пояснюють героям самих себе. Література стає предметом роздумів двох нараторів у романі, написаному як філософський діалог Рене і Паломі, які сповідаються самі собі. А еклектика літературних і культурних уподобань героїв (від Толстого і Манна до японських коміксів) дозволяє М. Барбері розкрити одну з особливостей художньої парадигми постмодернізму і обумовлена прагненням автора побачити різні грані життя.

Заново прочитані Барбері літературні претексти стають ключем до оповідної техніки письменниці, що відбила досвід і Дантової «Божественної

комедії», і барокових «Авантюр барона Фенеста» Т. А. д'Обін'є, і просвітницького філософського діалогу, і «Людської комедії» Бальзака⁵³.

Саме це декларує у своєму другому романі французька письменниця Відповідаючи на нинішні політичні, соціальні, моральні виклики, М. Барбері позначає ту **непорушну основу і умову продовження історії людства, яку вона бачить у досконалих створіннях людського духу, і, в першу чергу, в Мистецтві**, яке дарує людині головну відмінність від приматів: «Ces jours-là, où chavirent sur l'autel de notre nature profonde toutes les croyances romantiques, politiques, intellectuelles, , métaphysiques et morales que des années d'instruction et d'éducation ont tenté d'imprimer en nous, la société, champ territorial traversé de grandes ondes hiérarchiques, s'enfonce dans le néant du Sens. Exit les riches et les pauvres, les penseurs, les chercheurs, les décideurs, les esclaves, les gentils et les méchants, les créatifs et les consciencieux, les syndicalistes et les individualistes, les progressistes et les conservateurs; ce ne sont plus qu'hominiens primitifs dont grimaces et sourires, démarches et parures, langage et codes, inscrits sur la carte génétique du primate moyen, ne signifient que cela: tenir son rang ou mourir. Ces jours-là, vous avez désespérément besoin d'Art. Vous aspirez ardemment à renouer avec votre illusion spirituelle, vous souhaitez passionnément que quelque chose vous sauve des destins biologiques pour que toute poésie et toute grandeur ne soient pas évincées de ce monde⁵⁴ («Сьогодні, коли на вівтарі нашої природного суті гинуть всі романтичні, моральні, інтелектуальні та метафізичні ідеали, які наполегливо внушались нам багаторічним вихованням і освітою, з ними разом і вся громадська конструкція з її поділом на зони і ієрархічними ступенями руйнується і занурюється в позбавлене сенсу ніщо. Немає більше бідних і багатих, філософів і вчених, повелителів і рабів, добрих і злих, практиків і теоретиків, синдикалістів і індивідуалістів, революціонерів і консерваторів - всі вони лише рядові гомініди, і їх гримаси і посмішки, манери і прикраси, мовної і різні інші коди обумовлені генотипом середнього примату і розшифровуються

⁵³ Калашникова О.Л. Литературные грани художественной парадигмы М. Барбери /«Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації». Том 31 (70) № 3, 2020. – С.233-239.

⁵⁴ Barbery M. L'élégance du hérisson. – P.: Gallimard, 2006. – P. 80-81.

дуже просто: відстояти своє місце або померти. в такі дні стає особливо гострою потреба в мистецтві. Ми жадаємо повернути ілюзію духовності, страшно хочемо, щоб що-небудь врятувало нас від біологічного року і щоб не зникли з нашого світу велич і поезія »)

Визначаючи Мистецтво, і, в першу чергу, літературу як ту силу, яка допоможе людству «вирватися з круговерті боїв і змагань», М. Барбері відкриває «чисто французький роман» у перспективу роману для всіх.

Діалог мов і культур як необхідна умова міжнародного партнерства в сучасному мультикультурному світі навряд чи має альтернативу. Однак складні процеси транскультурації і акультурації, характерні для нинішнього етапу розвитку культури людства, народжують неординарні культурні феномени, що втілюють нову соціокультурну парадигму глобалізованого світу і визначають пошуки форм його адекватного художнього відображення.

Пошуки нової мови, яка б відповідала сучасним соціокультурним викликам, зумовлюють появу нових письменницьких стратегій як форми відображення нинішнього мультикультурного, глобалізованого світу. Саме в літературі, яка показала світ через слово, питання вибору мови виявляються ключовими, ставлячи письменника перед дилемою: яку мову обрати, щоб звернутися до мультикультурного читача і бути почутим ним. Активно освоювана постмодернізмом техніка колажного письма, мовних ігор, одномоментної співприсутності всіх текстів в одному текстовому просторі потенційно орієнтована на можливість створення якоїсь універсальної, транскультурної картини світу, описаної якоюсь транскультурною мовою, народженою процесами нового «переселення народів» і формування спільності людей, де універсальне - це не сума різнонаціонального, а те, що виявляє загальнолюдське, відображаючи типологічні закономірності руху людства в просторі історії.

Залишаючи за кадром дискусії про можливе зіткнення цивілізацій (прогнози С. Ф. Хантінгтона) і про «неправильний» західний орієнталізм (теорія Е. Саїда), сучасні **письменники шукають таку мову, яка б дозволила**

створити картину світу, що відповідає новим реаліям. Одним з найбільш цікавих і поки мало осмислених наукою подібних дослідів є літературний проект французького письменника Антуана Володіна, названий їм «постекзотізмом».

На матеріалі теоретичних есе і романів автора літературного проекту «постекзотізм» проаналізовано неординарну наративну стратегію А. Володіна, що пише свої романи транснаціональною «мовою ВСІХ культур», «мовою перекладу», що відбила особливе постекзотіческое світобачення французького письменника і визначила поетику образності, імен і назв в його творах. Чи можливий діалог мов і культур в постекзотіческом світі? Це питання задає А. Володін своєму читачеві, змушуючи замислитися над можливостями побудови нової Вавилонської вежі, де мова кожного буде збережена, почута і зрозуміла іншими.

У есе «*Écrire en français une littérature étrangère*» письменник чітко позначив систему координат свого «постекзотіческого» світу, своєрідну «дорожню карту» для читача і дослідника його творчості: *La langue, L'univers étranger, La mémoire familière, Les noms, Les lieux, Le temps, La mémoire collective* (Мова, Дивний універсум, Імена, Місця, Колективна пам'ять)⁵⁵.

Повстаючи проти апріорного зарахування письменника за національною ознакою до «мовної вітчизни», проти нав'язуваної йому соціумом ролі «дипломатичного представництва», Володін позначає нову природу мови сьогоденного світу, який протягом останніх п'ятдесяти років є величезною недиференційованою «інтернаціональною територією», що сприйняла переклади з численних мов світу, прийняла, засвоїла, інтегрувала їх. «Мова - це нейтральний інструмент, який привічає всі складові людства і який більш вже не може бути присвоєним якоюсь однією національною складовою. З тих пір, як виникли переклади, будь-яка мова в світі несе на собі відбиток ВСІХ його культур»⁵⁶. Саме цією «*langue de traduction*» («мовою перекладу») і пише свої

⁵⁵ Volodine Antoine. *Écrire en français une littérature étrangère* / *Chaoïd*, n° 6, automne/hiver 2002, p. 52-58.

⁵⁶ Там само.

книги Антуан Володін, пропонуючи читачеві транснаціональну картину світу, створену засобами «*langue transnationale*».

Симптоматично, що письменник починає характеристику власної картини світу саме з Мови (LA LANGUE), що несе «відбиток ВСІХ культур світу», вдаючись до «вавілонського письма» - мови «золотого століття» людства, яка зникла разом з Вавилонською вежею. Ця мова народжує транскультурну картину світу, де Час - це трансчас (час трагічної історії людства), Простір - дивний межіпростір (віртуально-фантастично гіперреалістичний і онірічний одночасно), а люди мають «культурно-гібридні» Імена, які не прикріплюють їх до певної національності, мови, культури, часу: Гюльмюз Корсаков, Васи́ліса Марашвілі і т.п.

Постекзотизм, задуманий і здійснений А. Володіним як досвід відтворення пам'яті, спільної для всіх індивідів, знайомих з історією людства в ХХ ст., визначив феномен «вавілонського письма», що формує фантасмагоричний, винесений за межі географічної, національної та мовної ідентичності світ романів письменника, написаних «транснаціональною мовою»⁵⁷.

Чи можливий діалог мов і культур в постекзотическом світі? Це питання задає А. Володін своєму читачеві, змушуючи замислитися над можливостями побудови нової Вавилонської вежі, де мова кожного буде збережена, почута і зрозуміла іншими.

У останні десятиліття література часто бере на себе функції інших гуманітарних сфер, пропонуючи глибокий **соціо-психологічний аналіз тих процесів, що зумовлюють життя сучасного світу**. Відзначаючи зміну «культурного статусу» письменника в останні десятиліття, Домінік Віар, один з відомих дослідників сучасного літературного процесу Франції, визначає феномен переміщення письменника з табору інтелектуалів, яким приписано говорити істину і повчати, до табору одного «з близьких», одного з нас. «І якщо

⁵⁷ Калашникова О.Л.Диалог языков или транснациональный «язык перевода»: о современных писательских стратегиях// Актуальные векторы белорусско-китайского торгово-экономического сотрудничества. Материалы III Международной научно-практической конференции. – Минск, 11 декабря 2020 года. –С. 123-130.

він втручається в соціальні і політичні маніфестації, то робить це частіше як громадянин, а не як письменник, незалежно від того, яку додаткову ауру «професія» письменника може надати його втручанням»⁵⁸.

В умовах нинішньої соціально-політичної кризи, пов'язаної з процесами глобалізації та руйнуванням усталеної карти розселення народів, кризи, яка, за прогнозами С. Ф. Гантінгтона, може завершитися «зіткненням цивілізацій», пильна увага до **причин і витоків агресивного стану суспільної психології** стає закономірною, підключаючи літературу до процесів активного відображення, вивчення, прогнозування подальших шляхів розвитку цього феномена. Роман-дослідження Віржині Депант «Teen Spirit» (2002) стає яскравим явищем нової літератури третього тисячоліття, яка **формує «новий гуманізм»**, що має на меті не заспокоїти, а вилікувати хвору свідомість сучасного цивілізованого суспільства, показавши йому самого себе, літератури, що пропонує читачеві серйозний аналіз процесів, які відбуваються в соціумі, але залишається при цьому формою художнього осягнення світу.

Однією з перших у французькій літературі кінця 1990-х - початку 2000х рр. В. Депант у романі «Teen Spirit» намагається проаналізувати соціальні, політичні, психологічні причини різних фобій, які підштовхують людину до бажання сховатися від світу в мушлі за допомогою наркотиків, алкоголю, асоціальної поведінки, що приводять часто до агресії, яка виливається у протестні акції молодих і людей із законсервованою «підлітковою свідомістю», у **тероризм як відповідь на правила виживання в сучасному буржуазному «благополучному» соціумі.**

Саме в цьому романі позначився поворот В. Депант від замішаних на гендерних питаннях провокаціях (що підштовхує критиків до зарахування письменниці в затяті феміністки) до серйозного дослідження психології

⁵⁸ Viart D. De la littérature contemporaine à l'université: une question critique. L'Université et l'évaluation de la littérature contemporaine. Question et commentaire de D Vaugeois. URL: http://www.fabula.org/atelier.php?De_la_litt%26acute%3Brature_contemporaine_%26grave%3B_l%27universit%26acute%3B%3A_une_question_critique.

сучасного західного суспільства. Тут романістка спробувала проаналізувати важливий не тільки для жінок, але для соціуму в цілому соціокультурний і психологічний феномен, уперше зазначений в «Ловці у житті» («The Catcher in the Rye») Джерома Селінджера, який сформулював нову психологію «вічної молодості» як бажаної мети, і де визначено **тип героя з «підлітковою свідомістю» як «героя часу»**.

Вивчаючи позитивні і негативні наслідки прагнення зберегти і в зрілому віці «підлітковий дух» як форму внутрішньої свободи і прояву протесту проти буржуазної системи, письменниця виносить у назву роману цей важливий соціокультурний і психологічний феномен, практично здійснюючи вівісекцію **teen spirit**, позначаючи соціальні верстви суспільства, де процвітає «підліткова свідомість», причини її живучості, згубні наслідки прихильності їй. З перших сторінок роману-дослідження авторка намагається позначити весь спектр культурних знаків, що визначили світогляд тінейджерів: від політичних подій, до різноманітних уподобань, що формують особливу молодіжну субкультуру.

Головні персонажі роману кожен по-своєму просуваються до «випадіння з реалу», проходячи різні визначені психологами стадії соціально-психологічної дезадаптації, яка завершується самоізоляцією: через виснажливу і спустошуючу роботу (як Аліс), або буквально фізично ізолюючи себе від світу (як Брюно, який не виходив з дому протягом двох років), або роблячи крок до виходу за рамки закону, прирікаючи себе на подальшу тюремну ізоляцію (як маленька Нансі, яка через своє бажання кинути виклик батькам, які не змогли побудувати сім'ю, стала учасницею викрадення автомобіля). Герої Депант – це маргінали, лузери: не тільки соціальні, а й емоційні, психологічні, це жертви процесу десоціалізації і дезадаптації особистості в сучасному світі, де високі почуття поступилися місцем задоволенню примітивних тілесних потреб, де ненаситність супроводжується некомунікабельністю і абсолютною самотністю, що не залежать від соціального статусу людини⁵⁹.

⁵⁹ Калашнікова О. Л. «Новий гуманізм»: провокація, аналіз чи література / Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації». Том 32 (71) № 4, 2021 – С.233-239. <http://www.philol.vernadskyjournals.in.ua>

Опанування «незручних» для літератури тем у «Teen Spirit» сама авторка оцінює як колосальний прорив, якому французька словесність початку ХХІ ст. має завдячувати і їй, і М. Уельбеку, і В. Равалеку, які руйнують кордони між масовою і серйозною літературою. Роман В. Депант розширює естетичні горизонти читача з різним рівнем інтелекту і художніх смаків⁶⁰ за рахунок **виходу у табуйовані, відкинуті мистецтвом зони**, що, однак, складають важливу частину життя сучасного соціуму і вже тому потребують уваги, серйозного вивчення і художнього означування. Саме це як специфічну відмінність романної естетики ХХІ ст. виділяє Д. Віар: «...мені здається, що найкраща література – це та, що засмучує, спантеличує свого читача, а не та, яка гладить його по голові. Неприємно, коли зневажають ваші уподобання, вибір або впевненість. Все, що розхитує наші переконання, піддає нас небезпеці і дратує нас. Сьогоднішня література переналаштовується. Кращі твори наважуються піти по невідомих доріжках. Потрібно погодитися увійти до цієї зони занепокоєння»⁶¹.

Спроба В. Депант, яка сама пройшла шлях нелегких мандрів по «заборонених зонах», зрозуміти **механізми деконструкції моралі в сучасному суспільстві**, дослідити феномен протестної свідомості, виявити витoki агресивної енергії бунту проти соціуму, яка накопичується, хвилями виникає, починаючи з другої половини ХХ століття і регулярно відновлюється із **зростаючим градусом агресії**, зумовлює вихід у «світи», які буржуазне суспільство ігнорує, не помічає, і які у все більш страхітливих формах нагадують про себе у вигляді актів вандалізму, терору, криміналізації суспільства.

Скануючи відчай і дезорієнтацію нинішнього «благополучного суспільства», В. Депант вивчає феномен протестної підліткової свідомості як

⁶⁰ Сама Депант, яка в інтерв'ю з приводу своїх скандальних перших романів неодноразово говорила, що спочатку писала твори для «своїх» і не думала, що їх читатимуть літні дами і серйозні вчені, а тепер дивиться на свою творчість як на важливу роботу в ім'я зміни світу

⁶¹ «...il me semble que la meilleure littérature est celle qui déconcerte son lecteur, plutôt que celle qui le caresse dans le sens du poil. Il n'est pas agréable d'être bousculé dans ses préférences, ses choix ou ses certitudes. Tout ce qui ébranle nos convictions nous met en péril et nous inquiète. Or la littérature actuelle se reconfigure. Les meilleures œuvres se risquent sur des chemins non balisés. Il faut accepter d'entrer dans cette inquiétude» [41].

середовища, благодатного для формування і вербування потенційних терористів, виявляючи засобами художньої літератури причини, форми, соціальні варіанти і наслідки протестної психології, вводячи читача до «зони занепокоєння», формуючи **новий вид гуманізму**, характерний для сучасної літератури.

5. АКАДЕМІЧНА ТА ПРАКТИЧНА ПСИХОЛОГІЯ У КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ

5.1. Надання психологічної допомоги у період кризи середнього віку у з використанням методу активного соціально-психологічного пізнання

Вивчення проблеми психологічної допомоги суб'єкту у період кризи середнього віку потребує розкриття поняття криза. За філософським словником криза (від. грец. Κρίσις – переломний момент, криза) – це «соціальна ситуація, породжена гостим конфліктом між новим змістом і старою формою в розвитку суспільних явищ. Для ліквідації кризи потрібні докорінна якісна зміна, докорінна перебудова соціального явища, соціального інституту, установи, структури чи способів їхнього існування»⁶².

Розрізняють екологічну, філософську, політичну, економічну, психологічну та ін. кризи. В психології «кризою» позначають психологічні проблеми особистості, зумовлені труднощами її адаптації в середовищі. Життєві кризи розглядаються як переламний момент в житті людини, якісний перехід з одного психічного стану в інший. Життєві кризи можуть бути зумовлені внутрішніми (розвиток психіки, який реалізується у формі онтогенезу та філогенезу) або зовнішніми обставинами (будь-які зміни, що потребують від суб'єкта знаходження нових способів адаптації в нових умовах).

Проблема, яка заявлена в даному дослідженні потребує розкриття поняття вікових криз, які є найбільш характерними кризами становлення особистості.

⁶² Філософський словник / За ред. В. І. Шинкарука. К.: Головна редакція Української Радянської Енциклопедії АНУ РСР, 1973. 600с., с. 245

Короткий психологічний словник трактує вікові кризи як «умовне позначення більш або менш виражених станів конфліктності, які виникають у період від одного періоду вікового розвитку до іншого»⁶³

За Л.С. Виготським, критеріями визначення основних періодів індивідуального психічного розвитку є суттєві якісні ознаки, взяті в їх системному зв'язку, який виявляє цілісні новоутворення, характерні для кожного вікового етапу.

Вікова психологія (галузь психологічної науки) досліджує вікову динаміку психіки людини. Розділами вікової психології є: дитяча психологія, психологія молодшого школяра, психологія підлітка, психологія ранньої юності, психологія дорослої людини, психологія старості. В цьому дослідженні акцент зроблено на одному з вікових періодів розвитку особистості – період середнього віку. Аналіз наукової літератури свідчить про більшу розробленість науковцями проблеми розвитку особистості і допомоги їй у цьому процесі у вікових періодах від народження до ранньої юності (Л.С. Виготський, О.М. Леонтьев, Д.Б. Ельконін та ін.), в меншій мірі – особливості переживання криз періоду дорослості (Е. Еріксон, М. Стайн, К.-Г. Юнг та ін.). Останнім часом кількість робіт з даного питання все більш зростає, що пов'язано із пошуком ефективних методів психокорекційної роботи задля забезпечення психологічного благополуччя особистості.

Вікова періодизація психічного розвитку, яку запропонували ряд науковців (Л.С. Виготський, О.М. Леонтьев, Д.Б. Ельконін, Е. Еріксон, Л.І. Божович, А.В. Петровський, Д.И. Фельдштейн та ін.), за різними критеріями, вказує на період від 25 до 55 років як дорослий вік. В нашій роботі ми досліджували старший дорослий вік (за періодизацією Е. Еріксона) від 40 років.

В науковій літературі вказують, що у період кризи середини життя відбувається переоцінка минулого, огляд минулих і справжніх досягнень і втрат, переоцінка особистісних цілей, цінностей, з'являються нові можливості піти за особистими мріями і вибрати новий напрямок. Також у цей час криза

⁶³ Краткий психологический словарь / сост. Л. А. Карпенко; под общ. ред. А.В. Петровского, М. Г. Ярошевского. Москва: Политиздат, 1985. 431 с., с. 157.

А.В. Петровского, М. Г.

становлення може бути обтяжена зовнішніми обставинами: розрив звичних соціальних зв'язків, непередбачувані зміни побутових або матеріальних умов життя. Кризою зрілого віку (30-50 років) «можна назвати як би втечею від себе або від світу, а насправді від важкого завдання знайти шляхи примирення між сенсом життя і наявним існуванням»⁶⁴

Психічний розвиток являє собою неперервний процес, а кризи становлення особистості є невід'ємною складовою всього її життя. Розвиток особистості від дитинства до юності пов'язаний із вихованням та набуттям нових якостей, і на цьому шляху поряд із дитиною є дорослі люди, які допомагають у долатті психологічних криз цих періодів. Криза середнього віку пов'язана із самоусвідомленнями, і більшою мірою суб'єкт залишається сам на сам із проблемами, які мають місце як певний особистісний життєвий шлях. У цей період відбувається переосмислення цінностей, особистісного зростання, знаходження нових змістів життя. З одного боку криза ускладнює розвиток, з іншого боку вона відкриває нові перспективи, активізує внутрішні резерви людини. О.М. Леонтьєв наголошував: «Людина не безпорадна істота: вона сама розпоряджається собою, і в її волі вибрати собі ті чи інші цілі в житті. Підліток, який усвідомив себе як член суспільства, шукає в ньому «точку відліку» для себе ... Юнак осмислює своє місце в цьому світі, свої ідеали, рушійні мотиви... Нарешті, зріла людина визначає свої позиції... Такий поступальний рух людського життя, в процесі якого викристалізовується наше «я»... Наш ідеал – гармонійна особистість»⁶⁵

Великого значення у цей період надається вибору, який зробить людина: долати кризу та самовдосконалюватись, досягати гомеостазу або впасти у депресію, безвихідь. К. Хорні вказувала на те, що аналітик може бути здивований тим, що не дивлячись на велику роботу, яку проведено із клієнтом, в ньому нічого не змінюється, хоча було досягнуто багато в його просуванні усвідомлення особистісних переживань. Це пов'язано із опорами змін, які б

⁶⁴ Цит. По Красиков В.И. Синдром существования. Томск, 2002. 256 с., с. 14.

⁶⁵ Леонтьев А.Н. Избранные психологические произведения: В 2-х т. Т. I. М.: Педагогика, 1983. 392 с., ил. (Труды д. чл. и чл.-кор. АПН СССР). с. 382.

мали привести до більшої відповідальності за життя та сприяли б зростанню зацікавленості у собі.

Мюррей Стайн наголошує, що середина життя являє собою період глибокої психологічної трансформації. І якби люди мали уявлення про значення і динаміку цього процесу, вони б були здатні краще справлятися з кризою, ніж необізнані люди. Для подолання кризи середини життя деяким людям необхідно звернутись до психолога, який допоможе впоратися з тривогами цього періоду і, можливо, побачити їх значення для майбутнього, адже будь яка криза містить в собі можливість змін і зростання. На його думку, в цей період інтенсивно проявляються почуття прихильності до інших людей, переживання їх втрати, відчуття самоідентичності, надії і відчаю. Одних криза середини життя ламає, інших робить цілісними.

Цікавими є роздуми М.М. Амосова на процес формування особистості, який на його думку умовно можна поділити на три етапи: «імпринтинг» в самому ранньому дитинстві приблизно до двох років, виховання через спрямований зовнішній вплив – від учителів, батьків, друзів і, нарешті, самовиховання, створення своїх переконань ... Найважчим для розуміння є третій етап – самовиховання, коли людина «творчо переосмислює» те, чому її вчили». Згідно з психодинамічною теорією (Т. Яценко), глибиннопсихологічне пізнання відкриває перспективу самоусвідомлення і подальшого самовиховання. Щоб відбулись психологічні зміни, необхідним є прикладання вольових зусиль суб'єкта, адже психолог лише каталізує процеси усвідомлення суперечливості психічного, допомагає відкрити утаємничені змісти, що пов'язані із едіпальною залежністю.

Глибинне пізнання психіки суб'єкта за методом АСПП, розроблений академіком НАПН України Т. С. Яценко, підпорядковується законам позитивної дезінтеграції і вторинної інтеграції на більш високому рівні, принципу додатковості, який реалізується через принцип невід'ємності свідомої й несвідомої сфер та принцип «із іншого», ґрунтується на спонтанній

та невимушеній поведінці суб'єкта, базується на використанні можливостей психіки до архетипно-візуалізованої форми самопрезентації.

Отже, у період кризи середнього віку суб'єкт часто залишається сам на сам із своїми проблемами, якщо вони зумовлені зовнішніми обставинами, або із знаходженням нових змістів і цілей у житті, які є невід'ємною складовою в даний період розвитку особистості. Психологічна допомога тим, хто її потребує, є завданням практичної психології. Використання художніх творів у даному дослідженні показало ефективність такої глибинно-пізнавальної та психокорекційної роботи на даному етапі становлення особистості. Розкрито взаємозв'язок наявних життєвих проблем із особистісною проблемою, яка пов'язана з едіпальним періодом розвитку суб'єкта, що задає ригідні форми поведінки та заважає у вирішенні актуальних життєвих задач та самореалізації. Особистісна проблема – це проблема, яка не усвідомлюється самим суб'єктом, детермінується наслідками едіпової залежності, і через те не може бути вирішена без допомоги психолога. Представлена діагностико-корекційна робота показала, що відкриття змістів несвідомого дозволяє респонденту розкрити логіку поведінки та суперечливість психіки, що відкриває перспективи у вирішенні особистісної проблеми шляхом набуття навичок самовиховання, що потребує певних зусиль⁶⁶. Відбувається певна переструктуризація поглядів й усталених психологічних зв'язків, що сприяє вивільненню значної енергії, яка з мортідної перетворюється на енергію лібідо, відбувається гармонізація психіки суб'єкта.

5.2. Психологічні чинники схильності до шкільного булінгу у підлітковому віці

Останнім часом психолого-педагогічна спільнота відмічає поширення у шкільних колективах дітей і підлітків такого явища, як булінг (цькування).

⁶⁶ Камінська А.М., Панфілова Г.Б., Чириченко Ю.В. Психологічна допомога у період кризи середнього віку шляхом психокорекції в процесі АСПП із використанням художніх творів Науковий журнал «Габітус». № 27, 2021. С. 114 - 119. Index Copernicus, Google Scholar. Режим доступу: <http://habitus.od.ua/journals/2021/27-2021/21.pdf>

Звісно, що цькування дітьми один одного не є специфічним соціально-психологічним феноменом сьогодення. Однак наразі вчителі і психологи помічають поширення цього явища серед дітей і підлітків, що не може не привертати уваги до цієї проблеми. У старшого покоління викликає занепокоєння ще й той незвичайний формат булінгу, який відбувається у сучасному інтернет-просторі, окрім освітнього середовища.

Тому одним із ключових завдань психолого-педагогічної науки є пошук дієвих засобів і методів профілактики і корекції цькування у школі з метою попередження й послаблення впливу цього явища на освітнє середовище школярів. Проблема насильства та агресії, а особливо серед підлітків, досліджується впродовж багатьох років. Дослідники приділили увагу аналізу психологічної природи цькування, опису видів, форм, а також розробці комплексу заходів щодо запобігання й зниження його поширеності. Жорстокість серед учнів все частіше привертає увагу вчителів. Питання безпеки дитини, збереження її життя та здоров'я, формування умінь захистити себе в навколишньому середовищі є вкрай актуальними в системі освіти та виховання дітей і молоді. Разом із тим, останнім часом в учнівських колективах спостерігається тенденція поширення агресивних і насильницьких дій у поєднанні із залякуванням й цькуванням.

В українській психологічній науці вивчення проблеми шкільного насильства є фрагментарним. Незважаючи на масштаби значущості проблеми булінгу, у вітчизняній літературі вона практично не висвітлена. Наразі існує потреба у наукових статтях та практичних посібниках, в яких йшлося б саме про дослідження проблеми боулінгу та його профілактики.

Результатом проведених теоретико-експериментальних досліджень зарубіжних вчених став висновок про органічний зв'язок агресії з насильством (А. Бандура, Р. Берон, А. Браун, К. Бютнер, Дж. Доллард, Н. Міллер, А. Мічерліх, О. Маурер, М. Пападопулу, Д. Річардсон, Р. Соонетс, З. Фройд, З. Холл, В. Холичер та ін.).

Над розробкою й апробацією програм з профілактики шкільного насильства працювали: Р. Новако, Д. Ольвеус, А. Пікас, Е. Роланд, Е. Руланн, К. Салміваллі, П. Хайнеманн та ін. Вагомий внесок у вивчення феномену агресії зробили пострадянські вчені, які намагалися з'ясувати особливості агресивної поведінки осіб різного віку (Г. Андреєва, М. Дерешкявічус, І. Маковська, О. Реан, Л. Семенюк, А. Стаценко, О. Хреннікова, С. Шебанова та ін.).

Отже, соціальна значущість та об'єктивна необхідність науково-психологічного опрацювання проблеми зумовили пошук рішень її подолання.

Поняття «булінг» у перекладі з англійської мови (bullying) означає цькування, залякування. Булінг асоціюється зі шкільним цькуванням, являє собою тривале фізичне або психічне насильство з боку індивіда або групи щодо індивіда, який не здатний захистити себе в даній ситуації. Булінг розглядається як «свідоме, тривале насильство, що не носить характеру самозахисту і виходить від одного або кількох людей»⁶⁷; як «залякування, фізичний або психологічний терор, спрямований на те, щоб викликати в іншого страх і тим самим підпорядкувати його собі»⁶⁸.

Жорстокі відносини між учнями в наш час справа звичайна. Напевно, в кожній школі країни знайдеться хоча б один клас, де можна спостерігати це. На жаль, ніхто не може точно сказати, звідки у дітей з'являється така ненависть одне до одного.

Жертвою може стати будь-яка дитина, але зазвичай для цього вибирають того, хто слабший або якийсь відрізняється від інших: діти, які мають: фізичні недоліки; особливості поведінки; особливості зовнішності; погані соціальні навички; страх перед школою; відсутність досвіду життя в колективі (домашні діти).

Таким чином, булінг можна вважати умисним, що не носить характеру самозахисту, тривалим (що повторюється) фізичним або психологічним

⁶⁷ Бердышев И., Куценко Е. Лекарство против ненависти. Первое сентября. 2005. № 18. URL: <https://ps.1sept.ru/topic.php?TopicID=3&Page=166> (Дата звернення 18.07.2021).

⁶⁸ Кон И. С. Что такое буллинг, как с ним бороться? URL: <http://www.sexology.narod.ru/info18.html> (Дата звернення 18.07.2021).

насильством з боку індивіда або групи, які мають певні переваги (фізичні, психологічні, адміністративні і ін.) щодо індивіда, і яке відбувається переважно в організованих колективах з певною особистою метою (наприклад, бажання заслужити авторитет у деяких осіб).

Причини булінгу складні і різноманітні. У науці існує декілька підходів до пояснення природи агресії: психоаналітичний (З. Фройд), етологічний (К. Лоренц), ситуативна теорія агресії (Дж. Доллард), теорія соціального навчання агресії (А. Бандура) та ін.

Означені теорії по-різному пояснюють причини появи у дітей ознак агресивної поведінки в школі: прагнення до подолання почуття неповноцінності (А. Адлер); природа соціалізації; механізми самозахисту; прояви страху або тривоги; соціально-біологічні, соціально-економічні чинники, сімейні причини.

Серед найбільш поширених «сімейних» причин виникнення булінгу вчені (Л. Берковіц, Р. Берон і Д. Річардсон, Л. Семенюк) називають: неприйняття дітей батьками; неповагу до особистості дитини; заборону на фізичну активність; невдоволення собою; вплив продуктів харчування; вплив шуму, вібрації, тісноти, температури повітря.

Варто звернути увагу і на вікові особливості цькування. У дослідженні ВОЗ вказується, що кількість жертв серед 11-річних в Україні більша, ніж серед старших – 15-річних. Так, серед дівчат – це 18%, а серед хлопців – 17%. У той же час, кількість булерів серед 11-річних менша, ніж серед старших дітей: дівчат – 8%, а хлопців – 12%.

Відповідно до статистичних та соціологічних досліджень зарубіжних учених, шкільний булінг переживають від 4% до 50% дітей. Це можуть бути і ситуативні знущання, і дискримінація, яка носить системний характер. За даними опитування дітей на сайті KidsPoll, у 15% булінг мав системний характер. Постійно займаються булінгом близько 20% дітей.

В Україні через ескалацію «дорослого насилля» ситуація може бути ще гірша. І це підтверджують дослідження ЮНІСЕФ. Так, відповідно до опитування

проведеного у лютому 2017 року, 67%, тобто дві третини дітей протягом останніх трьох місяців зіштовхувались з переслідуваннями. При цьому 24%, тобто кожна четверта дитина, за цей же період, ставали жертвами булінгу.

Отже, цькування в закладі освіти призводить до значних соціальних і психологічних наслідків для всіх сторін цього процесу: кривдника (булера), потерпілого (жертви), спостерігачів. Наслідки булінгу можуть виходити далеко за межі закладу освіти та впливати на найближче оточення дитини, на її майбутнє життя. Ці наслідки можуть виявлятися, як одразу (так звані «прямі»), так і через довготривалий час («віддалені»).

Тому дуже важливо, щоб у підлітка було сформовано інші способи поведінки в стані фрустрації. Це, перш за все, вміння рахуватися з почуттями іншої людини, а також здатність переоцінити ситуацію, переключитися на іншу мету, знайти інші способи для досягнення своєї мети.

У дослідженні психологічних чинників схильності підлітків до шкільного булінгу було поставлене питання: «Чи існує зв'язок схильності до булінгу та рівнем самоставлення підлітків?»; а також висунуте припущення, що конструктивні типи соціальної поведінки пов'язано з адекватним рівнем самоставлення, деструктивні – з завищеним та заниженим самоставленням.

У дослідженні брали участь 48 школярів, учнів 9-х класів віком 14-15 років, хлопці й дівчата м.Дніпра. Враховуючи особливі умови навчання школярів у теперішній час, психодіагностичні методики досліджуваним пропонувалися дистанційно. Методики дослідження супроводжувалися відповідними інструкціями.

Особливості самоставлення досліджуваних підлітків вимірювалося із застосуванням проективної методики суб'єктивного оцінювання «Драбинка» (за С.Л. Рубінштейном). Методика містить п'ять критеріїв оцінювання себе: здоров'я, краса, розум, справедливість, популярність, за якими досліджуваний мав дати собі оцінку 1 до 5 балів на «драбинці». Узагальнені результати вимірювання склалися з кількості балів за всіма шкалами методики.

Таблиця 1 містить отримані дані за дослідженням самооцінки підлітків за різними параметрами.

Таблиця 1

Узагальнені результати вимірювання самоствавлення підлітків за методикою «Драбинка» (n=48)

Шкали	Кількість досліджуваних (%)				
	Оцінка в балах				
	1 бал	2 бали	3 бали	4 бали	5 балів
Здоров'я	10%	6%	25%	29%	29%
Краса	6%	19%	29%	27%	19%
Розумові здібності	2%	10%	40%	25%	23%
Справедливість	6 %	10%	27%	35%	21%
Популярність	15%	25%	19%	15%	27%

За шкалою здоров'я в досліджуваній групі виявлено досить високий рівень оцінки свого здоров'я: більшість підлітків (58%) визначають високими оцінками (4-5 балів); чверть підлітків (25%) оцінюють середніми показниками (3 бали); низькими оцінками (1-2 бали) визначили себе невелика кількість підлітків групи (17%).

Розподіл даних за шкалою краси у групі досліджуваних показує, що високими балами (4-5) оцінили себе 46% підлітків; середньою оцінкою (3 бали) визначили себе 29% підлітків; низькими оцінками (1-2) визначили себе 25% досліджуваних групи.

За шкалою розумових здібностей майже половина досліджуваних групи (48%) оцінюють власні розумові здібності високо (4-5 балів); значна частина групи (40%) оцінила себе середньою оцінкою (3 бали); незначна частина групи (12%) оцінила себе низько (1-2 балів).

За шкалою справедливості високими балами (4-5) оцінили себе більшість підлітків групи (57%); середнім показником (3 бали) оцінили себе близько

чверті підлітків (27%); невелика група (16%) визначила себе низькими оцінками (1-2 бали).

Розподіл показників вимірювання за шкалою популярності виявив майже рівномірне оцінювання високих балів (4-5) у 32% досліджуваних; низьких оцінок (1-2) у 39% досліджуваних; середню оцінку показали 19% досліджуваних.

Таким чином, дослідження самооцінок за шкалами виявило наступне: більшість підлітків вважають, що мають високий та середній рівень здоров'я; за шкалою краси виявлено схожі результати; за шкалою розумових здібностей та справедливості виявлено найбільшу кількість досліджуваних підлітків, які визначають себе високими і середніми показниками; за шкалою популярності розподіл відсоткової кількості досліджуваних найбільш рівномірний.

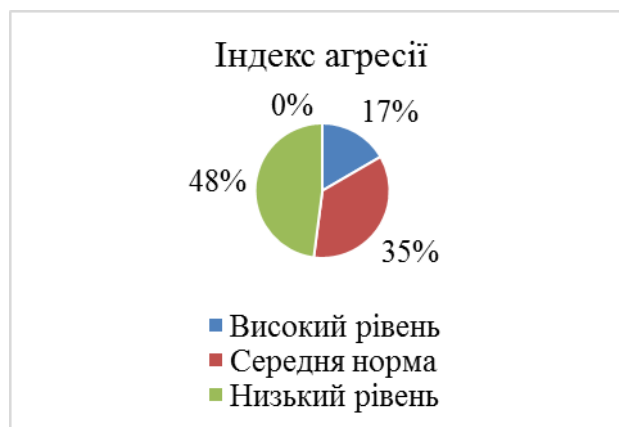
Наступним кроком було порівняння середніх оцінок самоставлення із показниками індексу ворожості та агресії, з метою знаходження взаємозв'язку. Методика А. Басса і Е. Даркі дозволяє дослідити самоставлення та встановити та індекс ворожості в групі підлітків. За означеною методикою визначаються два види ворожості (образу і підозрілість) і п'ять видів емоційного реагування (фізична агресія, непряма агресія, роздратування, негативізм і вербальна агресія). Показники узагальненого індексу ворожості можна визначити як високий, середній та низький.

Показники індексу ворожості у досліджуваних виглядають наступним чином: 21% мають низький рівень ворожості, 33% - середній рівень, і найбільший відсоток учнів, 46% мають високий рівень індекс ворожості. Як було зазначено раніше, індекс ворожості – це сума балів за шкалами образу та підозрілості. Результати вимірювання індексу ворожості наочно представлені у рисунку 1.

Аналіз отриманих даних свідчить, що майже половина досліджуваних підлітків (46%) має високий рівень ворожості, що можна пояснити віковими особливостями людей у підлітковий період. Нагадаємо, що підлітки схильні до особистісної емансипації від оточуючих дорослих, їх поведінка нерідко відрізняється агресивною, категоричною, максималістською позицією.

Як було зазначено раніше, індекс агресії – це сума балів за шкалами фізичної агресії, непрямой агресії, роздратування, негативізму та вербальної агресії. У відсотках одержані результати мають такий вигляд: найменший відсоток, а саме 17% має показник високого рівня індексу агресії, 35% досліджуваних знаходяться у межах середньої норми, а 48% мають низький рівень ворожості. Ці дані представлено у рисунку 2.

Особливості зв'язку рівня самоствавлення підлітків та показників ворожості та агресії було встановлено за допомогою кореляційного аналізу. Встановлено, що коефіцієнт кореляції самоствавлення та ворожості складає $r = -$

,861, $p < 0,05$, самоствавлення та агресії $r = - 0,859$, $p < 0,05$, що свідчить про наявність негативного кореляційного зв'язку досліджуваних явищ.

Кореляційний зв'язок полягає у наступному: чим вище індекс агресії та ворожості, тим нижче рівень самоствавлення і навпаки. У дослідженні схильність до булінгу визначається через індекс ворожості й агресивності за методикою А Басса-Е. Дарки. Тому через зіставлення цих показників можна робити висновок про рівень схильності особистості до булінгу.

Отже, у дослідженні доведено, що існує зв'язок схильності до булінгу та рівнем самоствавлення підлітків: конструктивні типи емоційного реагування пов'язані з адекватним рівнем самоствавлення, деструктивні – з завищеним та заниженим рівнем самоствавлення.

Проаналізувавши результати проведеного дослідження схильності до булінгу серед підлітків, вважаємо, що будь-яка стратегія втручання в ситуацію шкільного насильства має бути спрямована на підвищення рівня самоствавлення підлітків. При цьому треба враховувати, що ефективність надання психолого-педагогічної допомоги значно підвищиться, якщо шкільні психологи, скористаються запропонованими рекомендаціями:

- Працювати з підлітками, які мають незначні емоційні, поведінкові та навчальні розлади і виявляти турботу про психічні ресурси усіх дітей.
- Обговорити проблему цькування у школі та можливості її розв'язання під час зустрічей з вчителями, батьками, а також розповсюджувати плакати з метою підвищення рівня їх поінформованості.
- Створити умови для відпрацювання дорослими (батьками, вчителями) навичок ефективної взаємодії та спілкування з підлітками без насильства, агресії, конфлікту за принципом «не карати, а домовлятися».
- Ознайомити батьків та вчителів з основними положеннями нормативних документів про попередження насильства щодо дітей, права та обов'язки батьків.

- Допомогати вчителям усвідомити їх функції щодо унеможливлення виникнення цькування серед підлітків та їх місце в загальній системі попередження цього явища.

Аналіз проблеми дозволив дійти висновку, що проблема шкільного цькування, булінгу, широко розповсюджена. Прояви жорстокості та агресії серед підлітків ризикують стати нормою, адже підлітковий вік є дуже складним періодом у житті людини. Зміни у власній фізіології, в соціальних пріоритетах, нерозуміння збоку батьків та вчителів, незадоволення своїм зовнішнім виглядом тощо – це все впливає на поведінку підлітка. Гормональні зміни мають сильний вплив на настрій та поведінку підлітків, тому хиткість їх емоційних станів цілком зрозуміла. Однак не кожен підліток стає булером чи жертвою булінгу.

За результатами дослідження можемо сказати що, високий рівень агресивності пов'язаний із низьким рівнем самоствавлення. І навпаки, низький рівень агресивності пов'язаний із високою оцінкою себе. Тобто, підлітки, які мають схильність до булінгу, скоріш за все мають низький рівень самоствавлення: вони оцінюють себе як особистостей низькими балами.

Підлітки, які є жертвами булінгу, мають більший рівень індексу ворожості, ніж індексу агресії, але все одно показники рівню їх самоствавлення низькі, тому що ворожість це та ж сама агресія, але вона спрямована усередину себе. Підлітки із високим рівнем суб'єктивної оцінки, тобто самоствавлення, мають низькі рівні за індексами ворожості та агресії, і скоріш за все проблема булінгу їх не зачіпає⁶⁹.

Отже, проблема булінгу може почати вирішуватися, якщо підлітків, і дітей молодшого віку, навчатимуть навичкам самопізнання та самоприйняття. Оскільки низький рівень суб'єктивної оцінки найчастіше свідчить про те, що людина оцінює себе в залежності від порівняння з ідеалами, або ж спираючись на вимоги інших людей. Така схема оцінювання не призводить до розуміння, а

⁶⁹ Учитель І.Б., Сурякова М.В., Батраченко І.Г.. Психологічні чинники схильності до шкільного булінгу у підлітковому віці. Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки. 2021. Випуск 9. С.243-250.

скоріше до пригнічення самого себе. Тому розвиток особистості у підлітковому віці має бути пов'язаний з розвитком його самоставлення, що може сприяти нормалізації взаємовідносин у шкільному середовищі.

5.3. Вивчення механізмів психологічного захисту в студентському віці

Центральними процесами особистісного розвитку в студентському віці є розвиток свідомості і самосвідомості. Особливий інтерес представляє особистісний розвиток студентів-психологів, оскільки їх особистість є найважливішим інструментом в майбутній професійній діяльності. Було проведено теоретичне та емпіричне дослідження механізмів психологічного захисту в контексті професійної підготовки студентів-психологів. В ході теоретичного дослідження було розглянуто теоретичні підходи до вивчення механізмів психологічного захисту та проаналізовано класифікації видів психологічних захистів. Встановлено, що психологічний захист – це система стабілізації особистості, спрямована на захист свідомості від неприємних, травмуючих переживань. Його не можна однозначно розглядати, як корисний або шкідливий фактор.

Описано результати емпіричного дослідження механізмів психологічного захисту, притаманних студентам-психологам, проведеного в 2020-2021 н.р. В дослідженні взяло участь 38 осіб віком від 17 до 21 року. В якості діагностичного інструментарію було використано опитувальник Плутчика - Келлермана – Конте "Індекс життєвого стилю" (Life Style Index, LSI), який дозволяє визначити вираженість восьми основних механізмів психологічного захисту: заперечення, витіснення, заміщення, компенсацію, реактивне утворення ("гіперкомпенсація"), проекцію, раціоналізацію, регресію.

В результаті дослідження виявлено, що найбільш притаманним студентам-психологам захисним механізмом є проекція, тобто перенесення власних станів, що викликають дискомфорт, на зовнішні об'єкти і обставини. Механізм проекції дозволяє сформувати позитивний образ «Я» із цілком прийнятними в суспільстві рисами, почуттями та способами дій. Можливо саме цей механізм психологічного захисту дозволяє студентам-психологам

підлаштувати образ себе до уявлення про «ідеального психолога». Втім зв'язок механізму проєкції та уявлень про особистість психолога у студентів потребує подальшого дослідження.

Окрім того студентам притаманні такі примітивні захисти, як заперечення витіснення та регресія, що також призводять до викривлення сприйняття реальності особистістю. Ці тенденції є небажаними для формування особистості майбутнього психолога, діяльність якого передбачає безоціночне та емпатійне прийняття найрізноманітнішої інформації щодо життя клієнтів а також здатності до рефлексії і конгруентності у власних проявах.

За результатами дослідження встановлено, що зрілі механізми психологічного захисту, які відрізняються більшою пристосованістю до реальності, притаманні лише 24% опитаних студентів-психологів. Це може свідчити про те, що більшість здобувачів освіти на 2-3 курсі ще не є достатньо зрілими особистостями і не готові до практичної діяльності.

Отже, проведене дослідження окреслило проблему особистісного зростання студентів-психологів в контексті професійної підготовки⁷⁰. Подальшого поглибленого дослідження потребує зв'язок механізмів психологічного захисту з уявленнями про майбутню діяльність, особистість психолога та з ефективністю формування спеціальних компетентностей студентів-психологів.

5.4. Дослідження психологічних аспектів інтернет-залежності сучасної молоді

Мережа Інтернет стає для багатьох людей основним середовищем функціонування, що має власні специфічні особливості та закони, які певним чином впливають на особистість, змушуючи її пристосуватись до них та діяти у відповідності з ними. Інтернет-середовище охоплює значну кількість людей, об'єднаних спільними інтересами, потребами та проблемами, що змушує

⁷⁰ Коваленко В.С. Дослідження механізмів психологічного захисту студентів-психологів. Сучасні педагогіка та психологія: перспективні та пріоритетні напрями наукових досліджень: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, Україна, 9–10 липня 2021 року). – Київ : ГО «Київська наукова організація педагогіки та психології», 2021. – С. 115-118. Група ПС 18-1

особистість шукати інформацію, розуміння та підтримку саме в мережі. Провідні закордонні дослідники (А. Гольдберг, Н. Спайра, К. Янг) взагалі відверто називають глобальну комп'ютеризацію приватного життя хворобою XXI століття.

Інформаційна мережа Інтернет надає великі можливості для діяльності та самовираження людини, які не можуть бути реалізовані в реальній дійсності. Разом з тим, у певної категорії користувачів оперування її ресурсами забирає все більше і більше часу та стає настільки домінуючим, що згодом у них прогресує зниження здатності до вольового контролю над власною активністю у віртуальному просторі, виникає ціла низка особистих та соціальних негараздів.

Чимало сучасних науковців звертають увагу на небезпеку надмірного користування мережею інтернет (О. Арестова, Ю. Бабаєва, К. Боярова, О. Войскунський, А. Гольдберг, А. Жичкіна, М. Іванов, О. Смилова, Н. Чудова, К. Янг). Психологічні наслідки зловживання комп'ютерною інформацією розглянуто в дослідженнях Л. Гур'євої, Е. Мулика, О. Шинкаренко, О. Якушиної.

Було проведено дослідження психологічних аспектів феномену інтернет-залежності молоді. За результатами аналізу наукової літератури було визначено, що інтернет-залежність являє собою сукупність когнітивних, емоційних та фізіологічних порушень, які виявляються у поведінці, вказуючи на те, що у індивіда відсутній контроль над застосуванням Інтернету, він не в змозі припинити цей процес, продовжує значний час знаходитись у віртуально-інформаційному середовищі, незважаючи на негативні наслідки.

За результатами теоретичного аналізу визначено такі психологічні аспекти формування залежності від мережі Інтернет: індивідуальні особливості особистості, соціальні чинники та властивості інтернет-середовища, які в своїй сукупності впливають на людину, спонукаючи її проводити все більше часу в мережі, оскільки це приносить їй позитивні емоції та служить засобом задоволення фрустрованих потреб. Однак зрештою перебування в Інтернеті

витісняє всі інші види діяльності людини, стаючи осередком її життя, що призводить до руйнування її зв'язків з соціумом, фізичного та психічного виснаження, появи особистісних деформацій.

Емпіричне дослідження інтернет-залежності серед молоді 18-24 років за шкалою інтернет-залежності Чена CIAS (адаптація В. Малиніга, К. Феклісова) виявило невтішну ситуацію: лише 17 % опитаних не мають ризику формування інтернет-залежної поведінки, більшість же опитуваних протягом дня часто та тривало поринають в мережу і мають великий ризик формування залежності⁷¹.

5.5. Дослідження емоційного інтелекту нормативної поведінки неповнолітніх засуджених осіб чоловічої статі

За останні роки збільшився рівень злочинності серед молоді, тому виникає необхідність вдосконалення методів виховання та виправлення таких осіб, саме через це актуалізується поглиблене вивчення емоційного інтелекту засудженого. На підставі емпіричних даних здійснено порівняння компонентів емоційного інтелекту неповнолітніх чоловічої статі з нормативною поведінкою та засуджених. В роботі використано такі методи дослідження: семантичний, соціологічні (спостереження, інтерв'ювання, психодіагностичне тестування), порівняльний аналіз та кореляційний аналіз. За результатами дослідження виявлено, що рівень емоційного інтелекту неповнолітніх засуджених нижче, ніж емоційний інтелект представників нормативної поведінки. Засуджені мають нижчий ступінь розуміння та управління своїми емоціями, знижену емпатію, що виражено у нездатності усвідомлено тлумачити емоційний стан іншої людини, та знижений контроль власної експресії. Вищезазначене прямо пропорційно впливає на здатність неповнолітніх здійснювати кримінальні правопорушення, тому необхідно

⁷¹ Строчікова Ю.О. Дослідження психологічних аспектів інтернет-залежності сучасної молоді. Сучасні педагогіка та психологія: перспективні та пріоритетні напрями наукових досліджень: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, Україна, 9–10 липня 2021 року). – Київ : ГО «Київська наукова організація педагогіки та психології», 2021. – С.101-104.

цілеспрямовано впливати та розвивати емоційний інтелект та емоційну компетентність у неповнолітніх засуджених чоловічої статі. На підставі постійного аналізу емоційного інтелекту засуджених є можливість більш ефективно виявляти та усувати причини і умови, що сприяють здійсненню правопорушень та антигромадських дій⁷².

Емпіричною базою дослідження виступили державні установи Курязька виховна колонія, Кременчуцька виховна колонія і загальноосвітні школи м. Дніпра. Досліджувана вибірка – підлітки чоловічої статі старшого підліткового віку у кількості 626 осіб. Досліджувані були розподілені за двома групами. Першу групу склали неповнолітні засуджені чоловічої статі загальною кількістю 301 особа. До другої групи увійшли 325 підлітків старшого підліткового віку з умовно нормативною поведінкою, які навчалися у загальноосвітніх школах. Для визначення рівня емпатії застосовано опитувальник «Рівень співпереживання» С. Барона-Коена та С. Вілрайта в адаптації В. Косоногова; для діагностики складових емпатії було використано шкалу емпатії М. Девіса, адаптовану Т. Карягіною та Н. Кухтовою; вивчення емоційної креативності здійснювалося за допомогою опитувальника Дж. Еверілла, адаптованого К. Валуєвою; для діагностики емоційної самосвідомості – опитувальник О. Власової. Статистично підтверджені розбіжності у проявах емпатії, емоційної креативності та емоційного самоусвідомлення між групами підлітків з нормативною поведінкою та неповнолітніми засудженими. У дослідження емпатії вірогідно менші показники неповнолітні засуджені демонструють у проявах децентрації та емоційної турботи, проте зафіксовані більші показники серед підлітків зазначеної групи у проявах особистого дистресу. Виявлено, що неповнолітні засуджені демонструють вірогідно менші показники, ніж неповнолітні з нормативною поведінкою, за всіма складовими емоційної креативності. Вивчення емоційного самоусвідомлення засвідчило меншу здатність неповнолітніх засуджених до

⁷² Pryimachenko, O., Babii, A., Shnarevych, O., Pavlenko, O., & Rakhlis, V. (2021). Emotional intelligence Vs normative behavior of juvenile male convicts. *Amazonia Investiga*, 10(45), 131-140. <https://doi.org/10.34069/AI/2021.45.09.14> Web of Science

емпатії, управління емоціями та прийняття відповідальності порівняно із нормативною групою. Неповнолітні засуджені відчують певні труднощі у розумінні емоцій оточуючих за необхідності виразити співчуття чи розділити тяжкі переживання, тоді як неповнолітні засуджені здатні це зробити, але не завжди бажають це робити. Незважаючи на те, що неповнолітні засуджені гірше регулюють емоції та відчують меншу відповідальність за свої почуття, неповнолітні з нормативної групи не завжди здатні стримувати себе та контролювати імпульсивність, у ситуації успіху виявляють інтернальність, тоді як перешкоди змушують вважати причиною переживань зовнішні обставини. Досліджувані обох груп в емоційно напружених ситуаціях не завжди добре розрізняють емоції та їх відтінки, крім того, на тлі здатності до адекватного виразу емоцій, в них не виключені проблеми з поведінкою та емоційні спалахи, що є характерною віковою ознакою.

Отже, емоційний інтелект неповнолітніх засуджених чоловічої статі прослідковується у феноменах емпатії, емоційної креативності та емоційного самоусвідомлення наступним чином: для більшої частини неповнолітніх засуджених у порівнянні з нормативною групою підлітків притаманними є наднизький та низький рівень емпатії, відчуття особистого дискомфорту при спостереженні нещастя й страждань іншої людини, менш виявлена щирість у вираженні емоцій, висока чутливість до невдач у спілкуванні, що викликає занепокоєння та роздратованість у соціальній взаємодії; нижчий рівень прояву ознак емоційної креативності; меншу здатність до управління емоціями та прийняття відповідальності⁷³.

5.6. Психологічні аспекти програм комплексної реабілітації для дітей раннього віку з порушеннями розвитку та їх родин

Надзвичайно важлива роль якості взаємодії з дорослим для розвитку дитини раннього віку зазначена багатьма вченими-психологами. Загальноприйнятим наразі є положення, висловлене Д. Віннікотом про те, що

⁷³ Приймаченко О.М. Чириченко Ю.В. Емоційний інтелект неповнолітніх засуджених чоловічої статі у проявах емпатії, емоційної креативності та емоційного самоусвідомлення. Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки. 2021. № 9. С. 211-219. (ФАХ)

немовля неможливо розглядати окремо від матері, психологами широко використовується теорія прив'язаності Дж. Боулбі. Одним з вагомих теоретичних положень, розроблених Л. Виготським, є утвердження провідної ролі соціального оточення як джерела розвитку дитини в ранньому віці (Л. Виготський, О. Леонт'єв, О. Лурія, Л. Божович, О. Запорожець та ін.). Поняття соціальної ситуації розвитку, провідної діяльності, центральних новоутворень та вікової нормативної кризи (Л. Виготський, О. Леонт'єв, Д. Ельконін та ін.) формують уявлення про процеси психічного розвитку як в ситуації нормативного розвитку так і в умовах порушень. Розуміння значення спілкування з дорослим для розвитку маленької дитини поглиблює концепція формування особистості в спілкуванні, розроблена М. Лісіною. Згідно з цією концепцією розвиток психіки дитини відбувається у спілкуванні з дорослим, і саме спілкування з дорослим є специфічною для дитини діяльністю.

Позитивною, або ж якісною взаємодією дорослого та дитини раннього віку вважається така взаємодія, яка протікає на фоні позитивних емоцій дорослого та дитини, сприяє активності дитини та формуванню психічних новоутворень, створює стабільний ґрунт для формування безпечної прихильності, призводить до формування підтримуючих дитячо-батьківських стосунків, в яких відбувається передача культурно-історичного досвіду. Характеристики якісної взаємодії в діаді із дитиною раннього віку визначаються в літературі через наступні терміни: синхронність, взаємність, спільні зміни поведінки, дитячо-батьківське врівноваження одне одного, налаштованість одне на одного.

Вченими (М. Ейнсворт, М. Ланцбург, М. Лісіна, О. Смірнова, Г. Філіппова та ін.) визначено, що дії дорослого під час взаємодії з дитиною є ключовими чинниками психосоціального розвитку дитини в цьому віці. Саме від здатності дорослого до вияву сенситивності й респонсивності до дій дитини, здатності організовувати простір навколо дитини відповідно до потреб її розвитку, спроможності підтримувати прояви автономії дитини, адекватно і ефективно

впливати на неї – залежать усталені особливості їхньої взаємодії. Відтак, роль близького дорослого в розвитку дитини раннього віку є основоположною.

Результатом і умовою успішної соціальної взаємодії дорослого із дитиною раннього віку є досягнення стійкої взаємної спрямованості та поява нового системного утворення – діади «мати - дитина», що розглядається як цілісна система, відмінна від простої суми її складових. Зазначимо, що провідною формою спілкування в діаді є емоційний контакт. Важливими характеристиками діади є системний характер стосунків в діаді та стадіальний розвиток дідичних стосунків, на чому збігаються судження представників різних теоретичних підходів до вивчення раннього розвитку особистості (Р. Спітц, Дж. Мід, К. Левін та ін.).

Науковцями достатньо широко вивчені індивідуальні характеристики та поведінкові прояви дорослого та дитини як окремих суб'єктів взаємодії, в тому числі дітей з порушеннями розвитку. Дослідження свідчать, що процес формування соціальної взаємодії на рівні діади між дитиною раннього віку та близьким дорослим при порушеннях розвитку дитини ускладнюється цілою низкою чинників.

Зокрема порушення моторних функцій, що виражається у труднощах контролю над власним тілом та переміщенням (М. Горват, А. Кравцова, К. Крніч, Н. Міхановська, Т. Філд та ін.), створює істотні труднощі для дорослого в розумінні та інтерпретації виразних рухів та локомоцій дитини; порушення функцій харчування обмежує або виключає взаємодію з дорослим під час грудного вигодовування (Р. Давіла-Торес, Е. Колон, М. Уайт та ін.); порушення сенсорних функцій орієнтування в просторі обмежує здатність дитини концентруватись на діях дорослого та відгукуватись на них адекватним чином. (Е. Горман, К. Данст, А. Запорожець, А. Ледерберг, К. Мидоу-Орланс, Д. Мертенс, М. Сасс-Лерье, та ін.).

Співставлення теорії організації рухів та теорії фундаментальних рухів виявляє ряд співзвучних ідей⁷⁴: поетапне формування в онтогенезі рухів, що складають ієрархічну систему і забезпечують психічну активність дитини раннього віку; вплив дорослого на мотивацію до руху та особливості формування базових рухів дитини раннього віку; вдосконалення системи рухів протягом всього життя; формування автоматизмів та можливість усвідомлення рухів.

До психологічних чинників можна віднести порушення емоційної сфери, що характеризуються слабкими, відтермінованими або нетиповими емоційними реакціями дітей (М. Вон, Д. Голдберг, Р. Томпсон та ін.), порушення вольової сфери, що пов'язане з уповільненим розвитком у дитини здатності до саморегуляції поведінкових проявів (К. Барнард, Л. Беквіт, Дж. Келлі та ін.), порушення когнітивної сфери, що характеризуються уповільненою обробкою інформації (В. Лубовський, Дж. Бергер, К. Канінгем та ін.), комунікативної сфери, що виражається у порушенні черговості висловлювань, обмеженні голосових реакцій та реакції на мовлення дорослого, обмеженні мовленнєвих засобів (С. Декерс, А. Мастерджордж, М. Мастроджузепе, С. Паріх та ін.).

Серед соціальних чинників, що ускладнюють формування соціальної взаємодії малюка із порушеннями розвитку з близьким дорослим, виділяють дефіцит підтримки інституціональними закладами родин з дітьми з порушеннями розвитку (І. Виронова, І. Гладченко, Н. Дишлова, Р. Мухамедрахімов, О. Пальмов та ін.), труднощі соціальної адаптації батьків з урахуванням потреб догляду за дитиною, і, відповідно, перебування батьків в перманентному стресовому стані (А. Душка, А. Кравцова, Г. Кукуруза, О. Царькова, Б. Хьюджес та ін.). Науковці обґрунтовано пов'язують вказані труднощі із неспроможністю дорослого створити середовище розвитку для дитини з труднощами (Р. Гаузер-Крам, К. Данст, Л. Зампіні, Т. Кудріна, А. Кравцова, Д. Мітчелл, Т. Філд та ін.).

⁷⁴ Скляньська О.В. Розвиток психомоторики дитини перших років життя як досвід взаємодії. Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки. 2021. Випуск 8. С. 165-171 .

Таким чином формування якісної соціальної взаємодії дитини з дорослим постає одним із центральних завдань та складає психологічний аспект будь-якої реабілітаційної або корекційної-розвиткової програми для дитини раннього віку та її родини. При цьому професійні зусилля фахівців можуть бути спрямовані як на формування якісної і гармонійної взаємодії дитини з близьким дорослим (матір'ю або іншим опікуном), так і на узгодження та оптимізацію взаємодії дитини і фахівця.

В ході дисертаційного дослідження на тему «Формування соціальної взаємодії дітей раннього віку з порушеннями розвитку із близьким дорослим» нами було розроблено структурно-динамічну модель формування соціальної взаємодії дітей раннього віку з близьким дорослим, що містить такі складові як: суб'єкти взаємодії (дитина, дорослий); компоненти соціальної взаємодії (зміст яких розкрито залежно від суб'єкта взаємодії); рівні соціальної взаємодії (рівень циклічних причинно-наслідкових соціальних дій, рівень діади «дитина-дорослий», рівень дитячо-батьківських стосунків. Склянська О.В. Формування соціальної взаємодії дітей раннього віку з порушеннями розвитку із близьким дорослим: дис. канд. психол. наук: 19.00.08 «спеціальна психологія». Київ, 2019. 206 с.

Структурно-динамічна модель була покладена в основу розробки авторської методики діагностики соціальної взаємодії та програми формування соціальної взаємодії в діаді «дитина раннього віку з порушеннями розвитку – близький дорослий».

Метою програми формування соціальної взаємодії визначено формування діадичних характеристик соціальної взаємодії між дитиною з порушеннями розвитку раннього віку та близьким дорослим, а саме узгодженості, діалогічності та взаємності у взаємодії.

Досягнення мети здійснювалось за рахунок вирішення наступних завдань:

- підтримка ефективних способів взаємодії дорослого з дитиною;
- навчання дорослих спостереженню та аналізу поведінки дитини;
- розширення репертуару емоційних проявів дорослого;

- посилення здатності дорослого до підлаштування під можливості дитини.

В структурі програми виділено діагностичний, формувальний та моніторинговий етапи. Так, в рамках діагностичного етапу здійснювалась оцінка рівня розвитку дитини, пояснювалась поінформованість батьків про стан та можливості дитини, визначався запит батьків, досліджувались особливості компонентів соціальної взаємодії та сформованість діадичних характеристик взаємодії. Відповідно, на формувальному етапі за допомогою інформування, аналізу відеозаписів та інтерпретації поведінки дитини, відеотренінгу, психокорекційних вправ та інших активних методів навчання вирішувалися основні завдання програми. Моніторинговий етап дозволяв визначити наявність змін в структурі та якості соціальної взаємодії дитини з близьким дорослим а також динаміки в загальному розвитку дитини.

Апробація Програми на базі центрів раннього втручання міст Дніпро, Кам'янське, Нікополь, Кривий Ріг довела ефективність застосування програми для забезпечення позитивної прогресивної динаміки у стані сформованості структурних компонентів та діадичних характеристик соціальної взаємодії дітей другого року життя та їх батьків. Крім цілком очікуваних змін в структурі соціальної взаємодії в результаті формувального експерименту було з'ясовано позитивну динаміку в загальному розвитку дітей а також підвищення суб'єктивної оцінки батьками рівня якості життя родини⁷⁵.

Спеціально організований вплив на формування компонентів та діадичних характеристик соціальної взаємодії забезпечує умови для оптимізації розвитку дитини та підвищення якості життя родини в цілому. Отже, доцільним включати в корекційно-розвиткові та реабілітаційні програми для дітей раннього віку із порушеннями розвитку завдання щодо формування соціальної взаємодії дитини із

⁷⁵ Склянська О.В. Психологічний аспект програм комплексної реабілітації для дітей раннього віку з порушеннями розвитку та їх родин. Актуальні проблеми ортопедагогіки, ортопсихології та реабілітології: Матеріали IV міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми ортопедагогіки, ортопсихології та реабілітології» / за ред. М. Шеремет, А. Шевцова, А. Заплатинської. Київ : Альянт, 2021. С. 206-209.

близьким дорослим а також звернути увагу на психологічний аспект взаємодії фахівця із дитиною та її матір'ю (або іншим вихователем) як системою.

5.7. Використання інтродукованих малопоширених плодових рослин як парадигма функціонального харчування: психологічна привабливість для споживачів

Натепер в ЗМІ пропагандується ідея впровадження в суспільстві філософії здорового образу життя. Спосіб життя та поведінка для підтримання здоров'я дуже пов'язані з перевагою споживання функціональних продуктів харчування.

Хоча комунікація та інформація насправді не змінюють характеристики продуктів, вони можуть формувати ставлення споживачів і впливати на їхній вибір і поведінку. У цьому сенсі прийняття споживачами та вдосконалення традиційних продуктів харчування пов'язані з якістю продукції, інноваціями, орієнтованими на безпечніші та здоровіші продукти, які не порушують їхні сенсорні властивості, етикетками з гарантією походження та більшою різноманітністю продуктів та інноваціями, орієнтованими на зручність.

Для успішного впровадження інновацій у традиційні харчові продукти також важливо добре розуміти сприйняття та ставлення споживачів до традиційних харчових продуктів, а також потреби та переваги споживачів при застосуванні навіть невеликих інновацій до традиційних харчових продуктів.

Функціональні продукти харчування – це ті харчові продукти, які забезпечують необхідні поживні речовини, необхідні для гарного здоров'я, і які, крім забезпечення необхідних харчових потреб, потенційно мають позитивний вплив на здоров'я людини,. Споживачі потребують їжі, яка допомагає запобігти захворюванням, зміцнити психічне здоров'я та покращити якість життя. Подібні продукти містять харчові волокна, поліфеноли, антиоксиданти, спеції, флавоноїди, вітаміни, пробіотики та поліненасичені жирні кислоти.

Привабливість функціональних продуктів харчування та намір спробувати і в кінцевому підсумку придбати такі продукти різняться залежно від типу продукту. Їжа, яка сприймається споживачем як здоровіша, оцінюється більш позитивно, а отже, споживач її сприймає вище. Важливо оцінити загальні принципи, які впливають на реакцію споживачів на аспекти, пов'язані з користю функціональних харчових продуктів, включаючи претензії, які значно виходять за межі лише характеристик продукту.

Завдяки здатності до біосинтезу та накопиченню компонентів з антиоксидантними властивостями плоді рослини можуть сприяти лікуванню багатьох захворювань, спричинених окислювальним стресом. Наприклад, антиоксидантна здатність фенольних сполук, що містяться в рослинах, пов'язана з антиканцерогенною, антимутагенною та протизапальною дією, а також з впливом на сигнальні шляхи метаболізму. До природних антиоксидантів відносять аскорбінову кислоту, флавоноїди, фенольні сполуки, сірковмісні сполуки, антиоксидантні ферменти, мікроелемент селен, вітамін А та фосфоліпіди. Найбільш поширеними й ефективними антиоксидантами вважаються ароматичні сполуки: фенольні речовини, аміни, амінофеноли.

Природні антиоксиданти, отримані з рослин, містять у своєму складі фенольні та поліфенольні сполуки, каротиноїди, здатні швидко реагувати з пероксидними радикалами, руйнувати гіпероксиди без утворення вільних радикалів, що веде до розриву ланцюга і сповільнення швидкості окиснення. Крім того, використання природних антиоксидантів підвищує харчову й біологічну цінність продукту.

Велика кількість споживачів надають велике значення екологічно чистим продуктам харчування, таким як органічні продукти. Протягом останніх кількох років ринок органічно вирощених продуктів продовжував зростати через спекулятивні занепокоєння щодо навколишнього середовища, безпеки харчових продуктів та здоров'я.

Завдяки зростанню населення світу, а також обізнаності споживачів про користь споживання фруктів для здоров'я, збільшився попит як на свіжі, так і

на перероблені фрукти. Таким чином, перетворення побічних продуктів переробки фруктів рослин на сполуки з високою доданою вартістю є багатообіцяючою альтернативою не тільки для вирішення проблем управління фруктовими залишками, але й веде до виробництва функціональних харчових продуктів високої харчової цінності з кількома потенційними корисними впливами на здоров'я..

Основною проблемою для функціональних харчових продуктів є забезпечення стабільності біоактивних компонентів під час обробки та зберігання, зменшення витрат на зберігання залишків переробки фруктів, що є економічно обмежуючими факторами, які перешкоджають їх подальшому споживанню.

Поведінка та ставлення споживачів щодо харчових продуктів із зазначенням впливу на здоров'я також частково залежить від їхнього загального стану здоров'я чи деяких окремих захворювань, а також уявлення про те, наскільки релевантною може бути заява про здоров'я. Інші характеристики продукту - ціна, марка, країна походження продукту, можливі заяви про здоров'я, оголошені на упаковці, переваги продукту, серед інших. Отримані результати показали, що споживачі приймають виважені рішення, шукаючи рекламні товари та знижки, щоб отримати хорошу цінність за витрачені гроші.

Для малозабезпечених сімей та окремих громадян ціна може стати перешкодою для споживання здорової їжі.

Проаналізувавши асортимент свіжих плодів та ягід, мороженої та сушеної продукції, консервованої продукції з плодів та ягід (соки, пюре, джеми, варення тощо), кондитерських виробів (мармелад, зефір, пастила, цукерки з начинкою тощо), виробів з тіста (печиво, пряники, круасани, тістечка), випічку з начинкою та без неї (булочки, пиріжки, кільця, бріюші тощо), як у великих супермаркетах, так і закладах ресторанного господарства у місті Дніпро, встановлено, що у пропозиції переважають традиційні для України сезонні культури: яблука, груші, черешні, вишні, персики, абрикоси. Останнім часом

пропонуються чорниця, журавлина, лохина, ягрус, смородина, порічки, ожина. Досить широкий асортимент тропічних та субтропічних плодів. Це лимон, мандарин, апельсин, кумкват, грейпфрут, памело, банан, манго, гранат, ананас, ківі, лічі, кокос, рамбутан, маракуйя, папайя, пітахайя, гуава, карамболь.

В якості суперпродуктів українському споживачеві пропонують ягоди годжі та насіння чіа.

Серед цієї групи рослин значне місце займають представники родів *Chaenomeles* Lindl, та *Berberis*.

На жаль, хеномелес та барбарис не знайдено в жодному зразку проаналізованої продукції, в тому числі продуктах, що позицінуються як функціональні продукти, хоча за кордоном вони є затребуваними. В Україні також є наукові розробки з застосування хеномелесу та барбарису для покращення якості та функціональної цінності продуктів харчування, але їм не приділяється достатньо уваги з боку операторів ринку харчових продуктів.

Ягоди їстівних видів барбарису містять винну, яблучну та лимонну кислоти, а листя – вітаміни Е та С, а також каротиноїди та мінеральні солі. Різні властивості барбарису здатні знижувати артеріальний тиск, вбивати інфекцію в кишечнику, впоратися з псоріазом, зупиняти кров, знімати загальну втому, стримувати ріст в організмі людини дріжджів, лямблів та інших паразитів

За останні десятиліття хвороба Альцгеймера (ХА) стала одним з найбільш загрозливих захворювань у людей похилого віку, особливо через відсутність ефективного терапевтичного засобу проти цього захворювання. Відповідно до загальноприйнятої холінергічної гіпотези походження захворювання, її поява пов'язана з дефіцитом нейромедіаторів ацетилхоліну і бутирилхоліну; отже, пригнічення ферментів ацетилхолінестерази та бутирилхолінестерази, які розщеплюють ацетилхолін та бутирилхолін, стало загальним підходом до лікування хвороби Альцгеймера. Оскільки необхідними властивостями володіють метаболіти рослинного походження, у зв'язку з цим встановлення широкого спектру фармакологічних ефектів природних алкалоїдів набуло великого значення. Найбільш чітко визначеними є властивості ізохінолінового

алкалоїду берберину, який міститься в рослинах різних видів роду *Berberis*. Ефекти берберину включають інгібуючий вплив на ацетилхолінестеразу та бутирилхолінестеразу, інгібування моноаміноксидази, зниження рівня амідодних пептидів та зниження рівня холестерину, що робить берберин перспективним засобом проти хвороби Альцгеймера.

Берберин добре відомий своєю протидіабетичною дією. Наприклад, берберин знижує концентрацію глюкози в крові у здорових людей і хворих на цукровий діабет і покращує секрецію інсуліну у здорових людей. Зокрема, був продемонстрований високий потенціал екстрактів *Berberis vulgaris* для інгібування перекисного окислення ліпідів, що вказує на перспективне використання в лікуванні окисного стресу печінки, ідіопатичного чоловічого безпліддя та хвороби Альцгеймера. Крім того, на основі клінічних випробувань було продемонстровано придатність екстрактів *B. vulgaris* і берберину також для лікування пухлин, діабету, серцево-судинних захворювань, гіперліпідемії, запалення, бактеріальних та вірусних інфекцій, психічних захворювань, хвороби Альцгеймера, остеопорозу⁷⁶ Нині численні дослідження підтверджують високу профілактичну та лікувальну дію препаратів, отриманих з плодів *Chaenomeles*, у тому числі їх протизапальну, протигрипу та гепатопротекторну активність, а також їх ефективність у профілактиці та лікуванні цукрового діабету. Крім того, значні антиканцерогенні властивості екстрактів з *Ch. японська*, зокрема проти раку молочної залози та раку товстої кишки. Недавні дослідження виявили імунорегуляторні та протипаркінсонічні властивості екстрактів *Ch. speciosa* фрукти. Переважна більшість результатів досліджень свідчать про те, що біологічна активність препаратів найбільшою мірою пов'язана з наявністю поліфенолів.

⁷⁶ Dulić M., Ciganović P., Vujić L., Končić MZ. Antidiabetic and Cosmeceutical Potential of Common Barbery (*Berberis vulgaris* L.) Root Bark Extracts Obtained by Optimization of 'Green' Ultrasound-Assisted Extraction Molecules. 2019 Oct; 24(19): 3613, Cui H.-X., Hu Y.-N., Li J.-W., Yuan K., Guo Y. Preparation and evaluation of antidiabetic agents of berberine organic acid salts for enhancing the bioavailability. Molecules. 2019;24:103.; El khalki L., Tilaoui M., Jaafari A., Ait Mouse H., Zyad A. studies on the dual cytotoxicity and antioxidant properties of *Berberis vulgaris* extracts and its main constituent berberine. Adv. Pharmacol. Sci. 2018;2018; Wang H., Guan L., Li J., Lai M., Wen X. The Effects of berberine on the gut microbiota in Apc min/+ mice fed with a high fat diet. Molecules. 2018;23:2298.

Плоди видів роду *Chaenomeles* – невеликі «яблука», насичені вітамінами, біологічно активними речовинами (біофлавоноїдами), пектинами та мінеральними елементами. У них багато вітаміну С (150-350 мг%), виділено катехіни (430-750 мг%), проціаніди (180-250 мг%), флавоноїди та оксикоричні кислоти. У 100 г свіжих плодів міститься 0,45 мг вітаміну А, 0,03-0,43 мг вітаміну В1, 0,05-0,12 мг вітаміну В2, 0,59-3,5 мг вітаміну Е, а також 110- 223 мг калію, 15,3-38,1 мг кальцію, 9-14,8 мг фосфору, 1,7-2,2 мг натрію, та 0,3-1,4 мг заліза. Плоди хеномелесу мають кисло-терпкий смак, зумовлений присутністю органічних кислот лимонна, яблучна, винна, бурштинова, фумарова та маленова) та дубильних речовин (1,4-3,0 мг%

Стійкий аромат плодів пов'язаний з наявністю ефірних олій. Присутність значної кількості пектинів (до 12%) сприятливо для отримання різних продуктів переробки За вмістом вітаміну С сорт Каліф (170 мг%) поступається добірним формам (142-330 мг%), які багатші аскорбіновою кислотою, ніж яблука (10-17 мг%) та лимони (40- 50 мг%), але можуть бути порівняні з чорною смородиною (до 200 мг%)⁷⁷. Комплекс органічних субстанцій в плодах хеномелесу, що реалізують холінергічну, антиоксидантну та протизапальну активність, може бути таким же перспективним, як і препарати для лікування ХА⁷⁸ Експеримент *in vivo* також показав, що екстракт *C. sinensis* покращує дефіцити навчання та пам'яті у мишей, що вказує на його вплив на послаблення спричиненого ТМТ розладу мозку⁷⁹. Об'єктами дослідження були плоди рослин Берберис та Хеномеліс з колекції Ботанічного саду ДНУ.

Плоди барбарису та хеномелесу, які показали високий вміст фенолів, поліфенолів, загальної антиоксидантної активності. Загалом вміст фенольних сполук у плодах *Chaenomeles* значно перевищував вміст деяких інших плодових культур, зокрема персика, нектарину, сливи, яблук. Високі

⁷⁷ Sorokopudov V.N., Sorokopudova O.A., Kuklina A.G., Artjukhova A.B., Myachikova N.I. Promising accessions of *Chaenomeles* and their use in the functional food. *Vegetable crops of Russia*. 2017;(5):80-83.

⁷⁸ Kim JE, Shrestha AC, Kim HS et al. WS-5 Extract of *Curcuma longa*, *Chaenomeles sinensis*, and *Zingiber officinale* Contains Anti-AChE Compounds and Improves β -Amyloid-Induced Memory Impairment in Mice Evid Based Complement Alternat Med. 2019; 2019: 5160293.

⁷⁹ Kwon Y. K., Choi S. J., Kim C. R., et al. Effect of *chaenomeles sinensis* extract on choline acetyltransferase activity and trimethyltin-induced learning and memory impairment in mice. *Chemical & Pharmaceutical Bulletin*. 2015;63(12):1076–1080. doi: 10.1248/cpb.c15-00559.

коефіцієнти кореляції підтверджують значний внесок фенольних сполук, у тому числі флавоноїдів, у антиоксидантну здатність плодів усіх досліджених видів, які можуть бути легкодоступним джерелом антиоксидантів

Для профілактики захворювань шляхом підвищення стійкості імунної системи організму людини можна вживати плоди представників сорту *Chaenomeles*, для яких характерний високий вміст вітамінів і фенольних сполук. Відомо, що плоди хеномелесу багаті аскорбіновою кислотою (50–200 мг/100 г), пектинами (1–3 %), мають низький вміст цукрів (2–5 %), а за вмістом вітамінів перевершують лимони. Наявність у плодах значного вмісту клітковини (2–4 %) свідчить про можливість використання плодів при низькокалорійному харчовому виробництві. Експериментально підтверджений високий вміст L-аскорбінової кислоти та фенольних сполук у плодах хеномелесу доводить їх високу біологічну цінність, оскільки поліфеноли є потужними антиоксидантами, які здатні захищати організм овоча від негативного впливу факторів навколишнього середовища шляхом нейтралізації вільних радикалів.

Антиоксиданти є одними з найважливіших харчових добавок, які є натуральними або ідентичними природними біологічно активними речовинами, призначеними для безпосереднього прийому або введення в харчові продукти з метою збагачення раціону окремими харчовими або біологічно активними речовинами та їх комплексами. Додавання антиоксидантів у сировину та готову продукцію забезпечує запобігання їх псування, зниження втрат, збільшення терміну зберігання та отримання високоякісної продукції, яка надовго зберігає характерні риси свіжої, готової продукції.

Враховуючи великий асортимент представників та барбарису, що відрізняються за своїми біологічними, фізіологічними та харчовими властивостями, вважаємо перспективним впровадження їх у харчову промисловість для отримання функціональних продуктів з високими споживчими властивостями, а саме з високим вмістом антиоксидантів, що забезпечують різноманітність страв або для екзотичних смаків, а також для

безпосереднього споживання населенням корисних фруктів з різними смаками. Якщо в умовах степу України лимон можна вирощувати тільки в закритих ґрунтових деревах, то рослини хеномелеса та барбарису здатні зростати за кліматичних особливостей цієї зони.

Нестигла айва добре дозріває в холодильнику при температурі 3-5 °С. У свіжому вигляді у таких умовах її можна зберегти до кінця зими. Через рекордно високий вміст вітаміну С плоди хеномелесу заслужили прізвисько «північний лимон». При термообробці та зберіганні він неминуче руйнується, та його концентрація така, що навесні у заготовках з айви її міститься більше, ніж у куплених у крамниці лимонах.

Присутність значної кількості пектинів (до 12%) сприяє отримання різних продуктів переробки. Можна рекомендувати також готувати напівфабрикат у вигляді натурального соку, цукрового екстракту, пюре, сушених та заморожених плодів, які можна зберігати тривалий час та використовувати для приготування різноманітних страв. Плоди хеномелесу також можна використовувати для заміни лимонів у чаї, кулінарних рецептах, для купажування з малоокислою плодовою сировиною (аронія, прісно-солодкі яблука та груші та ін.) та овочевою сировиною (гарбуз, морква та ін.).

На вартість рослинної продукції впливають стійкість рослинних організмів до кліматичних коливань, вибагливість до якості ґрунтів, складність агротехнічних заходів, вимоги до поливу, застосування добрив, умови та термін зберігання, здатність не втрачати біологічну цінність при зберіганні та приготуванні. Запропоновані плодові рослини не вибагливі до зазначених чинників, плоди добре зберігають свої біологічні та функціональні властивості, за вмістом біологічно-активних сполук не поступаються ввезеним широко розрекламованим ягодам та плодам, до того ж, не потребують затрат на транспортування⁸⁰.

⁸⁰ Panfilova H.B. Use of introduced low-wide fruit plants as a paradigm of functional nutrition: Psychological attractiveness for consumers/Y.V. Lykholat1 , N.O. Khromykh , O.A. Lykholat , H.B. Panfilova and other /Ukrainian Journal of Ecology, 2021, 11(6), 85-93, doi: 10.15421/2021_226 Web of Science Core Collection; Panfilova H.B. Use of introduced low-wide fruit plants as a paradigm of functional nutrition: Psychological attractiveness for

Таким чином, вартісні функціональні продукти, що містять екзотичні складові, успішно можуть бути заміненими на продукцію, до якої додаються нутрієнти, отримані з сировини малопоширених інтродукованих в Україні видів, зокрема барбарисів та хеномелісів, і які можуть стати економічно та психологічно привабливими для споживачів.

ВИСНОВКИ

Протягом трьох років (2019-2021) в рамках виконання завдань за темою НДР «Гуманітарні науки та психологія» було узагальнено та систематизовано міжнародний та вітчизняний досвід щодо способів подолання гуманітарних та поведінкових викликів у сучасному мультикультурному суспільстві.

Розглянуто культурні стратегії Франції, США, Китаю, що обрав культурну доктрину «м'якої сили» як стратегічну для сучасного етапу активного та успішного позначання своєї держави як одного з провідних гравців на міжнародній арені, але водночас розглядає таку політику як спосіб пом'якшення процесу уніфікації культурних уподобань в умовах глобалізації.

У контексті вивчення та узагальнення міжнародного та вітчизняного досвіду здійснено порівняльний аналіз національних правових актів 2013-2018 рр. з міжнародними стандартами принципів формування реєстрів культурних цінностей; проаналізовано можливості юридичного захисту культурної спадщини України з урахуванням використання єдиного стандарту опису та реєстрації культурних цінностей і створення єдиної електронної мережі обліку пам'яток культури України; розроблено рекомендації щодо кореляції українських принципів формування реєстрів культурних цінностей відповідно до міжнародних стандартів;

Виявлено, що на жаль, національні нормативно-правові акти 2013-2018 рр., що регламентують порядок і форму ведення реєстрів культурних цінностей України, теж лише частково беруть до уваги міжнародні стандарти.

Україна як держава-учасник Конвенції ЮНЕСКО про заходи, спрямовані на заборону та попередження незаконного ввезення, вивезення та передачі права власності на культурні цінності (ЮНЕСКО, Париж, 1970) *Convention on the Means of Prohibiting and Preventing the Illicit Import, Export and Transfer of Ownership of Cultural Property* (UNESCO, Paris, 1970) несе відповідальність за своєчасне, скоординоване з міжнародними принципами втілення основних положень цієї Конвенції та всіх нормотворчих ініціатив, запропонованих Сектором культури ЮНЕСКО в рамках виконання даної конвенції.

На шляху виконання цих завдань необхідно:

- ліквідувати невідповідність національних принципів реєстрації культурних цінностей (на різних етапах їх збереження, контролю за переміщенням чи розшуку) міжнародним стандартам, а також розбіжності в інформації, що міститься в документах про пам'ятку культури, якими керуються різні національні відомства;
- "створити актуальну і точну національну систему реєстрів культурних цінностей", відповідно до п.5 с Резолюції Третьої наради ЮНЕСКО (документ 3.MSP 8) Досліджено вплив українських ЗМІ на дегуманізацію суспільства, яке досягається через створення відповідних образів в свідомості споживачів українського інформаційного продукту.

Досліджено можливості юридичного захисту культурної спадщини України з урахуванням використання єдиного стандарту опису та реєстрації культурних цінностей і створення єдиної електронної мережі обліку пам'яток культури України.

Запропоновано методику опису та каталогізації музейних колекцій відповідно до світових стандартів, за якою здійснено опис колекції холодної зброї у Музеї митної справи Університету митної справи та фінансів.

Досліджено місце та роль окремої людини в мінливому сучасному світі, де панує примат матеріальних цінностей над духовними. Виявлено особливості художньої реалізації світогляду людиною епохи мультикультуралізму та транскulturалізму. Мультикультуралізм є важливим складником суспільно-культурного процесу, без чого художню словесність і літературознавчий дискурс ХХІ століття уявити неможливо. Мультикультурність розглядається як певна дуальність, що допомагає розширенню власної культурної ментальності.

Виявлено, що кожна людина здатна сприймати власні та «інші» культурноестетичні системи, тобто органічно вбирати цінності інших культур, а отже, мати мультикультурну ідентичність, не втрачаючи при цьому власних культурних особливостей. Досліджено психологічні аспекти окремої людини в епоху мультикультуралізму та в умовах постмодерного світу, адже розуміння

та сприйняття кількох культурних традицій сприяють появі культурного багатоголосся та «змішаної» ментальності, що дає людині змогу формувати широкий і гнучкий кругозір та чудову можливість переосмислювати ціннісні основи.

Встановлено, що небезпеку для мовної системи (як і для психічного здоров'я суспільства) несе хворобливе розростання сфери субстандартних мовних елементів: жаргонної, лайливої, нецензурної лексики, агресивне розповсюдження слів іншомовного походження, поширення “мови ворожнечі” й конфліктогенних текстів, порушення кордонів суверенної мовної свідомості індивіда, використання маніпулятивних технік та технологій у процесах спілкування.

Виявлено особливості художньої реалізації світогляду та пошуків ідентичності людиною епохи мультикультуралізму та транскультуралізму у мистецтві та літературі як важливих чинників формування особистості в умовах постмодерного світу;

Висвітлено місце та роль української культури у світовому культурному просторі;

Досліджено психологічні аспекти світосприйняття окремої людини в епоху мультикультуралізму та в умовах постмодерного світу, адже розуміння та сприйняття кількох культурних традицій сприяють появі культурного багатоголосся та «змішаної» ментальності, що дає людині змогу формувати широкий і гнучкий кругозір та можливість переосмислювати ціннісні основи.

Проаналізовано психологічні особливості студентського віку, проблеми соціального, професійного та особистісного самовизначення, активний пошук та формування власної ідентичності.

Вивчено міжнародний та вітчизняний досвід викладання психології як фахової та загальноосвітньої дисципліни. Висвітлені деякі аспекти становлення психолого-педагогічної думки в Україні та, зокрема, у м. Дніпро. Проаналізовано психологічні, педагогічні та організаційні умови запровадження європейських стандартів вищої освіти щодо формування

особистості в умовах інформаційного суспільства; висвітлені основні задачі вищої освіти в сучасних умовах соціально-економічної трансформації суспільства; виокремлено значення академічної доброчесності як показника якості освіти та складової нової культури в українських вищих навчальних закладах, запорукою успішного реформування освіти в нових умовах розвитку України.

Висвітлено роль психологічної служби в системі освіти України та проаналізовано досвід роботи відповідних інституцій інших країн, зокрема, Ізраїля.

Виокремлено цінність психічного здоров'я в контексті сучасних викликів, значення здатності володіти своїми психоемоційними станами на основі уявлень про власну особистість (на прикладі аналізу сангвінічного темпераменту).

Проаналізовано проблему здоров'я сім'ї як системи, що обумовлена впливом різноманітних чинників. Нажаль кількісні і якісні показники психотравматизації в Україні останнім часом значно зросли. У випадку розвитку сімейної кризи та порушення здоров'я сім'ї, родинна система з ресурсного джерела підтримки, перетворюється на потужний стресовий чинник, що негативно впливає на усі рівні функціонування її членів.

Окреслено шляхи та умови запровадження в Україні європейських стандартів підготовки фахівців із вищою освітою у гуманітарній та поведінковій сферах.

Удосконалено існуючі програми гуманітарних та психологічних дисциплін у системі фахової та загальноосвітньої підготовки студентів УМСФ з урахуванням трансферу виховних та освітніх моделей з Західної Європи в Україну.

Визначено психологічні чинники та лінгводидактичні аспекти викладання української мови як іноземної та розроблено методичні принципи її викладання на крос-культурній основі.

Результати дослідження використовуються в практичній діяльності

Державної митної служби України, СБУ та МВС у контексті уніфікації принципів опису пам'яток культури у базах даних різних міністерств та відомств, що причетні до процесу збереження, контролю за переміщенням, розшуку та повернення викрадених, незаконно вивезених чи анексованих об'єктів культури (методика реєстрації та ідентифікації культурних цінностей, розроблена в рамках НДР).

Результати дослідження впроваджено у діяльності установ Державної кримінально виконавчої служби України (акт впровадження Управління ресоціалізації та соціальної реабілітації Державної кримінально виконавчої служби України від 07.08.2020р.; у навчальний процес Університету митної справи та фінансів (акт впровадження від 16.07.2020 р.) у вигляді авторських курсів («Основи мистецтвознавчої експертизи та вартісної оцінки культурних цінностей» (для здобувачів спеціальності 081 Право, проф. Калашнікова О. Л., 2019/20, 2020/21 н.р.), у викладанні курсів дисциплін *Прикладна культурологія, Українська мова за професійним спрямуванням, Етика та естетика, Основи мистецтвознавчої експертизи та вартісної оцінки культурних цінностей, Ораторське мистецтво, Теорія та практика комунікацій, Психологія культури, Філософія, Соціальна психологія, Диференційна психологія, Психологія особистості, Експериментальна психологія, Психологія управління, Вікова та педагогічна психологія, Арт-терапія, Криміналістика*, а також у процесі розробки навчальних посібників та НМКД зазначених дисциплін; у спецкурсах «Психологічний спецпрактикум» (для здобувачів спеціальності 053 Психологія, доц. Камінська А. М., 2020-21 н. р.), «Техніки соціально-психологічного тренінгу» (для здобувачів спеціальності 053 Психологія, доц. Панфілова Г.Б., 2020-21 н. р.). Результати НДР використовуються в освітньому процесі Харківського національного університету внутрішніх справ (акт впровадження від 19.08.2020р.); у науково-дослідній діяльності Університету митної справи та фінансів (акт впровадження від 12.08.2020 р.).

ПЕРЕЛІК ПОСИЛАНЬ

1. Ажнюк Л. Лінгвістична параметризація мовного злочину: методологічні підходи. Мова і суспільство. 2017. № 8. С. 33–46.
2. Антонова В.Ю. Історико-аксіологічні аспекти соціальних комунікацій із молоддю //XXII міжнародна науково-практична конференція “Theoretical foundations for the implementation and adaptation of scientific achievements in practice”, 22-23 червня 2020 р., Гельсінкі, Фінляндія /Чечельницька Г.В., Антонова В., Бондик О.П. – С. 295-300. - Режим доступу:<https://isg-konf.com>.
3. Методологічний аспект аналізу етнічного / В.Ю. Антонова, О.М. Корх // Епістемологічні дослідження в філософії, соціальних та політичних науках. Вип. Т.3, № 2. 2020. С.3-9.
4. Антонова В.Ю. Морально-етичні аспекти професійного вибору та відповідальності журналіста // XXIII Міжнародна науково-практична конференція “Theoretical and practical foundations of social process management”, 29-30 червня 2020 р., Сан-Франциско, США /Антонова В.Ю., Скрипник С.В. – С.136-140. - Режим доступу: // <https://isg-konf.com>.
5. Антонова В.Ю. Моральна самосвідомість та відповідальність журналіста. The 6 th International scientific and practical conference “European scientific discussions” (April 25-27, 2021) Potere della ragione Editore, Rome, Italy. 2021. С. 379-385.
6. Антонова В.Ю. Моральність як ідеальний образ журналістського буття. The 8 th International scientific and practical conference “Science and education: problems, prospects and innovations” (April 28-30, 2021) CPN Publishing Group, Kyoto, Japan. 2021. С. 202-209.
7. Антонова В.Ю. Modern Ukrainen Youth and Historico-Axiological Features of Social Communication //“Modern Approaches to Knowledge Management Development” / Chechelnytska,H., Antonova, V. – Колективна монографія. - Collective monograph. - Slovenia. Publishing Ljubljana School of Bussines, 2020. - С. 299-333.

8. Антонова В.Ю., Дрешпак В.М. Образ ведучого телевізійної розважальної програми у світлі архетипіки й етики / //Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика. Вип.Том 32 (71), № 4, частина 3,2021. С.147-154.
9. АнтоноваВ. Ю., Сенкевич Г.А., Чечельницька Г.В. Особливості реалізації масових комунікацій у сучасному медіапросторі / Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика. Вип. Том 32 (71), № 5, частина 2, 2021. С.249-253.
- 10.Антонова В.Ю. Smart-технології як джерело формування нової «медійної реальності». The 2nd International scientific and practical conference “Results of modern scientific research and development” (May 2-4, 2021) Barca Academy Publishing, Madrid, Spain. 2021. С. 420-426
- 11.Антонова В. Ю., Корх О. М. Становлення ідеї «SELF-MADE-MAN» в контексті християнського Середньовіччя / Антропологічні виміри філософських досліджень. Вип. 19, 2021.С.117-126.
12. Бердышев И., Куценко Е. Лекарство против ненависти. Первое сентября. 2005. № 18. URL: <https://ps.1sept.ru/topic.php?TopicID=3&Page=166> (Дата звернення 18.07.2021).
13. Гайденок В.О. Феміністська епістемологія як постнекласичний феномен / В. О. Гайденок. – Автореф. дис. на здоб. н. ст. канд. філос. н. – К., 2000. – С. 3
- 14.Гапонова Л. Є. Використання прикладних програм смартфонів для вивчення української мови як іноземної. Молодий вчений. Херсон, 2020. № 5 (81) травень. С. 457–460. / ISSN (Print): 2304-5809, ISSN (Online): 2313-2167; ScholarGoogle, OAJI, Research Bible, Index Copernicus. Режим доступу: <https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/1115>
- 15.Гапонова Л.Є. Самостійна робота слухачів підготовчих відділень під час вивчення української мови як іноземної. Молодий вчений. Херсон, 2021. № 10 (98) жовтень / ISSN (Print): 2304-5809, ISSN (Online): 2313-2167.

16. Гапонова Л. Є. Українська мова як іноземна: специфіка викладання фонетики. Закарпатські філологічні студії. 2021. Вип. 19. Режим доступу: <http://zfs-journal.uzhnu.uz.ua/index.php/pro-zhurnal>.
17. Дашко Н. Концепт пам'яті в художньому дискурсі сучасної української новелістики // *Slavica Wratislaviensia*. – Wrocław, 2021. – S.265-275 [Index Copernicus, ERIH+].
18. Дашко Н. Концепція світу в новелах Євгенії Кононенко (на матеріалі збірки «Три світи») // *Таїни художнього світу. (до проблеми поетики): зб. наук. праць./ Ред. кол. Заверталюк Н.І. (гол.ред.) та ін. Дніпро: Ліра, 2020. Вип.25. С.11-17.*
19. Дашко Н. Мікрокосм жінки в новелістиці Л.Таран: філософсько-психологічний вимір (на матеріалі збірки «Артеміда з ланню») // *Проблеми сучасного літературознавства*. – Одеса, 2019. – С.104-111.
20. Дашко Н. Новелістика Василя Габора: традиції й новаторство // *STUDIA UKRAINICA POSNANIENSIA*. – Tom 8 Nr 1. – 2020. – S. 217 – 227 [Index Copernicus, ERIH+].
21. Дашко Н. Новели Богдана Мельничука: грані трагічного // *Наукові записки Бердянського державного університету. Серія: Філологічні науки*. – Бердянськ, 2018. – Вип. XIX. – С.50-59.
22. Дашко Н. Образ моря в сучасній українській новелістиці // *Наукові записки Бердянського державного університету. Серія: Філологічні науки*. – Бердянськ, 2019. – Вип. XIX. – С.59-66.
23. Дашко Н.С. Особливості національно-мовної картини світу в романі «Листя землі» В. Дрозда // *Південний архів (філологічні науки)*. Херсон. 2020. №84. С.14-20
24. Дашко Н. Стильовий поліфонізм новелістики Володимира Назаренка // *STUDIA UKRAINICA POSNANIENSIA*. – Tom 9 Nr 1. – 2021. – S. 157 – 164 [Index Copernicus, ERIH+].

25. Дашко Н. Філософські аспекти новелістики Василя Габора // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства: зб.наук.праць. – Ужгород, 2018. – Вип.23. – С.100-104.
26. Дашко Н. Художні особливості новелістики Галини Пагутяк та Ірен Роздобудько: проблемно-тематичний і стильовий аспекти. Українське слово в гуманітарних дискурсах деіндустріальної епохи: *Monografia zbiorowa*. Wydawnictwo Naukowe IKR[i]BL. Siedlce, 2020. S.143-156.
27. Інститут масової інформації. Як онлайн-медіа висвітлюють COVID-19. Моніторинг ІМІ. URL: <https://imi.org.ua/monitorings/yak-onlajn-media-vysvitlyuyut-covid-19-monitoryng-imi-i32341> (дата звернення: 18.08.2020).
28. Калашникова О.Л. Диалог языков или транснациональный «язык перевода»: о современных писательских стратегиях// Актуальные векторы белорусско-китайского торгово-экономического сотрудничества. Материалы III Международной научно-практической конференции. – Минск, 11 декабря 2020 года. – С. 123-130.
29. Калашникова О.Л. Литературные грани художественной парадигмы М. Барбери /«Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації». Том 31 (70) № 3, 2020. – С.233-239.
30. Калашникова О. Л.«Новий гуманізм»: провокація, аналіз чи література / Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації». Том 32 (71) № 4, 2021 – С.233-239. <http://www.philol.vernadskyjournals.in.ua>
31. Калашникова О. Л. Стандартизація каталогізації артефактів як засіб збереження культурної спадщини в умовах збройного конфлікту/ О. Л. Калашникова //Правова позиція.– 2016. – №1(16). – Дніпропетровськ: УМСФ, 2016. – С. 14-23.
32. Калашникова О. Стандартизація електронних баз даних культурних цінностей України – проблема державного значення// «Цифрові гуманітарні дослідження та цифрові трансформації у сфері культури» .

Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Київ, 24 червня 2021. – С.36-39.

33. Камінська А.М., Панфілова Г.Б, Чириченко Ю.В. Психологічна допомога у період кризи середнього віку шляхом психокорекції в процесі АСПП із використанням художніх творів Науковий журнал «Габітус». № 27, 2021. С. 114 - 119. Index Copernicus, Google Scholar. Режим доступу: <http://habitus.od.ua/journals/2021/27-2021/21.pdf>
34. Коваленко В.С. Дослідження механізмів психологічного захисту студентів-психологів. Сучасні педагогіка та психологія: перспективні та пріоритетні напрями наукових досліджень: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, Україна, 9–10 липня 2021 року). – Київ : ГО «Київська наукова організація педагогіки та психології», 2021. – С. 115-118. Група ПС 18-1
35. Кон И. С. Что такое буллинг, как с ним бороться? URL: <http://www.sexology.narod.ru/info18.html> (Дата звернення 18.07.2021).
36. Корх О.М. ІДЕЯ «SELF-MADE-MAN»: ПРОБЛЕМА ГЕНЕЗИСУ // Філософія та політологія в контексті сучасної культури». – Дніпро: ДНУ. – 2020. - Т. 12. - Вип. 1(25). – С.57-66.
37. Красиков В.И. Синдром существования. Томск, 2002. 256 с., с. 14.
38. Краткий психологический словарь / сост. Л. А. Карпенко; под общ. ред. А.В. Петровского, М. Г. Ярошевского. Москва: Политиздат, 1985. 431 с., с. 157.
39. Леонтьев А.Н. Избранные психологические произведения: В 2-х т. Т. I. М.: Педагогика, 1983. 392 с., ил. (Труды д. чл. и чл.-кор. АПН СССР). с. 382.
40. Литвинов В.В. Взгляд на рефлексии общества через произведения искусства. // Таможенная политика России на Дальнем Востоке. Владивосток, 2018. – № 3 (84). – С. 77-93.

- 41.Литвинов В.В. Образ Сибирского тракта в воспоминаниях и художественной литературе, как элемент подготовки офицеров таможенной службы и историков. Д.: Середняк Т.К., 2018. – С. 126-138.
- 42.Мамчич І. П. Компонентний аналіз дієслівних синонімів (на матеріалі ретророманів Андрія Кокотюхи). Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих учених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка / Редактори-упорядники М. Пантюк, А. Душний, І. Зимомря. Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика», 2021. Вип. 42. Т. 2. С.87–92.
- 43.Мамчич І. П. Мовно-художня практика Василя Чапленка. Палітра слова й тексту Січеславщини: Колективна монографія / За ред. В. П. Біляцької. Дніпро: Ліра, 2021. Вип. 2. С. 190–209.
- 44.Мамчич І. П. Порівняльний аналіз антонімічного протиставлення у творах Марини Гримич, Оксани Забужко, Марії Матіос. *Сучасна філологічна наука: актуальні питання та вектори розвитку*: Колективна монографія / За ред. М. В. Мамич. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2021. С. 106-132.
- 45.Мамчич І. П. Потенціал синонімічних парадигм у ретророманах Андрія Кокотюхи. Закарпатські філологічні студії. Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2021. Вип. 18. С. 41–46.
- 46.Мамчич І. П. Структурно-семантичні особливості українських паремій з топономастичним компонентом. *Нова філологія*: збірник наукових праць. Запоріжжя: Видавничий дім «Гельветика», 2021. Вип. 84. С.
- 47.Назарчук А. В. Идея коммуникации и новые философские понятия XX века / А. В. Назарчук // Вопросы философии. - 2011. - № 5. - С. 157-165.
- 48.Наказ Міністерства культури України від 03 вересня 2013 року № 819 «Про затвердження форм та порядків ведення реєстрів культурних цінностей». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z1879-13>

49. Наказ Міністерства культури України від 27.07.2016 № 580 «Про затвердження Інструкції з організації обліку музейних предметів». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z1129-16>
50. Приймаченко О.М. Чириченко Ю.В. Емоційний інтелект неповнолітніх засуджених чоловічої статі у проявах емпатії, емоційної креативності та емоційного самоусвідомлення. Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки. 2021. № 9. С. 211-219. (ФАХ)
51. «Про внесення змін до Митного кодексу України та деяких інших законів України щодо запровадження механізму "єдиного вікна" та оптимізації здійснення контрольних процедур при переміщенні товарів через митний кордон України» № 2530-VIII. URL: zakon.rada.gov.ua/go/2530-19
52. Саенкова Л. П. СМІ в контексте поняття «массовая культура» / Л. П. Саенкова // Журналистика в переходной период : тезисы междун. науч. конф. (Москва, 23—25 октября 1997) : в 5 ч. — М., 1997. — Ч. 2. — С. 12.
53. Скляньська О.В. Психологічний аспект програм комплексної реабілітації для дітей раннього віку з порушеннями розвитку та їх родин. Актуальні проблеми ортопедагогіки, ортопсихології та реабілітології: Матеріали IV міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми ортопедагогіки, ортопсихології та реабілітології» / за ред. М. Шеремет, А. Шевцова, А. Заплатинської. Київ : Альянт, 2021. С. 206-209.
54. Скляньська О.В. Розвиток психомоторики дитини перших років життя як досвід взаємодії. Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки. 2021. Випуск 8. С. 165-171.
55. Солоділова О.В. Естетика гендеру як об'єкту оцінки соціальної дійсності: історико-культурний аспект (XIX – XX ст.) // Гілея: науковий вісник. – К.: «Видавництво «Гілея», 2020. – Вип. 152 (№ 1). – С. 208-213.
56. Строчи́кова Ю.О. Дослідження психологічних аспектів інтернет-залежності сучасної молоді. Сучасні педагогіка та психологія: перспективні та пріоритетні напрями наукових досліджень: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, Україна, 9–10

- липня 2021 року). – Київ : ГО «Київська наукова організація педагогіки та психології», 2021. – С.101-104.
- 57.Тараненко К. В. Вияви сексизму в мові з позицій еколінгвістики. Мова і міжкультурна комунікація. Полтава, 2019. Вип. 2. С. 106–114.
 - 58.Тараненко К. Принципи екологічної медіакомунікації під час пандемії. Актуальні питання гуманітарних наук. Вип 33, том 2, 2020. С. 168–173.
 - 59.Тараненко К. Розбудова проблемного поля еколінгвістики: аналітичний огляд. Українське слово в гуманітарних дискурсах деіндустріальної епохи. Monografia zbiorowa. Siedlce, 2020. P. 123–132.
 - 60.Тараненко К. Тенденції розвитку світової та вітчизняної лінгвістики. Вчені записки Таврійського національного університету ім. В. Вернадського: Сер. Філологія. Соціальні комунікації. Том 31 (70), № 2, 2020. С. 67–72.
 - 61.Учитель І.Б., Сурякова М.В., Батраченко І.Г.. Психологічні чинники схильності до шкільного булінгу у підлітковому віці. Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки. 2021. Випуск 9. С.243-250.
 - 62.Філософський словник / За ред. В. І. Шинкарука. К.: Головна редакція Української Радянської Енциклопедії АНУ РСР, 1973. 600с., с. 245
 - 63.Barbery M. L'élégance du hérisson. – P.: Gallimard, 2006. – P. 80-81.
 - 64.Commission Regulation (EC) No 752/93 URL: http://www.unesco.org/culture/natlaws/media/pdf/gb/gb_eec75293_engorof.pdf
 - 65.Document C70/15/3.MSP/8 Meeting of States Parties to the UNESCO Convention on the Means of Prohibiting and Preventing the Illicit Import, Export and Transfer of Ownership of Cultural Property (UNESCO, Paris, 1970) Third Meeting. – Paris, UNESCO Headquarters, Room II18-20 May 2015. URL: http://www.unesco.org/new/fileadmin/MULTIMEDIA/HQ/CLT/pdf/10_CreationFund_130515_final_EN.pdf. – с. 10.
 - 66.Dulić M., Ciganović P., Vujić L., Končić MZ. Antidiabetic and Cosmeceutical Potential of Common Barbery (*Berberis vulgaris* L.) Root Bark Extracts

- Obtained by Optimization of 'Green' Ultrasound-Assisted Extraction Molecules. 2019 Oct; 24(19): 3613,
- 67.Kwon Y. K., Choi S. J., Kim C. R., et al. Effect of chaenomeles sinensis extract on choline acetyltransferase activity and trimethyltin-induced learning and memory impairment in mice. Chemical & Pharmaceutical Bulletin. 2015;63(12):1076–1080. doi: 10.1248/cpb.c15-00559.
 - 68.Object ID: an international standard for describing art. URL: <http://archives.icom.museum/object-id/>
 - 69.Panfilova H.B. Use of introduced low-wide fruit plants as a paradigm of functional nutrition: Psychological attractiveness for consumers/Y.V. Lykholat1 , N.O. Khromykh , O.A. Lykholat , H.B. Panfilova and hoter /Ukrainian Journal of Ecology, 2021, 11(6), 85-93, doi: 10.15421/2021_226 Web of Science Core Collection; Panfilova H.B. Use of introduced low-wide fruit plants as a paradigm of functional nutrition: Psychological attractiveness for consumers/Y.V. Lykholat1 , N.O. Khromykh , O.A. Lykholat , H.B. Panfilova and hoter /Ukrainian Journal of Ecology, 2021, 11(6), 85-93, doi: 10.15421/2021_226 Web of Science Core Collection.
 - 70.Pryimachenko, O., Babii, A., Shnarevych, O., Pavlenko, O., & Rakhlis, V. (2021). Emotional intelligence Vs normative behavior of juvenile male convicts. Amazonia Investiga, 10(45), 131-140. <https://doi.org/10.34069/AI/2021.45.09.14> Web of Science
 - 71.UNESCO - WCO Model export certificate for cultural objects URL.: <http://unesdoc.unesco.org/images/0013/001396/139620E.pdf>
 - 72.Sorokopudov V.N., Sorokopudova O.A., Kuklina A.G., Artjukhova A.B., Myachikova N.I. Promising accessions of Chaenomeles and their use in the functional food. Vegetable crops of Russia. 2017;(5):80-83.
 - 73.Viart D. De la littérature contemporaine à l'université: une question critique. L'Université et l'évaluation de la littérature contemporaine. Question et commentaire de D Vaugeois.URL:http://www.fabula.org/atelier.php?De_la_litt%26eacute%3Brat

ure_contemporaine_%26grave%3B_l%27universit%26eacute%3B%3A_une_
question_critique.

74. Volodine Antoine. Écrire en français une littérature étrangère / Chaoïd, n° 6, automne/hiver 2002, p. 52-58.

Умови одержання звіту: за договором, Київ – 171, вул.Горького, 180, УкрІНТЕІ.

УДК 008:001.89

КП _____

Реєстраційний № 0119U100008

Інв. № _____

Іванов Олексій Петрович
49010, м.Дніпропетровськ, вул. Вишнева, б.4, кв. 15

ЗВІТ

ПРО НАУКОВО-ДОСЛІДНУ РОБОТУ

Гуманітарні науки та психологія у контексті сучасних викликів (заключний)

підпис _____

О. Калашнікова

Рукопис закінчено "___" ____ 2021 р.

Запропоновано алгоритми протидії сучасним соціокультурним викликам у гуманітарній та поведінковій сферах; визначено шляхи удосконалення системи каталогізації культурних цінностей України з урахуванням міжнародних стандартів; розроблено та апробовано нові програми викладання гуманітарних та психологічних дисциплін з урахуванням накопиченого міжнародного та вітчизняного досвіду у контексті формування знань і навичок щодо відповідей на соціокультурні виклики у гуманітарній та поведінковій сферах функціонування сучасного суспільства.

Дніпро
2021